15 лв.

АНТЪНИ ДОЛФИН АЛДЕРСЪН

ОСМАНСКАТА ДИНАСТИЯ

АНТЪНИ ДОЛФИН АЛДЕРСЪН

ОСМАНСКАТА ДИНАСТИЯ

AMICITIA

АНТЪНИ ДОЛФИН АЛДЕРСЪН

ОСМАНСКАТА ДИНАСТИЯ

AMICITIA

Тази книга се издава със съдействието на Фонда за подпомагане на книгоиздаването в Централна и Източна Европа

This book is published with the support of the Fund for Central and East European Book Projects – The Nederlands

A. D. Alderson
The structure of the Ottoman dynasty

© Oxford University Press, 1956
First published 1956 by
Oxford University Press

Научна редакция Евгений Радушев

© Антъни Долфин Алдерсън, автор, 2002
© Зара Костова, превод, 2002
© Мария Баръмова, превод, 2002
© Мартин Николов, художник на корицата, 2002
© Издателство *AMICITIA*, 2002
ISBN 954-90556-3-9

АНТЪНИ ДОЛФИН АЛДЕРСЪН

ОСМАНСКАТА ДИНАСТИЯ

София
2002

На Роланд П. Сатън,
човекът, който ми даде първите
уроци за двореца на
Златния рог

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор 7

Увод 9

I. Произход 12

II. Престолонаследие 14

III. Управление на принцовете 27

IV. Закон за братоубийството 37

V. „Кафезът“ 45

VI. Възцарявания 51

VII. Регентства 60

VIII. Бунтове и претенденти за престола 63

IX. Абдикации 68

X. Детронации 73

XI. Харемът 91

XII. Женитби и разводи 99

XIII. Раждания и обрязвания 114

XIV. Смърт и погребения 120

XV. Титли, употребявани от членовете на османската династия 124

XVI. Имената в османската династия 136

XVII. Професионални умения на султаните 138

XVIII. Османската династия и поколението 140

Библиография 144

Показалец на личните имена 159

Приложение
1. Инструкция за използване на генеалогичните таблици 167

2. Бележки към генеалогичните таблици 169

ПРЕДГОВОР

По страниците на тази книга е направен опит да бъде представена колкото се може по-детайлно генеалогията на османската династия, а така също и принципно да се установят взаимоотношенията между различните й членове. Изследването се проточи дълго заради постоянните прекъсвания, а поради свойствените му ограничения, можеше и никога да не бъде завършено. След осъществения значителен напредък обаче реших, че е оправдано да го публикувам. Начинът, по който то бе съставено, е описан в увода. Тук бих желал да спомена имената на онези, които по различни начини помогнаха при написването му.

Най-голяма благодарност дължа на д-р Дж. Кингсли Бърдж, който бе винаги готов за съвет и подкрепа. Благодаря също така на проф. Халил Иналджък и на д-р Аурел Дечеи за ценните напътствия и съвети, на г-н Халюк Шехсувароглу, директор на музея в двореца Топ капъ, който ми помогна при проверката на много имена и дати, на г-н Фаик Решит Унат, любезно предоставил ми една от неговите географски карти, както и на моя колега Хайдар Едискун, който с готовност отговаряше на непрестанните ми питания относно правописа на турските имена. Нито един от тях обаче не трябва да бъде считан отговорен за допуснатите грешки.

Изказвам също така благодарност на библиотекарите на Френския институт по археология, на Американската библейска къща и на Роберт колеж в Истанбул, както и на Университетската библиотека в Кеймбридж за предоставените множество улеснения по време на изследването. Накрая трябва да изкажа благодарност на служителите на Кларендън прес за техните любезни съвети и за съдействието им при справянето с един много несръчен ръкопис – задача, която от разстояние се оказа още по-трудна.

В заключение бих искал да повторя думите на един свой велик предшественик, Стенли Леин-Пул: „В работа, изобилстваща от имена и хора, би било странно да не се намерят печатни и други грешки. Ще бъда благодарен на всеки учен, който би ме осъдил за някоя грешка, тъй като онези, които са „в кухнята на нещата" познават опасността и досадата от една дори съвсем малка неточност."

Колеж „Св. Михаил", Истанбул
31 декември 1954 А. Д. А.

УВОД

Когато започнах да се интересувам от историята на Турция, вниманието ми бе привлечено от големия брой смесени бракове, сключвани от представители на османската династия, особено през първата половина от нейната история[1]. Така бях въвлечен в щателно проучване на генеалогичната история на султаните и това, което бе започнало като несвързани бележки, улесняващи собствените ми занимания, скоро се превърна в детайлните анализи, предоставени тук. По-късно интересът ми стана още по-голям поради странната смесица от демокрация и деспотизъм, с които е проникната историята на династията.

В търсене да се установят всички разклонения в плетеницата от сватби, свързващи Османската империя с дузина други повече или по-малко могъщи мюсюлмански и християнски династии, бяха използвани множество трудове, на които е отдадено дължимото в бележките под линия и в подбраната библиография[2]. Специално обаче трябва да бъдат упоменати *История на Османската империя* на Хамер, *Готския алманах*, *Ислямската енциклопедия* (също и нейният турски вариант), *Османски сиджили* на М. Сюрейя, *Ръководство по генеалогия и хронология на историята на исляма* на Е. дьо Замбор и *Хронология на османската история* на М. Данишменд. Тези шест труда оформиха началото на изследването, макар че и в издания с такава репутация се срещат маса противоречиви и далеч не пълни данни. От какъвто и ъгъл да се погледне, е ясно, че султанският сарай, и особено харемът, с всички техни обитатели и служители, били обградени с преграда от тайнственост. Онези, които били отвън, знаели малко за това, което става зад неговите стени, докато тези, които служели вътре, пазели дискретно мълчание относно онова, което са видели вътре[3]. Затова бе необходимо да се търсят допълнителни и сигурни доказателства из множество различни и често пъти неизвестни източници: от късните византийски историци, през разнообразните сведения на пътеписите, до детайлните научноизследователски трудове, представени в монографии и научни списания.

Очевидно е, че този труд се базира почти изцяло на други изследвания. И макар че понякога бе възможно да се поправи някоя грешка или да се изтъкне, доколкото е необходимо, някой по-неизвестен факт, малко неща в нея са изцяло автентични. Но нейната главна цел и претенция за заслуги е да служи като синтез, който е събрал множество съотносими понятия, които до

---

[1] **Lybyer**, 17, развива тази тема, макар че неговите математически изчисления са леко завишени.

[2] В бележките са използвани абревиатури или съкратени заглавия. Всички те са дадени в пълния им вид в частта „Библиография".

[3] Срв. с коментарите на Либайър, Б. Милер и Пензър съответно в техните трудове върху османския двор.

сега не са били разглеждани като свързани помежду си. Различните генеалогични таблици, които са главната част на книгата, представляват суров материал, използван при изготвянето на различни изследвания върху структурата на династията[4].

Таблиците, които следват текстовата част, са два вида. Първият вид е строго генеалогична група, която покрива с различна изчерпателност османската династия и свързаните с нея мюсюлмански и християнски династии. Вторият вид се състои от таблици, които обхващат династичните бракове на османската с други династии. Препратките в книгата – и в текста, и в таблиците – са опростени чрез обединяването им в една обща система на номериране. Ще забележите, че използваните номера не са в пълна последователност; това е направено умишлено, за да позволи на изданието да се добавя още материал по възможно най-лесния начин.

На този етап следва да се имат предвид някои особености при използването на таблиците. Можем да забележим, че във всички трудове, свързани с ислямски династии, на жените се отдава съвсем малко или почти никакво значение. Браковете, които фигурират на видно място във фамилните дървета на европейските управляващи фамилии, тук почти напълно отсъстват или са сведени до забележка под линия[5]. За някои династии това действително може да отразява по-ниското положение и липсата на значимост на жените, но представителките на османската фамилия често са играли твърде съществена роля, така че тук е направено всичко възможно да им се отдаде дължимото внимание.

Там където е възможно, датите са дадени пълни, според Юлианския или Грегорианския календар (след Христа)[6] и само по година, според мюсюлманското летоброене (по Хиджра). При превръщането на датите от един в друг календар са използвани таблиците на Фаик Решит Унат, които се базират на тези от Малер-Вюстенфелд. Там, където е известна единствено годината от едната система на летоброене, се взема онази половина от двете съответстващи години, която е по-дълга, освен в случаите, когато има важно странично доказателство да се приеме обратното. Трудностите, с които се сблъскваме при определянето на дадена датировка, произтичат главно от липсата на писмени паметници, от взаимно изключващите се сведения и от грешките при смяната на календарите. Това прави почти невъзможно точното определяне на някои дати дори и през по-късните периоди[7].

[4] Ударението в тази книга е поставено върху „институциите", а не върху „церемониала"; за последния вж. **Uzunçarşılı**. *Saray Teşkilâtı* и други подобни.

[5] В *Sicill-i Osmani* на М. Сюрейя съпругите на султаните и дъщерите им са събрани в първите 90 страници. Във всички останали четири тома жени почти не се споменават.

[6] Смяната на Юлианския с Грегорианския календар започва от 5 октомври 1582 г.

[7] Трудностите при превръщането на датите от един календар в друг са анализирани в Увода на „Хронология на османската история" на Данишменд: **Danişmend**. *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. I.vii-xiv.

В таблиците са посочени съпругите (или съпрузите) на членовете на османовия род, децата на султаните и на други личности от фамилията, но само за някои от потомците е указано коя е майката или бащата. Списъците с жените и децата са подредени само в азбучен ред, без връзка с датите на сватбите или рожденията им, тъй като наличните данни за целия период са твърде недостатъчни, за да бъде направена друга аранжировка. Трябва да посочим и друга особеност по отношение на жените и децата. Твърде често паметниците говорят за жена, син или дъщеря, без да дават някакви имена. За да може да бъде включена подобна информация, са въведени два символа: **N** за син и **Na** за дъщеря. Понякога обаче е възможно от данните, съществуващи за такава анонимна личност, тя да бъде наистина идентифицирана с лично име.

За да се справим с постоянно растящия поток от относително не толкова важна информация, са използвани съкращения, приложени в края на таблиците. От царуването на Абдюлмеджид I са показани само най-важните членове от второто поколение и, с малки изключения, не се дава информация за състоянието на османската династия след 3 март 1924 г. – датата, след която тя вече не е на власт. За улеснение и за да се избегне объркването, някои от думите в текста са употребени със специфично значение. Например „султан", е предназначена за царстващ султан, а „принц" и „принцеса" – за синовете и дъщерите на султаните. Думите „брак" и „съпруга" са използвани, за да покрият свободно различните видове брачни съюзи от конкубината до законното съпружество, а „харем" – за да означи цялото женско отделение на двореца. Освен в глава XII „Бракове", терминът „ранен" или „по-ранен период" покрива историята на династията до края на царуването на Мехмед III, а „късен" или „по-късен период" – периода, който започва от царуването на Ахмед I.

За да се избегне възможната неяснота, всички турски персонажи и географски наименования, дори и когато се цитира друг автор, са написани по една и съща система, основана на латинизираната турска азбука. Нетурските имена са написани така, както звучат на съответния език.

При толкова много събития и имена, които се споменават, цитирането на всички техни съществуващи датировки и форми щеше да направи книгата твърде обемиста. Изложените тук факти бяха проверявани отново и отново в продължение на 14 години. Това предполага, че би трябвало да са максимално точни. Бележките под линия са поставени, за да детайлизират, доколкото е възможно, спорните въпроси и за да дават допълнителна информация.

I
ПРОИЗХОД

От началото на четиринайсетото столетие османските турци стават безспорен фактор в политическия живот на Мала Азия и от това време нататък можем да бъдем сравнително сигурни за събитията от историята им. Малко или почти нищо обаче не се знае за тях до 1300 г. – няколко имена, случайни и доста съмнителни сведения и това е всичко. Останалото са легенди, някои от които действително ни връщат в онези ранни дни, но по-голямата част са измислени в по-късно време, за да обяснят какво е станало преди, или дори само за да повишат авторитета на Османовото племе сред останалите народи на Ориента[1].

Този труд не се занимава с легендите и с проблемите, свързани с историческия произход и етнографията на османските турци. По този въпрос съществуват различни теории, но те са ограничени от сравнително все още бедната информация за Анадола от времето на упадъка на анадолските селджуци[2].

В ранния XIII в. малка група номади, на половина пастири, на половина воини, пристигат в пределите на Селджукската империя, която вече се руши под ударите на монголите. Тези пришълци – „авантюристи, жадуващи да открият пасища за своите овце и говеда и готови да служат на всяко друго племе“[3] – са изпратени да пазят границата с Византия и веднъж след като се заселват, започват да вземат дейно участие в живота на границата. Това е целият им опит, с който те трябва да си служат в бъдеще.

По времето, когато групата, за която става дума, се появява в историята като османски турци, тя вече е една добре организирана военна общност[4], чийто вожд е подчинен на сюзерена в Коня[5], макар че Селджукската империя

[1] **Wittek**, R.O.E., 7 ff.

[2] **Köprülü**, O.E.O., passim, и „Etnik Menşei“ in *Belleten*, 28; **Wittek**, R. O. E., passim; **Brockelmann**, 256 ff. Кратко резюме на идеите на Витек може да се намери в **Fisher**, 9-13. Вж. също **Sümer**, „*Kayı Menşeleri*“, in R.T.M. v.3077.

[3] *Cambridge Medieval History*, iv. 655. **Toynbee**, 113, казва: „В същност османците получават позволение от селджукските владетели, тъй като са най-късно дошлите и пристигат при съвсем обикновени обстоятелства. Техният споним Осман е син на някой си Ертугрул, водач на неизвестна група бежанци, нищожен фрагмент от човешки отломки, които са захвърлени в най-отдалечения ъгъл на „дар-юл ислям“ (ислямската земя) от страховитото нашествие на монголската вълна, когато идвайки от сърцето на евразийската степ, тя се разбива върху североизточните предели на иранското общество.“

[4] Картинно, макар и в надлежно романтичен стил описание на османските турци от онова време може да се види в романа на Тюлбетчи „Osmanoğulları“.

[5] Съществуват и други форми на подчинение, но с практическа цел периферните емирати са оставени независими. Селджукското управление обаче е заменено с това на монголските Илхановe.: „Турските истории, които посочват 699 г. по Хиджра [1300 г.] като година, в която османската държава става независима, със сигурност грешат. През тази година, а и по-късно, Осман бей продължава да е военен вожд под върховенството на Илхановете... Няма съмнение, че Осман бей е сред поканените от техния господар емир Чобаноглу Демирташ да положи клетва за вярност на илхановете през 1317 г. Съществува писмено свидетелство, че Орхан бей е трябвало да внася всяка година определен данък в хазната им, което показва, че както Осман бей, така и синът му признават върховенството на Илханите.“ **Uzunçarşılı**, O. T. I. 27, 30. Пълната независимост на османците идва със смъртта на илхан Бахадур през 1335 г.

[6] Вж. **Taeschner**, in *Oriens*, VI. I. 23, n. I. и **Uzunçarşılı**, S. T. 40.

[7] Времето е определено между падането на Селджукската империя и 1327 г., датата на първата известна османска монета.

[8] „Санджакът“ и „мехтерането“ са символи на по-малка власт и вероятно са дадени на османците по време на селджукското върховенство. Вж. **Uzunçarşılı**, S. T. 240 ff. и 273 ff.

вече е на ръба на разпада си. Общността има добре организирана икономика, основаваща се на лятното и зимно скотовъдство, както и на контрола върху някои от главните търговски пътища в Анадола. За да се засили ислямската агресивност на османовото племе, сред него действа активно едно ядро от „ахии“, ръководено от 1500/шейх Едебали и неговото семейство. Трябва да отбележим обаче, че и ахиите и присъединилите се от други племена военни съратници на османците (алплар) постепенно са отстранени от властта за сметка на по-близките им отношения със султана[6].

През първата четвърт на XIV в.[7] османските владетели се сдобиват с два от символите на независима власт: имената им започват да се четат по време на петъчната молитва („хутба“) и отсичат свои собствени монети („сикке“). Горе-долу по същото време те се снабдяват и с други два символа на суверенитет[8] – свое знаме („санджак“) и военна музика („мехтерхане“). Така, след като си осигуряват една нова родина в Западна Анадола, османските турци започват да търсят поле за експанзия. Тяхното напредване през XIV в. се дължи както на добрата съдба, така и на способността им да се възползват от благоприятно стеклите се обстоятелства. Почти едновременния колапс на Селджукската империя в Анадола и на Византийската на Балканите дава възможност на османските турци да разпростират властта си на изток, срещу разединените мюсюлмански държави – наследнички на селджуците и на запад, срещу разединените християнски врагове. Дори и унизителното поражение от Тимур има недълготраен ефект върху развитието на османците, тъй като последният оставя европейските им владения непокътнати и те се превръщат в трамплин при повторното османско завладяване на Анадола.

По този начин водачите на малкото племе 44/Ертугрул и Осман I създават династията, която ще бъде обект на изследване в следващите глави.

II
ПРЕСТОЛОНАСЛЕДИЕ

От времето на 44/Ертугрул (поч. 1281), баща на Осман I, до изпращането в изгнание на Абдюлмеджид (II) през 1924 г. – период от почти шест и половина века – Османовият род управлява без прекъсване османските турци от пет последователни столици: Сьогют, Йени Шехир, Бурса, Одрин и Истанбул. „Управлението на османската династия, което щяло да бъде чисто и просто краткотрайно явление, както това на един татарски клан в Русия", притежава такива жизнени сили, че дори и бедствия като яростната атака на Тимур или като Периода на междуособиците (Фетрет деври), служат само за изпитание на силите му. Търсейки обяснение за продължителността на династията обаче, трябва да избягваме всяко на пръв поглед убедително обяснение с полигамията. Най-малкото защото, макар и „увеличаващ" раждаемостта фактор, в Османовия род тя се компенсира от „намаляващия" ефект на „закона за братоубийството" и от правилата за изолация на престолонаследниците в т. нар. „кафез".

Всъщност онова, което е по-забележително от продължителността на династията, е нейната непрекъснатост. Макар че на два пъти се явява опасност мъжката линия в рода да пресекне, османският трон се заема най-много от брат, племеник или от първи братовчед на предишния султан. При това средната продължителност на царуване на султаните е 17 години – стойност, която не отстъпва на средната продължителност на царуване в другите значими династии[1]. Това доказва, че султанатът е една доста стабилна институция на властта.

В следващите редове ще разгледаме въпроса за унаследяването на османския престол в два аспекта: ще анализираме как в действителност става смяната на султаните и второ – ще видим какво се прави, за да се подсигури непрекъснатост на мъжката линия.

В Ориента, и в частност в ислямските страни („дар юл-ислям"), при смяна на водача на племето обичаят обикновено е лидерството да премине към най-възрастния мъж от фамилията. По този начин унаследяването обикновено се движи не по позната на Запада вертикална линия от баща към син, („амуд-и-несеби"), а по зигзагообразна, през братята и племенниците („екбер-и-несеби"). Макар и общо, това твърдение се подкрепя от прочита на генеалогичните изследвания на Леин-Пул и Замбо. Тъкмо обаче когато османските турци влизат във фокуса на историята, едно събитие променя

[1] Вж. Таблица XIX. Средната продължителност на римските императори е 7 г., на византийските – 12, на абасидските халифи – 12, на руските царе – 11, на френските крале 21 и на английските крале – 23 г. Цифрите са въз основа на таблиците от *An Encyclopdaedia of World History*.

правилото. Малко са подробностите около убийството на 42/Дюндар от неговия племенник Осман I и дори годината 1298 е съмнителна, но изводът, който може да се извлече от историята, е съвсем ясен. Събитието бележи върховия момент в борбата на Осман да наследи баща си Ертугрул, отнемайки традиционните права на своя чичо. Този акт, който представлява почти узурпация, вероятно е приемлив за племето по повече от една причина. Ако, както изглежда, че е, Ертугрул се е отказал от властта поради напредналата си възраст, то нямало смисъл тя да се дава на друг 80-годишен старец (числото е според предания). Още повече, че Дюндар е представител на миналото: ако легендата е вярна, то той също идва от Централна Азия заедно със своя баща 40/Сюлейман шах, а племето, което по това време се установява в Йени шехир и е готово да напредва на запад, гледа в бъдещето. То се нуждае от своя Иисус Навин, който да го поведе към обетованата земя. Не е сигурно и дали Осман е най-големият син на Ертугрул – опит да се утвърди принципът на първородството не е правен – но Осман е един от неговите наследници и през следващите триста години унаследяването ще се извършва от баща към син.

Всъщност през ранния етап, много преди да съществува някаква теория за първородството, законът за унаследяване може най-добре да бъде формулиран като „право на всеки", при което най-силният от синовете наследява трона, докато останалите, според закона за братоубийството, биват умъртвявани[2]. Залогът наистина е висок, а в следствие на това и борбите са твърде яростни, като зад всеки принц застават военни и чиновници, които считат, че тъкмо този претендент за престола най-добре ще служи на техните интереси. Очевидно хората във висшата власт държат в ръцете си решението на кого от синовете на починалия султан да изпратят съобщението, което ще го възкачи на трона. Това също обяснява защо е необходимо смъртта на султана да бъде укривана, докато неговият наследник пристигне и бъде провъзгласен за султан. В противен случай гражданските войни войни щяха да бъдат много повече и борбите за трона между синовете на Баязид I в периода 1402-1413, на Мехмед II – през 1481-1483, на Баязид II – през 1509-

[2] „Тъй като у османците не съществува закон за унаследяването, няма нито правило, нито обичай, който да покаже дали умрелият султан ще бъде наследен от негов по-голям или по-малък син. В началния период на османската държава онези, които играят най-важна роля в държавните дела и имат за задача да изберат начело най-способния, са ахиите." **Uzunçarşılı**, S. T. 45. Във връзка с това е показателна неопределеността в закона за унаследяване на Мехмед II: „**Който и от синовете ми да наследи османския трон...**" По подобен начин „сред членовете на рода Джандароглуларъ не съществува закон за унаследяването, така че всеки управител посочва за свой наследник сина, когото той иска. В резултат на това понякога в управляващата фамилия избухват кървави борби, които имат за цел да разделят държавата или да решат кой ще бъде наследник на трона." **Ülkütaşır**, in T.T.A.E. v. 157. **Uluçay**, *Aşk Mektupları*, 16, погрешно смята, че „съществувал закон за унаследяването. Мястото на починалия султан задължително заемал най-големият син."

1512 и на Сюлейман I – през 1550-1566 г. са най-доброто доказателство в потвърждение на това.

Когато Тимур побеждава Баязид I в битката при Анкара през 1402 г., изглежда несъмнено, че Османската империя ще се сгромоляса и ще се разпадне. По стратегически причини обаче Тимур се задоволява с това да накара синовете на Баязид да признаят неговото върховенство, след което ги оставя да управляват земите на своя баща[3]. За нещастие те не успяват да се споразумеят по между си относно обединението или разделянето на наследството и започват единайсет годишни междуособни войни или т. нар. „Фетрет деври" (Период на междуцарствието), през който 532/Иса, 540/Сюлейман, и 537/Муса на свой ред са премахнати. Едва след това победителят Мехмед I може да възстанови титлата „султан", която се полага на владетеля на обединената държава. Но, както се вижда, тези вътрешни разногласия имат твърде незначителен ефект върху международните позиции на Османската империя, тъй като в противен случай тя лесно щеше да бъде погълната от обединените й съседни владетели[4].

След смъртта на Мехмед II през 1481 г. избухва нова гражданска война, на която е сложен край едва когато Баязид II успява да изпрати своя брат 570/Джем във вечно изгнание[5]. Този сблъсък повдига няколко въпроса от изключителна важност. На първо място това е претенцията на Джем, че е „порфирогенет" – благовидно основание, което е съвсем чуждо на ислямското право, тъй като според него всяко дете е равно и законно. От друга страна сечейки свои монети („сикке") и бидейки споменаван от правоверните в петъчните молитви („хутба"), Джем се обявява за съперник на султана. Той отива още по-далеч, когато предлага на Баязид да си поделят империята. Това представлява удар върху интегритета на османската държава и Баязид категорично отказва да удовлетвори исканията му[6]. Битката между синовете на Баязид II

[3] Мехмед I и 532/ Иса, бидейки в Анадола са по-силно зависими от Тимур. Върху монети на Мехмед от 806 г. по Хиджра (1404 г.) се вижда надпис: „Демурхан Гюркян – Мехмед син на Баязид хан" – Вж. **Uzunçarşılı**, O.T. i. 174, n. 1. За целия период на междуособиците (Фетрет деври) вж. **Danişhmend**, O.T.K. I. 134-67, и **Wittek**, in *Belleten, 27.557.*

[4] „С тази битка [Чамурлу, юли 1413] обединението на османската държава било възстановено: въпреки това човек добива впечатлението, че дори след битката при Анкара върховенството на османската династия върху другите мюсюлмански и християнски управители в Мала Азия и на Балканския полуостров никога не било поставено сериозно под въпрос". **J. H. Kramers** in E.I. iii. 658. От друга страна **Wittek**, R.O.E. 4, казва: „След ужасното поражение, нанесено им от Тимур при Анкара османците били хвърлени в най-критичната ситуация, която някога е заплашвала политическото им съществуване." Вж. Таблица I.

[5] **Fisher**, *passim* показва как страха от това, Джем да не започне отново борба за престола, доминира във външната политика на Баязид II до смъртта на брат му през 1495 г.

[6] Това води до директно нарушаване на един от основните закони на исляма – че трябва да има само един върховен имам. По този начин решението на Баязид повлиява на световната история. Той отказва да приеме предложението на Джем с думите: „Империята е невеста на един господар."

на свой ред достига своя връх далеч преди неговата смърт и довежда до свалянето му от престола през 1512 г. и възцаряването на най-младия син Селим. Това обаче ще бъде разгледано по-обстойно в следващата част[7].

Конфликтите за власт между синовете на Сюлейман I продължават повече от петнадесет години. Всъщност може да се каже, че началото им настъпва почти веднага, щом като той се сдобива с двама сина, които могат да бъдат съперници и зад които застават майките им 152/Махидевран и 151/Хуррем. Изглежда обаче, че докато султанката майка 141/Хафизе валиде-султан е жива, тя удържа отношения в харема мирни. Накрая Селим II се възкачва на трона за сметка на труповете на четирима свои братя и четири племенника, освен онези, които умират от естествена смърт.

В това отношения е интересно да отбележим колко пъти по различни причини на престола не се възкачва най-големият син на султана. Оставяйки настрана съмнителния въпрос за възрастта на Орхан и 501/Аляеддин, на първо място ще посочим трагичната смърт на 514/Сюлейман паша, точно тогава, когато поема отговорността за управлението на бащините си владения. Следва Мехмед I, най-младият от синовете на Баязид I, който победоносно „изплува" от междуцарствието, точно както по-късно Селим I надделява над по-възрастния си брат. Към тези случаи трябва да добавим ранната смърт на 560/Ахмед и на 562/Аляеддин Али, синове на Мурад II, както и убийството на сина на Сюлейман I 606/Мустафа.

Борбите за престола са признаци на раздробяването, което често съпровожда упадъка на династиите като тази на Каролингите в Европа и на Селджуците в Мала Азия. Още преди Джем да предложи на Баязид II да си поделят империята с Баязид II, византийският историк Халкокондил отбелязва, че Мехмед I планира да даде владенията си на двама свои синове – европейските провинции на Мурад II, а азиатските на другия си син 554/Мустафа[8]. За щастие от тези планове не излиза нищо, тъй като възгледите на османските султани за имперското единство остават непоклатими. За да се преборят с опасността от разделяне на империята, те въвеждат две правила, които да гарантират нейната цялост: първото е да дават на предполагаемия наследник управлението на най-близката до столицата провинция, което след смъртта на бащата му дава най-добър шанс да се възкачи на престола, изпреварвайки другите претенденти и второ, въвеждат закона за братоубийството, според който всеки нов султан има право да премахне съперниците си.

Bury in *Cam. Med. Hist. I. 85.* От своя страна Сюлейман I толерира почти всяко присвояване на права от страна на неговия зет и велик везир 2036/Ибрахим паша и това продължавало дотогава, докато последният се осмелил да се подпише като „сераскер султан", а Меликъ Абдуллах Бухара пък се обърнал в писмо до него с обръщението „Султан Ибрахим".

[7] Вж. глава „Абдикации" и глава „Детронирания".

[8] **Chalcocondyles**, 102.

Когато в началото на 1595 г. Мехмед III се качва на престола, следвайки обичая той екзекутира деветнадесет свои братя. По-късно султанът решава да задържи всичките си синове в двореца, вероятно страхувайки се от интриги и не назначава нито един от тях за управител на княжеска провинция. Въпреки предпазните мерки по-късно той е принуден да екзекутира принцовете 652/Селим и 651/Махмуд, а други негови двамина сина умират преди баща си от естествена смърт. В резултат на това, когато Мехмед III издъхва, неговият най-голям жив син Ахмед I е само на тринадесет и половина години, а вторият Мустафа I – на около дванайсет. Нито единият от тях обаче не е стажувал като управител, така че по отношение на способностите им не се знае нищо. При положение, че единият от тях бъде отстранен чрез „братоубийство", особено преди в династията да се роди друг наследник, това би било твърде рисковано[15]. От друга страна Ахмед и Мустафа са кръвни братя и е много вероятно тяхната майка 180/Хандан валиде-султан да е наставлявала Ахмед I да пощади живота на брат си Мустафа. Масовата екзекуция на деветнадесетте братя на Мехмед III също е с твърде фрапиращ ефект върху общественото мнение, но независимо от това коя е основната причина, животът на Мустафа не е отнет и той е преместен в т. нар. „кафез" – малък дворец със стерилен харем в Топ капъ сарай. След това нещата се развиват по такъв начин, че когато през 1617 г. Ахмед I умира, за първи път от убийството на 42/Дюндар мястото на истинския престолонаследник е заето от неговия чичо. Престолонаследникът всъщност е Осман II Генч (Младият – б.пр.), момче само на гринайсет години, така че учените богослови решават да се обърнат отново към източната практика и Мустафа I, като най-възрастен мъж от династията, е избран да стане султан. При възцаряването на последния наблюдаваме съвсем явен случай на прилагане принципа на изборност, като всъщност решаващият фактор да бъде избран чичото не е това, че Осман II е твърде млад – той е само пет месеца по-малък от своя баща Ахмед I, когато последният се качва на престола – а че е жив чичо му Мустафа I, който на свой ред е по-възрастен[16]. За промяната на правилата в унаследяването пише самият Осман II в писмо до краля на Англия Джеймс I: „Престолът в нашата патриархална империя и монархическо кралство до настоящото благословено време винаги се е предавал от дядото на бащата и от бащата на сина, но имайки пред вид възрастта и годините на нашия велик и благороден чичо, султан Мустафа, той беше предпочетен и уважен да седне на османския трон"[17].

[15] Вж. **Wittek**, in *Byzantion*, xviii. 333; **Giese** е пропуснал този важен въпрос. За съвременно обяснение вж. цитатът от **Coryates**, с. 29.

[16] По този въпрос авторът не е съгласен с интерпретацията на Гиб и Боуен, I. 37; нещата не опират до това, че Мустафа I се качва на престола през 1617, а до това, че след 1603 г. той остава жив. Докато Гиб и Боуен говорят за „закони" и конституционни правила, авторът смята, че промяната, осъществила се през 1603 г. като чисто практическо решение, дължи своето продължение на неудачния ефект от системата на „кафеза". Това становище се поддържа и от **Giese**, 255-256, който казва, че идеята за унаследяване от най-възрастния мъж в династията за първи път се превръща в закон при обявяването на Конституцията от 1876 г. Член 3. от последната гласи: „При османската династия унаследяването става според най-древния обичай от най-възрастния член на фамилията."; вж. също р. 119, „Veliahd". Гиб и Боуен грешат, заявявайки, че „никога малолетен не се е възцарявал" преди 1716 г. – правни ограничения за възцаряване на малолетни всъщност не съществуват. Ахмед I е едва на 13 години при възкачването си на престола, а Мехмед II само на 12, когато за първи път се качва на османския трон.

Съществуват още две причини за прекъсването на установената традиция. На първо място лудостта на Мустафа в очите на ориенталските му съвременници е знак, че е любимец на Бога. Второ, вероятно планиращата всичко хасеки 191/Кьосем Махпейкер султан вижда по-голям шанс за успех на нейните собствени синове Мурад IV и Ибрахим, ако след смъртта на съпруга й султан Ахмед I тъкмо брат му Мустафа I, а не Осман II дойде на власт. Почти сигурно Осман щял да екзекутира братята си, най-малкото веднага щом на бял свят се появяло неговото собствено потомство, а Мустафа нямал и не можел да има свои собствени деца, които да го наследят. Затова пък съществувала вероятността по време на царуването му да се появи възможност Осман II да бъде премахнат. И така Кьосем се обръща към подкупните еничарски офицери и иска официално да се уреди встъпването на Мустафа на власт. Единствено последвалата негова лудост проваля плановете й[18].

След този прецедент промяната при унаследяването става трайна. Несигурността на живота в „кафеза" обаче „води до интензивно съперничество и интриги между майките на различните принцове и до формиране на различни фракции, в които са въвлечени харемът, другата част от двореца и армията"[19]. Формирането на различни групировки и съперничеството между тях се избягва единствено в случаите, когато най-възрастният мъж от фамилията е в същото време и най-големият син на предходния султан. Смяната на закона за първородството и закона за братоубийство със системата на „кафеза" и нейният твърд контрол над раждаемостта в династията, помагат за увековечаването на новия начин на унаследяване. И тъй като до възкачването си на престола един султан не може да има деца, когато той умре неговите синове често са все още твърде млади, за да управляват. Това правило на „кафеза" се либерализира едва към средата на XIX в. Първият, който го на-

[17] **Purchas**, 1612. В обръщението си към войската обаче Осман II казва, че неговите права са узурпирани и той винаги ще има зъб на великия везир Халил паша, на неговия заместник 2283/Гюрджю Мехмед паша и на шейх-юл исляма 2260/хаджи Мехмед Есад, който успява да го надживее. Вж. **Uzunçarşılı**, S. T. 47, and O. T. III. I.133.

[18] Вж. **Danişmend**, O. T. K. iii. 270, и **Uzunçarşılı**, O.T. III. I. 546-8.

[19] **B. Miller**, *Palace School*, 176. **Giese**, 253 казва, че различните клики намирали системата на „кафеза" за напредничава, тъй като тя осигурявала един по-широк избор на кандидати за трона. След 1600 г. обаче на практика по-голям избор не съществува. Тъкмо обратното, живи оставали все по-малко принцове и те нямали деца. При това повечето от случаите, когато династията е на косъм да се прекъсне, са след 1600 г.

рушава е султан Абдюлазиз, чийто син 844/Юсуф Изеддин е роден през 1857 г.- четири години преди баща му да се качи на престола. Драматичният резултат от тази политика може да се види в генеалогичните таблици, които показват, че между управлението на султаните Селим II и Абдюлмеджид I – един период от почти 300 г. – принцовете, които остават затворени в „кафеза", без да станат султани, изобщо нямат деца.

Законът за възцаряване на най-възрастния мъж от фамилията (т. нар. екбериет) продължава от 1617 г. до падането на династията през 1924 г. Опитите да се въведе отново принципът „от баща към син" и дори да се приложи системата на първородството са доказателство за продължителното отсъствие на определен закон в унаследяването въобще. Изглежда Ахмед III е желаел да „отклони народните очаквания на престола да седне неговият племенник [Махмуд I], а е искал това да направи собственият му син"[20]. Когато Мустафа III е на смъртно легло, хората от неговото обкръжение се опитват да го убедят да промени традицията в унаследяването и да остави трона на своя собствен син Селим III – т.е. да отстрани Абдюлхамид I. Умиращият султан обаче отказва. Абдюлмеджид I непрекъснато търси благоприятен случай да осигури престола за своя син Мурад V и да отстрани брат си Абдюлазиз, но така и не успява[21]. По същата причина искането на египетските хедифи да им бъде разрешено да въведат правилото на първородството в провинцията е прието добре и утвърдено от султан Абдюлазиз, тъй като той счита, че този прецедент би му позволил да даде трона на собствения си син 844/Юсуф Изеддин[22]. Той не успява да осъществи този си замисъл поради силния консерватизъм на Истанбул, който е така непоклатим, че през 1876 мюсюлманските правоведи (улема) настояват на престола да се възкачи Мурад V, а не Абдюлхамид II, въпреки че първият вече проявява ясни признаци на душевно заболяване. Само три месеца по-късно свалянето му от власт става неотложно.

В няколко случая османската династия е застрашена от загиване по вътрешни причини. По време на възшествието си на престола, освен собствените му невръстни синове, Сюлейман I е единственият мъж в Османовия

[20] Вж. **Shay**, 18. Също Мехмед IV.: **Uzunçarşılı**. O. T. iii. 1. 506.

[21] **Şehsuvaroğlu**, *Sultan Aziz*, 15. **Giese**. 255-6 твърди, че двамата султани Абдюлмеджид и Абдюлазиз са вдъхновени от желанието да подражават на Запада.

[22] Около 1863 г. хедив Исмаил, „който ненавиждал своя брат Мустафа Фазъл, и се страхувал от чичо си Абдюлхалим, и двамата негови преки наследници, не искал нищо друго освен да наложи в Египет принципа на първородството. В добавка към цената, която бил готов да плати за желаната промяна при унаследяването, Исмаил разчитал на подкрепата на самия султан, който приветствал възможността да се създаде прецедент, преди самият той да вземе решение за подобна промяна в османската конституция." **Rifaat**, 111; cf. **Şehsuvaroğlu**, 45. Говори се, че на свой ред 844/Юсуф Изеддин се надявал, когато стане султан да осигури престола за своя собствен син 2594/Мехмед Низамеддин; вж. **Örik**, R. T. M. iv. 2387.

род. Подобен е случаят и със Селим II, при възцаряването на когото всички останали синове на Сюлейман I са вече мъртви. Когато през 1640 г. Ибрахим се възкачва на трона, той също е единственият член на фамилията по мъжка линия. След смъртта си обаче Ибрахим оставя шестима сина и някои коментират, че това е единствената му политическа заслуга[23]. Отново през 1808 г., когато Мустафа IV е екзекутиран, Махмуд II остава единственият жив мъж от фамилията. Минават само четири години, когато му се ражда син. Всъщност между 1785 и 1812 г. в династията не се ражда нито едно момче (със съмнителното изключение на посмъртно родения син на Мустафа IV), а дълго след 1812 г. детската смъртност държи унаследяването в несигурно положение. Подобен период на непродуктивност се появава и между 1728 и 1761 г. Освен естествените неблагополучия в плодовитостта, има случаи, при които султани се опитват да защитят собствения си живот, като избиват всичките си възможни съперници. В началото на управлението си, още преди да му се родят синове, които да го наследят, Мехмед IV се опитва да убие братята си, но в крайна сметка е разубеден. През 1808 г. Мустафа IV прави същия опит: той успява да убие Селим III, но Махмуд II избягва от ноктите на смъртта. И все пак най-сериозната заплаха за османската династия е опитът на Мурад IV през 1640 г. да извърши династическо самоубийство. На смъртния си одър той дава заповед да премахнат единствения жив мъж във фамилията – брат му Ибрахим. С хитрост майка им валиде-султанката 191/Кьосем Махпейкер убеждава Мурад, че заповедта му е изпълнена[24].

Остава да се занимаем и с един хипотетичен въпрос: кой щеше да застане начело на империята, ако османската династия напълно се бе прекъснала? От средата на XVIII в. нататък верният отговор щеше да бъде, че вероятно Великите сили в Европа и Персия от изток щяха да навлязат в империята и да анексират онези части, от които са най-заинтересувани. По-точно щяха да бъдат очертани границите, предложени през 1918 г. След като задоволят собствените си териториални нужди, те вероятно щяха да дадат възмож-

[23] Според **Gibb** and **Bowen**, I. 37: „Единственото изключение е Мехмед IV, който през 1648 на седем годишна възраст наследява баща си султан Ибрахим, тъй като е единственият жив османски принц. Случаят наистина е интересен, тъй като от това следва, че всички следващи султани са наследници на Ибрахим, който, ако не наистина луд, бил най-малкото толкова ексцентричен, че бил на границата на лудостта." Втората част от това твърдение наистина е вярна, но първата е очевидно дълбока заблуда, тъй като Ибрахим оставя най-малко шестима сина, трима от които в последствие се качват на трона. Истина е също, че самият Ибрахим единствен надживява Мурад IV.

[24] „Можем само да гадаем дали засилилото се при смъртта желание за отмъщение е причинено от делириума на треската или от желанието на султана неговият фаворит Силяхдар паша да го наследи на трона, когато Османовият род изчезне. Или може би Мурад IV е изпитвал мрачно задоволство от факта, че неговата династия ще се спусне в гроба заедно с него." *Historians' History*, xxiv. 381.

ност на подчинените народи да станат независими. С други думи това би означавало разделяне и поглъщане на империята. Отговорът обаче за предишните четири века е съвсем различен. Първо, трябва да се има пред вид, че законът за братоубийството, а по-късно системата на „кафеза" ограничават числеността на Османовия род до развитието му в последователна мъжка линия от султани и от потомци по женска линия. Въпреки че в Турция никога не съществува подобие на Салическото право[25], въпросът, поставен тук, има връзка единствено с неуспеха на последната група. През цялата османска история връзките на наследниците по женска линия с династията се считат за твърде слаби. Само след няколко поколения децата на османските принцеси се претопяват в гражданското съсловие на обикновените поданици. Известно е обаче, че Сюлейман I, уморен от непрестанните карании между синовете му Баязид и Селим, заплашва, че ще ги лиши от престола за сметка на братовчед им Османшах бей (син на 1096/Na)[26]. Съществува освен това и случаят с 2165/Ибрахим хан, син на 1110/Есмахан султан от великия везир Мехмед Соколлу, който става управител на провинция и чийто наследници са доста влиятелни[27]. Въпреки това изкачването на Ибрахимхановци от позицията на подчинени до позицията на привилегировани върви наистина твърде трудно.

Независимо от силата на еничарите, възможността в Османската империя да се наложи египетската мамелюшка система никога не се появява. Османците така дълбоко уважават царската кръв, че дори не могат да си представят тронът да премине в друга фамилия.

Единствените претенденти за престола извън Османовци могли да бъдат владетелите на някои от подчинените народи или техните наследници, но трябва да подчертаем, подобни претенции нямали каквото и да било правно основание и било съвсем неправдоподобно да се появят. Вероятно съществуването им е измислено от чужди пътешественици, които не са наясно с местните взаимоотношения. На първо място фамилии като Дулкадър и Джандароглу (Кьозъл Ахмедли) можели да докажат тясната си връзка с Османовия род от началото на неговото съществуване чрез серията от династични бракове[28]. След първоначалното им подчиняване обаче нито една от

[25] Салическо право, за което се счита, че произхожда от законите на древните франки, изключва жените при унаследяване. По-късно салическото право се използва при изключването на жените при унаследяването във Франция и Испания. Вж. The American Heritage Dictionary, Boston, 1979, 1145. Салияни – франкско племе, което се заселва в района на Рейн в Нидерландия през IV в.

[26] **Uzunçarşılı**, O. T. ii. 395.

[27] „Във връзка с упадъка на империята през XVII в. се ражда легендата, че фамилията Ибрахим-хан-заделер ще се възкачи на престола, в случай че османската династия се прекъсне и по тази причина султаните се чувстват длъжни да пазят живота на всички членове от това семейство." E. I. ii. 438.

[28] Вж. Таблица LIV и LVI.

тези фамилии не става по-силна и не се различава от останалите крупни земевладелски кланове в Анадола. Освен това е налице и фамилията на кримските ханове Гирай, „която заема специална позиция в османската почетна стълбица, тъй като е потомствена на Златната орда, а оттук – наследница на вдъхващия страхопочитание монголски вожд Чингиз хан" [29]. Ето защо „при липса на мъжки наследник от Османовия род, владетелят на империята трябва да се вземе от тях"[30]. Да се причисли към наследниците на османската династия чрез брака на дъщеря си с внука на Баязид II 1913/ Мурад, се надява също и 1915/Шах Исмаил от Персия, но безрезултатно.

И така, това са фамилиите, които през XVIII в. Сагредо описва като „Famiglie del Regio sangue"[31]. И все пак не можем непрекъснато да твърдим, че липсват доказателства за „старо споразумение" с някоя от тези „свещени" фамилии. Нито пък, както изглежда, ако някоя от тях беше взела властта, това щеше да се състои. Но това така или иначе не се случва.

Когато накрая през 1924 г. членовете на Османовия дом са изпратени в изгнание, се появява твърде деликатният въпрос кой всъщност ще стане глава на династията и претендент за престола, в случай че републиката падне и последва реставрация. По общо признание Абдюлмеджид II е последният член от фамилията, който управлява в Истанбул само като халиф, а не като султан, и властта му е само ефимерна. Неговият по-голям братовчед Мехмед VI, който е и султан, и халиф, но избягва от страната в изгнание, може да оспорва властта му. Очевидно между двамата съществува съперничество за това кой да бъде неофициално халиф на мюсюлманите и глава на фамилията. Враждебността между двамата е поощрявана от дребните съперничества между наследниците на Абдюлмеджид I и на Абдюлазиз и приключва със смъртта на Мехмед VI през 1926 г. Абдюлмеджид (II) остава безспорният глава на фамилията до смъртта си през 1944 г. Тогава теоретично той е наследен от следващия най-възрастен мъж 861/ Абдюлкадир, но по това време вече всичко това звучи твърде утопично и е съвсем очевидно, че Турция никога няма отново да бъде подчинена на управлението на Османовите наследници.

[29] **Gibb** and **Bowen**, I. 25.

[30] **Rycaut**, 58. **Gibb** и **Bowen**, I. 25, твърдят същото.

[31] **Sagredo**, 1068; **Uzunçarşılı**, O. T. III. I. 520. В писмо до майката на султана през 1711 г. Балтаджъ Мехмед паша споменава различните изисквания за възможно наследяване през 1703 г.: вж. прегледа в *Belleten*, 9. 137. Тези различни изисквания били все още в сила към 1808 г.: „Когато въстаниците научили за смъртта на Мустафа IV започнали да викат, че са изгубили доверие в Махмуд II. Някои от тях искали за султан да бъде провъзгласен един от наследниците на Есма султан или шейхът на мевлевите в Коня или ханът на Кримските татари." **Karal**, O. T. v. 100.

ТАБЛИЦА I. „*ФЕТРЕТ ДЕВРИ*“ *(Период на междуцарствието)* 804[28. 7. 1402] – 816 [5. 7. 1413]

Периодът, през който Османската империя е разделена между синовете на Баязид I[32]

Анадола	
(а) 5/ Мехмед I	804 [8. 1402] – 806 [1404] (Амасия)
(б) 532/ Иса	805 [8. 1402] – 806 [1403] (Балъкесир/Бурса)
(в) 537/ Муса	806 [1403] – 806 [1404] (Бурса)
(г) 5/ Мехмед I	806 [1404] – 816 [5. 7. 1413] (Бурса/Амасия)
Румелия	
(а) 540/ Сюлейман	805 [8. 1402] – 813 [17. 2. 1411] (Одрин)
(б) 537/ Муса	813 [17. 2. 1411] – 816 [5. 7. 1413] (Одрин)

[32] Вж. **Uzunçarşılı**. O. T. I. 173; **Danişmend**. O. T. K. I. 134; **Wittek**. in *Belleten*. 27. 557. Неоспорим факт е, че синовете на Баязид и най-вече 532/Иса и Мехмед I, трябвало да признаят върховенството на Тимур. Върху монетите на Мехмед I от 806 [1404] има надпис '*Demurhan Gürkân- Mehmed bin Bayezid Han*'. Събитията в Анадола през първите няколко години (след битката при Анкара – б. пр.) е изключително трудно да се проследят.

III
УПРАВЛЕНИЯ НА ПРИНЦОВЕТЕ

Когато към владенията, наследени от Осман се добавят нови територии, те се оформят в провинции, всяка от които има свой собствен управител. Непрекъснатото териториално разширение постепенно води до усложняване на системата на управление и до все по-ясното й структуриране. На върха на йерархията са султанът и великият везир. Империята е разделена на две главни части: Анадола и Румелия, управлявани респективно от „бейлербей на Анадола“ и „бейлербей на Румелия“. След тях идват „санджакбейовете“, (управители на окръзи), под чието разпореждане са истинските владетели на земята – османските спахии. Системата е организирана най-вече върху базата на феодалните отношения за даване на земя и протекция в замяна на служба[1].

По време на управлението си първите двама султани разчитат пряко на помощта на своите братя и синове[2]. Братята на Осман 45/Гюндюз Алп и 49/ Сарубатъ Савджъ, както и синовете им са неговите главни военни помощници[3]. Също така той използва в управлението и Орхан и 501/Аляеддин. В периода преди смъртта си, вероятно през 1320 г. Осман изглежда предава цялата власт в ръцете на Орхан. Последният вероятно също получава помощта на своя брат и неговите синове: 501/Аляеддин[4], 514/Сюлейман паша и Мурад I са всички „бейлербейове“. Всъщност тази титла първоначално се пази само за семейството на Осман, но когато Мурад I става султан, той няма нито братя, нито ограснали синове, за да му помагат, и титлата отива първо при Лала Шахин паша, а по-късно и при фамилията Чандърлъ, чиито членове впоследствие я комбинират с великото везирство[5].

Управлението на Мурад I обаче отбелязва определена промяна. От тук нататък държавата вече не се счита за владение, което да бъде поделяно между членовете на управляващата династ, а за единствен домен на султана и неговите наследници. Практически промяната се санкционира със закона за „братоубийството“. От тогава нататък султаните поставят за управители

[1] **Gibb and Bowen**. I. 137 ff. Всъщност вече е добре известно, че представителите на османската спахийска конница не са „истинските владетели на земята“, а само временни ползватели на част от нейните приходи, докато служат на султана. Колкото до това, дали в Османската империя се наблюдават отношения от феодален тип застъпеното тук становище не е валидно за османистиката като цяло, дори днес се счита за архаично (бел. ред.)

[2] „В Турция, дори сред самите турци, не се отдава никакво значение на друго, освен на личните достойнства. Единственото изключение от това правило е фамилията на Османовци, в която раждането дава и съответен ранг.“ **Busbecq**. 23.

[3] Сарубатъ умира в битката при Доманич през 1287 г., а 48/Айдогду при Коюнхисар през 1302 г.

[4] Титлата на Аляеддин ибн Осман е „бей“ и той не бива да бъде бъркан с Аляеддин паша, който е велик везир. **Danişmend**. I. 19.

[5] I. A. I. 283. и **Gibb and Bowen**. I. 139.

на провинциите своите синове, което представлява един вид стажуване, по време на което техните способности и умения могат да бъдат проучени отстрани, с оглед на унаследяването[6]. Фон Хамер[7] предполага, че истинската цел на Мурад е да държи синовете си на разстояние от столицата, където те могат да станат твърде силни, но това е интерпретация, изпълнена с прекалена доза подозрителност. Във всеки случай срещу изпращането на принцовете да управляват в отдалечените провинции може да се изтъкнат и по-сериозни основания.

Обикновено когато един принц достигне 14-15-годишна възраст го изпращат в областния град на някоя провинция, където той установява своя „бейлик" – умалено повторение на администрацията в столицата. Към него се прикрепя един старши везир, за да го съветва, обикновено някой, който вече е бил негов „лала" (учител). Често майката на младия принц го придружава, за да надзирава неговия харем. Дори туграта му (монограм) е оформена точно като на управляващ султан, а титлата, която му се присъжда е „челеби султан"[8]. Освен другите ограничения, той няма право да напуска своята провинция без височайша инструкция от Дивана. Именно нарушаването на това правило довежда до смъртта на сина на Баязид II 584/Махмуд[9].

Тъй като тези управители-принцове формират резервите на династията, при назначаването им в различните провинции съществува определен ред. Отначало за провинция с най-висок ранг се счита Амасия, тъй като е авангард сред полузависимите бейлици на Източен Анадол. Също така важен е Караман, поради своята големина и исторически престиж на столична провинция в старата Селджукска империя. В по-късно време, когато състезанието за престола става съдбоносно, в най-търсена провинция се превръща Маниса, поради непосредствената ѝ близост до Истанбул. Обикновено тя се дава на предполагаемия престолонаследник, макар че титлата „Худавендигяр" (султанска) носи провинция Бурса. Понякога нейното значение се използва, за да покаже на някой принц, че е изпаднал в немилост, както случая, при който 151/Хуррем султан убеждава Сюлейман I да прехвърли сина си 606/Мустафа от Маниса в Амасия.

[6] Списък на управленията на принцовете вж. в Таблица II.

[7] **von Hammer**, I. 218.

[8] По-детайлно за организацията на шехзаде-санджаците вж. **Uzunçaşılı**., S. I. 122-30. За „туграта" вж. **Wittek**, in Byzantion, xviii. 331. Закон за възрастова граница не съществува. Баязид II и неговият брат 571/Мустафа са назначени за управители още преди да бъдат обрязани през 1457 г. За церемониите при напускането на столицата и отправянето им за провинцията вж. **Danişmend**. iii.72. Двамата сина на Мехмед II 571/Мустафа (вж. **Babinger**, Sitt.229) и 570/Джем са придружавани от своите майки, тъй както синовете на Баязид II и 606/Мустафа ибн Сюлейман I. Списък на учителите „лала" вж. в **Sürreya**. iv. 715.

[9] **Fisher**, 104. Твърди, че Селим I не видял баща си в продължение на 26 години.

В системата „управления на принцовете" съществуват множество разклонения, като освен синовете голяма част от внуците на султаните по мъжка линия също получават санджаци. Докато Селим I управлява в Трабзон, неговият син Сюлейман I е управител първо на Болу, а после на Кафа в Крим[10]. Друг вид са тези за внуците по женска линия, издънки от женитбите на султанските дъщери с везири. Обикновено тези внуци не достигат нещо повече от поста „санджакбей" или „капуджи-башия" и то „в края на живота си, когато вече не са способни да вдигат въстания. Техните братя обаче, които бащите им създават от робини, могат да стават паши, тъй като липсата на царска кръв в жилите им не се поставя под съмнение[11]."

Едно единствено основно ограничение е наложено за членовете на османската династия: те нямат право да бъдат управители на която и да било провинция в Румелия (Европа). Това правило влиза в сила след периода на междуцарствието. Преди това, през 1354 г., Орхановият син 514/Сюлейман паша е назначен за „бейлербей на Румелия", а след неговата смърт на поста му идва Мурад I. Изглежда, че никаква специална причина за подобна забрана не съществува и вероятно тя се дължи на различието между Анадола, която е „дар-юл ислям" (страна на исляма) и Румелия, която е все още „дарюл харб" (страна за завоюване). Ако това е така, то презумпцията е следната: принцовете могат да бъдат използвани като управители на стабилни провинции, населени с мюсюлмани, но би било твърде опасно те да бъдат оставени непрекъснато да командват големи войскови подразделения, които са на активна служба. Ако приемем, че тъкмо това е причината, то оправданието за нея може да се намери в едно единствено изключение: Селим I изцяло злоупотребява с това, че е оставен да управлява в Европа. След като кара Баязид II да му даде бейлика Смедерево (Сеймендере), той незабавно обръща войските под негово разпореждане срещу баща си. От друга страна принцовете от васалните династии в Анадола често са назначавани като санджакбейове в Румелия, най-вече за да бъдат държани колкото се може по-надалеч от собствените им поданици[12].

Освен това, както в Анадола, така и в Румелия, принцовете от османската династия непрекъснато командват военни сили, прикрепени към армиите на султаните или на техните везири. Понякога те водят полуфеодални контингенти от своите собствени провинции, а понякога поемат командването на цяло крило от императорската армия. Друга алтернатива е реше-

[10] Вж. **Danişmend**. ii. 3. (Сборник от данни)

[11] **Withers**, in Purchas, 1606. Всички подобни братя са обикновено по-възрастни. При женитба с принцеса везирът трябва да отстрани другите си жени. Тези ограничения са наложени от Мехмед II в неговото „Канунаме" (Сборник от закони).

[12] Мурад II назначава 1715/Али Караманоглу в София, а неговият брат 1716/ Иса в друг санджак. Подобни назначения получават и принцовете от фамилията Чандарогулларъ.

нието на султаните да оставят един от своите синове като „каймакам“ (действащ регент) в столицата, докато те самите предвождат някоя военна кампания[13]. През 1473 г. Мехмед II взема двамата си по-големи сина Баязид II и 571/Мустафа на война, оставяйки 570/Джем като регент в Истанбул. Това показва че постът, даден на по-малкия син, се счита за по-маловажен. Твърде различният случай, когато 583/Коркуд и 1778/Огузхан действат като регенти вместо своите бащи, респективно Баязид II и Джем през 1481 г. е дискутиран навсякъде.

Винаги съществува, разбира се, възможността някой принц да злоупотреби с дадената му власт и да разбуни провинцията си срещу централната власт, но в случаите, когато това действително става, то изглежда се дължи не на някаква присъща слабост в системата на управление на принцовете, а преди всичко на липсата на ясен закон за унаследяването и на действащия закон за братоубийството[14]. Периодите на междуособици в края на управленията на Баязид II и на Сюлейман I целят не да отхвърлят централната власт, а да подсигурят евентуалното й унаследяване. С едно единствено изключение – предложението на 570/Джем, отправено към Баязид II да си поделят империята – османските владения нито веднъж не се натъкват на риска от разпокъсване чрез разделяне между престолонаследниците, както до голяма степен е разрушена империята на Каролингите, късната Византийска империя или Селджукският султанат. Когато обаче даден султан вижда, че някой от принцовете може да прояви непокорство, той изисква един от синовете на последния да бъде оставен в столицата, като заложник за разумното поведение на своя баща. След смъртта на Мехмед II се оказва, че синът на Баязид II 583/Коркуд, и синът на Джем 1778/Огузхан са в Истанбул[15]. В заключение можем да споменем, че системата на заложници е прилагана също и при полузависимите анадолски бейлици и при татарските ханове на Крим, всеки от които трябва да остави като заложник в османската столица някой млад принц. Тези младежи винаги получават образование в двореца Топ капъ, заедно със синовете на султаните[16].

[13] Списък на регентствата и военните командвания вж. в Таблица III и Таблица IV.

[14] Жонкиер не казва нищо по-различно като пише: „За да затвърди своя авторитет, Баязид II разпределя провинциалната администрация между своите синове и внуци. Това е грешка, тъй като подобна мярка може да доведе единствено до гражданска война. **Jonquiere**, i. 135. Освен това представата за син, който води войската си към столицата срещу своя баща е до такава степен несъвместима с османския начин на мислене, колкото тази на римляните за нападение на Рим от неговите легиони.

[15] Ако е вярно предположението на: **Fisher**, 19, че последната незавършена кампания на Мехмед II е срещу разбунтувалия се Баязид, то тогава е наистина странно, че 583/Коркуд остава жив. 1925 Османшах, синът на 582/Алемшах, също трябва да живее в двора на своя дядо Баязид II.

[16] **B. Miller**, *Palace School*, 22.

Въпреки това бунтовете, предизвикани от съперничествата между братя, нарастват по брой. Синовете на Мехмед II, на Баязид II и на Сюлейман I търсят начин да се разкъсат един друг, само и само да разчистят пътя си към трона. Ето защо се налага да бъде намерено някакво друго решение. Като начало Селим II решава да ограничи броя на принцовете-управители и изпраща като такъв само най-големия си син Мурад III. Когато самият Мурад III идва на трона, той също прави само едно такова назначение – неговият най-голям син Мехмед III заминава за Маниса, докато останалите принцове остават в двореца Топ капъ. Мехмед III е последният управител-принц, „който трябва свободно да получи подготовка за професията „владетел“[17]. Самият Мехмед III не назначава нито един от своите наследници за управител на провинция, а по време на следващия султан Ахмед I нещата изцяло се променят, тъй като законът за братоубийството е изоставен и се въвежда системата на „кафеза“[18]. Може много да се спори, дали лечението не е по-лошо от болестта: един младеж, лишен от лукса на „селямлъка“ (мъжкото отделение на двореца) и прекарал години в карцер, наречен „кафез“[19] е възможно най-лошо подготвен да стане султан на Османската империя.

Идеята за възстановяване на княжеските санджаци се повдига още веднъж през XIX в., но от предложението не излиза нищо. Абдюлмеджид I става толкова подозрителен спрямо брат си Абдюлазиз, че предлага да го изпрати като „валия“ (управител) на Траблусгарб (дн. Либия – бел. пр.), където евентуално да се натъкне на някакъв удобен нещастен случай[20].

[17] **Brockelmann**, 329.

[18] **Uzunçarşılı**, S. T. 120, казва, че назначаването на най-възрастния принц за управител на Маниса продължава още 50 години, но че не самият принц, а негов представител е изпращан да управлява провинцията. Последният подобен случай, според него, е с Мехмед IV, който на 5-годишна възраст е назначен за управител, след което обичаят отново отпада.

[19] Вж. Таблица VI, .

[20] **Şehsuvaroğlu**, *Bizi*, 15.

ТАБЛИЦА II. *Управления на принцовете*

Принц	*Провинция и вероятна дата*[21]
1/ Осман	Караджахисар
45/Гюндюз Алп	Ескишехир (1301)
2/ Орхан	Султанйоню
501/Аляеддин Али	Биледжик
3/ Мурад I	Измит (1329); Султанйоню (1330); Бурса; Галиполи (1359)[22]
510/ Халил	Измит (?)
511/ Ибрахим	Ескишехир
514/Сюлейман	Болу; Измит (1330); Балъкесир (1336); Бурса; Галиполи (1356)
1547/Мелик-и Хасър	Анкара (1365)
4/ Баязид I	Кютахия (1381-9)[23]
521/Савджъ	Бурса (1382-5)
522/Якуб	Балъкесир
5/ Мехмед I	Амасия (1393-1403); Бурса (1403-13)
530/ Ертугрул	Маниса; Балъкесир
532/ Иса (А)	Анталия (1390); Балъкесир (1402); Бурса (1403)
537/Муса	Кютахия; Бурса (1403-4); Одрин (1411-13)
538/Мустафа	Анталия

[21] Понякога провинциите се назовават с други имена: Анталия като Теке. Балъкесир като Кареси. Бурса-Худавендигяр. Одрин-Румели. Испарта-Хамид ели. Измит-Коджа ели. Кафа-Крим. Коня-Карамания. Кютахия-Гермиян. Маниса-Сарухан. Султанйоню-Караджа даъ. Там. където е посочена само една дата, тя е най-рано записаната за някой принц, който е бил в дадена провинция. Списъкът тук съвпада до голяма степен с този на Узунчаршълъ: **Uzunçarşılı**. S. T. 117 ff. В Таблицата се посочват само имената на принцовете по мъжка линия.

[22] В това отношение написаното от Жонкиер е странно: „До тогава Мурад е възпитаван според ориенталските нрави. в пълно усамотение и не вижда друга перспектива за бъдещето си освен постоянен затвор или преждевременна смърт" **Jonquière**. I. 64. Също е и твърдението в *Cam. Med. His*. iv. 673.: „По време на своята младост Мурад I не е допускан да участва в обществените дела и е в сянката на своя брат Сюлейман". „Claustration absolue" – сиреч „кафезът" – що се отнася до Мурад I. е анахронизъм, а да не говорим. че той е управител на горепосочените провинции.

[23] **Wittek**, *Byzantion*. xviii. 333. казва, че Баязид I е първият принц, назначен за управител.

540/Сюлейман	Сивас (1398); Маниса (1400); Одрин (1402-11)
6/Мурад II	Амасия (1417-21); Маниса (1444-6)
550/Ахмед	Амасия(1413)
551/Касъм	Амасия(-1406)
552/Махмуд	Амасия(1415)
554/Мустафа	Испарта(1420)
7/Мехмед II	Амасия (1437-9); Маниса (1439-44, 1446-51)
560/Ахмед (А)	Амасия (с.1434-7)
562/Аляеддин Али	Маниса(1437-9); Амасия (1439-43)
-По-малък син	Влахия[24]
8/Баязид II	Амасия (1457-81)[25]
570/Джем	Кастамону (1468-74); Коня (1474-81)
571/Мустафа	Маниса (1457); Коня (1466-74)
9/Селим I	Трабзон (1494); Смедерево (1511)
580/Абдуллах	Маниса (-1481); Коня (1481-3)[26]
581/Ахмед	Амасия (1482-1513)[27]
582/Алемшах	Ментеше (с. 1481); Маниса (1507-10)
583/Коркуд	Маниса (1491-1502); Анталия (1502-9); Маниса (1511-12)[28]
584/Махмуд	Кастамону (-1504); Маниса (1504-7)
585/Мехмед	Маниса (1504); Кафа (1505-1507)
586/Шахиншах	Маниса (1481-3); Коня (1483-1511)[29]
1925/Осман	Чанкъръ
1957/Мехмед	Балъкесир (1501); Коня (1511-12)

[24] **Cantemir**, 108: за съжаление няма индикации кой е той.

[25] Баязид II и 571/Мустафа са на тези постове още преди обрязванията им през 1457 г.

[26] **Fisher**, 27, казва, че 586/Шахиншах отишъл в Коня през 1482 г., но **ibid.** 103, предполага, че Абдуллах е там до смъртта си през 1483 г.

[27] **Fisher**, 15, нарича Амасия „Масто".

[28] Между 1509 и 1510 г. Коркуд бяга в Египет, но е върнат от там. Вж. „*Korkud*", I. A. vi. 855-859.

[29] Вж. по-горе 580/Абдуллах и бележката към него.

10/Сюлейман I	Болу (1509); Кафа (1510-12); Маниса (1512-20)
11/Селим II	Маниса(1543-58); Коня (1558-9); Кютахия (1559-66)
601/Баязид	Коня (1546); Кютахия (-1558); Амасия (1558-9)
602/Джихангир	Халеб
604/Мехмед	Маниса (1542-3)
606/Мустафа	Маниса (1533-41); Амасия (1541-53)
2094/Орхан	Чорум (1558-9)
12/Мурад III	Акшехир (1558-61); Маниса (1561-74)[30]
13/Мехмед III	Маниса (1583-95)

ТАБЛИЦА III. *Временни регенства*

Принц	*дата и място*	*вместо*
1/Осман I	– 1281	44/Ертугрул
2/Орхан	ок. 1320	1/Осман I
514/Сюлейман	ок. 1355	2/Орхан
521/Савджъ	1385 – Бурса	3/Мурад I[31]
7/Мехмед II	юни-ноември 1444 – Одрин	6/Мурад II
570/Джем	март 1473 – Истанбул	7/Мехмед II
583/Коркут	20 май 1481 – Истанбул	8/Баязид II
1778/Огузхан	26 май 1481 – Бурса	570/Джем
10/Сюлейман I	март 1514 – Одрин	9/Селим I
	юни 1516 – Одрин	

[30] Uzunçarşılı O. T. III. I. 42, казва, че той не е назначен, докато не навършва 18 години с.1564.

[31] Докато Мурад I се бие на Балканите. Савджъ е назначен за управител на Бурса. Той се възползва от възможността да вдигне бунт и е екзекутиран. Джем също вдига бунт, но е пощаден.

NB. Докато Мехмед III е на поход, неговата майка 173/Сафие валиде султан е оставена в Истанбул с почти пълни правомощия.

11/Селим II	1548 – Истанбул	10/Сюлейман I
601/Баязид	1549 – Истанбул	10/Сюлейман I
	1553 – Одрин	

ТАБЛИЦА IV. *Военни кампании на принцовете*[32]

Принц	*Битка или поход*	*Дата*
50/ Бей-Ходжа	Ермени Бели	1284/5 (умрял)
49/ Сарубатъ-Савджъ	Доманич	1286/8 (умрял)
48/ Айдогду	Коюнхисар	1301/2 (умрял)
505/ Пазарлу	Пелеканон	1329
514/ Сюлейман	Анкара	1354
	Румелия	1354-5
3/ Мурад I	Румелия	1359
4/ Баязид I	Коня	1386
	Косово	1389
522/ Якуб	Коня	1386
	Косово	1389
540/ Сюлейман	България	1393
	Сивас	1398
	Анкара	1402
5/ Мехмед I	Амасия	1393
	Анкара	1402
532/ Иса	Анкара	1402
537/ Муса	Анкара	1402
538/ Мустафа	Анкара	1402
7/ Мехмед II	Косово (II)	1448
	Поход в Албания	1450
571/ Мустафа	Кърели	1472
	Отлук Бели	1473
	Киликия	1474 (умрял)
8/ Баязид II	Отлук Бели	1473
581/ Ахмед	Морея	1500
	Киликия	1501

[32] Този списък изключва въстанията и походите в собствените им провинции.

1957/ Мехмед		1501
11/ Селим II	Дунавския поход?	1537
	Буда	1541
	Нахичеван	1553
	Преследване на Баязид	1559
601/ Баязид	Буда	1541
602/ Джихангир	Нахичеван	1553
604/ Мехмед	Дунавски поход?	1537

IV
ЗАКОН ЗА БРАТОУБИЙСТВОТО

Буквално „братоубийство“ не означава нещо повече от убийството на брат, но когато става дума за историята на османската династия, терминът обикновено се използва в по-широк смисъл. Той обхваща екзекуцията на всеки мъж, член на фамилията, чието съществуване представлява теоретична заплаха за управлението на султана, или в други случаи, за неговия вероятен наследник. Терминът покрива значението и на убийствата на бащи, чичовци, братовчеди, синове и внуци, като нека подчертаем, в редица случаи от последните две категории, това е наказание за открит бунт. Жените от Османовата династия са защитени от подобна участ, тъй като престолонаследието не може да премине по линия на съпругата или да се предаде към дъщеря на султана. Въпреки това много от тях завършват живота си с насилствена смърт[1].

Най-често законът за братоубийството се прилага от нововъзцарилите се султани, които искат да заздравят позициите си и да се защитят от всякакви възможни съперници. По-рядко братоубийството е дело на възрастен султан, който разчиства пътя към трона за своя предпочитан син[2]. Законът за братоубийството вероятно се ражда вследствие на засилващия се инстинкт да се защити империята от разпокъсване – болестно състояние, така широко разпространено, а понякога и фатално за ориенталските династии. Основата за санкционирането на подобно безмилостно лишаване от живот е правилото, че трябва да има само един върховен владетел. (Тъкмо това, че 570/Джем изменя на този принцип, като предлага на Баязид II да си поделят империята, го прави неподходящ да стане султан).

През първите 150 години от управлението на Османовата династия има изолирани случаи на братоубийства, но едва по времето на Мехмед II обичаят е официално санкциониран и обнародван в прочутото Кануннаме (Сборник от закони)на Завоевателя като „Закон за братоубийството“[3]. Текстът на закона е подкрепен с цитати от Корана и от авторитета на висшите представители на съдебно-религиозната система, но смисълът му е прост:

---

[1] Например: 85/ Мария (В), 112/Анна (В), 118/Ирина, 180/Хандан, 182/Na., 191/Кьосем Махпейкер, 244/Хатидже, 351/Пейкидил; всички те са султански съпруги.

[2] Типичен пример за това е Сюлейман I. Синовете на Баязид II обаче се усъмняват в намеренията на своя баща, когато през 1503 г. ги поканва на голямо празненство, организирано по повод на обрязване и отклоняват поканата му. **Fisher**, 104.

[3] Версията на закона за братоубийството на съвременен турски вж. в **Uzunçarşılı**., *S.T.* 45 (където се цитира *T.O.E.M.*, 1912, No 14. App. 27. Вж. и версията на **Gibb** and **Bowen**, i. 36, която е малко по-различна. В български вариант законът гласи: „Който и от синовете ми да унаследи престола, за да се запази порядъка на света, е уместно да убие братята си. Повечето от улемите позволяват това, така че нека действа по този начин“.

„Смъртта на един принц е за предпочитане пред загубата на една провинция“[4]. Наследникът на Мехмед, Баязид II, бидейки миролюбив по природа, вероятно би анулирал закона, ако не беше бунтът на Джем, който показва на султана, че неговата лична безопасност, както и стабилността на империята, зависят от последователното му спазване.

Един от резултатите от прилагането на закона за братоубийството може да се види в генеалогичните таблици. Тъкмо чрез строгото съкращаване на княжеските фамилии, вървящи паралелно с директната линия от наследници на султаните, той пречи да се създаде „аристокрация по кръв“. Това е част от цялостната политика – не по-малко ефективна, макар и косвена – да се унищожават колкото е възможно по-бързо всички останали клонове на султанската фамилия, с изключение на този на управляващия султан и на неговото директно потомство[5].

Почти всеки пътешественик или историк, пишейки за Османска Турция, изразява ужаса си от страховития край на онези принцове, пострадали от съдбата, която им отрежда закона за братоубийството. Но не са ли всъщност писателите шокирани повече от хладнокръвното легализиране на екзекуциите, отколкото от самата смърт? Когато проучваме списъка, виждаме, че има най-много 80 убийства, които могат да бъдат класифицирани като причинени от закона[6]. Истинското оправдание за съществуването му лежи в 650-годишното ненакърнимо върховенство, на което се радва османската династия и на относителната липса на вътрешни конфликти в империята по време, докато всяка друга държава в Западна Европа по това време страда от нескончаеми граждански войни.

Ако са необходими други оправдания, то е достатъчно да кажем, че султаните не са единствените, които считат своите роднини за неудобни и че те всъщност следват примера на своите съвременници – било то християни или мюсюлмани. Педро Кастилски убива своя брат Дон Фадрик, Андроник III Комнин в Трабзон убива двамата си братя Михаил и Георги, а Андроник III Палеолог умъртвява своя брат, когато баща им умира[7]. Братоубийството е

[4] „Винаги когато те се обърнат към дейност против държавата, те ще бъдат унищожени там вътре, а ако те не се отделят от теб и ти предлагат мир и възпират своите ръце от война срещу теб, пак ги хвани и ги убий, където и да ги намериш.“ От Корана, цитирано в **Gibbons**, 180.

[5] „Друг метод за предотвратяване появата на кръвна аристокрация е умъртвяването на останалите потомци от управляващата династия, или пък колкото е възможно по-бързото приравняване на потомците на принцесите към средните слоеве. В първия случай отново виждаме познатия закон за братоубийството на Мехмед II, за когото трагично свидетелстват множеството малки ковчези в султанските мавзолеи, а вторият метод е регламентиран в закона за санджакбейовете, който постановява: „потомците на моите дъщери не трябва да бъдат назначавани за бейлербейове, а само за санджакбейове“. **Miller**, *Palace School*, 74. Справедливостта изисква да отбележим, че високата детска смъртност също допринася за „множеството детски ковчези“.

[6] Вж. Таблица V.

[7] **Gibbons**, 180.

нещо обичайно сред мюсюлманските династии, тъй като широко прилаганата при тях полигамия води до изобилие от мъжки наследници[8]. Не е необходимо да се ходи много по-далеч от Персия, където 1915/шах Исмаил I избива повечето си по-малки братя. От друга страна би могъл да се зададе въпросът дали братоубийството при османците е по-жестоко от практиката на византийските императори, които ослепяват или в други случаи обезобразяват своите съперници, осъждайки ги по този начин на „смърт на живо“[9]. Всъщност най-малко три пъти османските султани също си служат с ослепяване: през 1385 г. синът на Мурад I 521/Савджъ е наказан по този начин заради бунт и в резултат на това умира; 537/емир Муса (челеби) ослепява 1644/Орхан, син на неговия брат и съперник 540/Сюлейман челеби по време на Междуособието. Мурад II също ослепява трима от своите братя: 550/Ахмед, 552/Махмуд и 555/Юсуф.

Начинът на екзекуция, прилаган при братоубийството е почти неизменно един и същ. Както на Запад обезглавяването е считано за най-почетния начин на умъртвяване и е запазено за хора с благородна кръв, така в Османската империя смъртта чрез удушаване с копринена тетива (кеман кириши) е предназначена за хората от най-висок ранг, т.е. за членовете на царското семейство[10]. Обикновено екзекуцията се извършва от главен екзекутор (джелят башия), подпомаган от неми служители към вътрешните служби в двореца. В много от случаите първо се прави обръщение до шейх юл-исляма, (главата на мюсюлманския култ), за да издаде фетва (мнение), която трябва да определи санкцията на екзекутиране като дело, съобразено със свещения закон.

Тук няма да разглеждаме обстоятелствата, при които става всяко братоубийство, но някои от случаите са от изключителен интерес. Първият може с право да бъде наречен „чичоубийство“, тъй като през 1298 г. Осман I се отървава от чичо си 42/Дюндар. Традиционното предание гласи, че по време на съвет на племето Осман го убива, заради това, че се държи обструктивно, но причината изглежда е много по-сериозна. При развръзката на Косов-

[8] **Uzunçarşılı**. *Osmanlı Tarihi*, ii, 360, n. 1. Съвременен пример за подобна плодовитост е голямото семейство на арабската фамилия Ибн Сауд.

[9] От страх или поради съвест Михаил Палеолог се въздържа да изцапа ръцете си с невинна кралска кръв, но опасенията му от появата на някой узурпатор или родител го карат да подсигури трона си чрез едно от онези незавършени престъпления, така добре известни на съвременните гърци. Загубата на зрение прави неспособен за активни светски дела младия принц Йоан IV Ласкарис. Вместо брутално да му бъдат извадени очите, очният му нерв е увреден чрез яркия блясък на нажежен до червено желязен предмет с овална форма. Йоан Ласкарис е изпратен в далечна крепост, където прекарва дълги години в уединение и забрава. **Gibbon**, VI. 466.

[10] В **Evliya**, I. ii. 11. обаче се казва: „Осман II беше убит чрез притискане на тестисите, начин на екзекуция, запазен според обичая за османските императори“. Все пак няма убедителни доказателства, които да потвърждават изцяло или от части неговото твърдение.

ската битка Баязид I заповядва да бъде убит брат му 522/Якуб, тъй като последният е твърде популярен сред войската заради опитността му като боец. Това, че Мехмед II заповядва при възкачването си да убият неговия съвсем малък брат 561/Ахмед така силно шокира двореца, че се налага той да обвини за това офицера, който отнася заповедта му и да го екзекутира за измяна. По-късно, докато Сюлейман I все още управлява, започва продължителната борба между Селим II и неговите братя. Пръв е предаден и екзекутиран 606/Мустафа. По-късно 601/Баязид и неговите синове избягват в Персия, за да бъдат продадени обратно от шах Тахмасп и убити[11]. Следва „кървавата баня", с която Мехмед III отбелязва своето възцаряване – 19 братя и няколко бременни хасеки (съпруги на султана) са екзекутирани в един ден.

Преди Осман II да напусне Истанбул на път за похода си в Полша, той решава, че брат му 644/Мехмед е достигнал опасна възраст и трябва да бъде отстранен, но шейх юл-ислямът отказва да издаде „фетва". Тогава кадъаскерът на Румелия Ташкьопрьолю-заде Кемаледдин ефенди издава такава, с надеждата, че ще си спечели благоволение и повишение[12]. По време на управлението си Мурад IV екзекутира трима от братята си поради вълненията през 1632 г.[13], а на смъртното си ложе неуспешно се опитва да извърши „династическо самоубийство", като дава заповед да бъде убит единственият наследник и негов последен останал жив брат Ибрахим. Извършването на акта е осуетено от майка им валиде-султанката 191/Кьосем Махпейкер[14]. Последният случай на братоубийство е когато Махмуд II се решава да убие брат си Мустафа IV, върху когото се фокусират интересите на различните размирни движения. Това го оставя за известно време единствения мъж, потомък на династията.

Също толкова интересни са и няколкото случая, когато законът за братоубийството не е приложен. Мнозина се чудят каква е причината, която кара Мехмед I да не се опита да се освободи от брат си 537/Муса в годините, когато след битката при Анкара са заедно. Или пък обратното – кое е възпряло Муса да направи същото[15]. Причините, поради които Ахмед I пощадява своя брат Мустафа, са разглеждани на много места, но ето и едно интересно обяснение на съвременник: „По това време великият султан имаше един брат [Мустафа] от това Общество [дервишкия орден Мевлеви], който живееше в двореца и когото той често решаваше да убие..., но ставаше така, че винаги, когато си помисляше за нещо подобно, той [Ахмед] се разболяваше от някаква тежка болест, което и стана причина да го търпи жив[16]". Селим III щеше да се спаси от детронация и смърт, ако се беше възползвал от възможността да убие своите братовчеди Мустафа IV и Махмуд II – точно както всъщност постъпва последният, като само няколко месеца по-късно убива Мустафа IV. И накрая, трудно можем да разберем как Абдюлхамид II се въздържа да не убие Мурад V, при положение че могат да се преброят три поредни опита последният да бъде поставен на трона[17]. Вероятно, тъй като Мурад е член на Великата ориенталска ложа на масоните, Абдюлхамид II се е боял от общественото мнение и по-точно от международния му отзвук, породен от влиятелното масонско движение.

[11] Смъртта на 601/Баязид, в когото са всички надежди, се превръща в трагедия за Османската империя, тъй като оставя затъпелия от пиянство Селим II единствен наследник.

[12] **Uzunçarşılı**, O. T. III. I. 135.

[13] **Ibid**. 190.

[14] Същото трябва да е направил и Мехмед IV – Вж. **Uzunçarşılı**, O.T. III. I.509, n.I. В това отношение събитията от 1640-1648 г. са пообъркани при **Gibb** and **Bowen**, I. 37, ;

[15] **Wittek**. in *Belleten*, 27. 578. u n. 30.

ТАБЛИЦА V. ***Списък на братоубийствата***

Султан	*Екзекутиран принц*	*Дата*	*Родство*
1/ Осман I	42/ Дюндар	1298	чичо
3/ Мурад I	511/ Ибрахим	1360	брат
	1547/ Мелик-и Насър	1365	племенник, син на 514/ Сюлейман
	521/ Савджъ	1385	син- въстаник
4/ Баязид I	522/ Якуб	6. 1389	брат
	„Период на междуособици":		
537/ Муса	532/ Иса	1404- 1405	брат (или от Мехмед I)
	540/ Сюлейман	17. 2. 1411	брат
5/ Мехмед I	537/ Муса	5. 7. 1413	брат
6/ Мурад II[18]	538/ Мустафа	1422- 1423	чичо- въстаник
	554/ Мустафа	12. 1423	брат- въстаник
	562/ Аляеддин Али	6. 1443	син
	(?)		
	1727/ NN (2)	6. 1443	внуци; синове на 562/Аляеддин Али

[16] **Coryates** in *Purchas*. 1822.

[17] „Сред архивите могат да се видят няколко фетви, които Абдюлхамид II е получавал, за да убие султан Мурад", но той никога не посяга на живота му. Вж. **Uzunçarşılı**, in *Belleten*, 38.320, n. 3. Трите опита да бъде поставен на трона Мурад V са на Ставридис, на Али Суави и на Скалиери-Азиз: те са разгледани от **Uzunçarşılı** в *Belleten*, съответно в: 32. 589. 29. 71 и 30. 245, както и в I. A. iii. 391. Вж. също **Melek**, in R.T.M. ii. 761. S.R., in R.T.M. iv.2374. и **İnal**, *Sadrazamlar*, 766 ff., за Али Суави.

[18] Освен това при възцаряването си Мурад II ослепява трима свои братя, 550/Ахмед, 522/Махмуд и 555/Юсуф. Те умират от чума в Бурса през 1429 г.

7/Мехмед II	561/Ахмед	2. 1451	брат
	564/Орхан (?)	9. 2. 1451	брат
8/Баязид II	1778/Огюз	12. 1482	племенници, синове
	1773/Еюб	1484	на 570/Джем
	584/Махмуд	1507	син- въстаник
	585/Мехмед	3. 1507	син- въстаник
	586/Шахиншах	2. 7. 1511	син- въстаник
9/Селим	8/Баязид II (?)	16. 5. 1512	баща
	1925/Османшах	16. 12. 1512	племенник, син на 582/ Алемшах
	1936/Емир	1612. 1512	
	1937/Муса	16. 12. 1512 }	племенници, синове
	1940/Орхан	16. 12. 1512	на 584/Махмуд
	1955/Аляеддин	16. 12. 1512	племенници, синове
		16. 12. 1512	на 586/Шахиншах
	583/Коркуд	2. 1513	брат
	581/Ахмед	24. 4. 1513	брат
	1917/Осман	24. 4. 1513	племенник, син на 581/ Ахмед
	590/Абдуллах	20. 11. 1514	син- въстаник
	591/Махмуд	20. 11. 1514	син- въстаник
	592/Мурад	20. 11. 1514	син- въстаник
	1912/Касъм	29. 1. 1518	племенник, син на 581/Ахмед
10/Сюлейман I	1774/Мурад[19]	24. 12. 1522	племенник, син на 570/Джем
	1775/Джем	24. 12. 1522	синове на 1774/Мурад
	1776/N	24. 12. 1522	
	606/Мустафа	6. 10. 1533	син- въстаник
	2118/Мехмед	10. 1533	внук, син на 606/Мустафа
	2095/Осман	1560	внук, син на 601/Баязид

[19] Мурад и двамата му сина са заловени при обсадата на о-в Родос

	601/Баязид	25. 9. 1561	син- въстаник
	2090/Абдуллах	24. 9. 1561	
	2091/Махмуд	25. 9. 1561 }	внуци, синове на
	2092/Мехмед	25. 9. 1561	601/ Баязид
	2094/Орхан	25. 9. 1561	
12/Мурад III	610/Абдуллах	21. 12. 1574	брат
	611/Джихангир	21. 12. 1574	брат
	613/Мустафа	21. 12. 1574	брат
	614/Осман	21. 12. 1574	брат
	615/Сюлейман	21. 12. 1574	брат
13/Мехмед III[20]	620/Абдуллах	28. 1. 1595	брат
	621/Абдуррахман	28. 1. 1595	брат
	623/Аляеддин	28. 1. 1595	брат
	624/Алемшах	28. 1. 1595	брат
	625/Али	28. 1. 1595	брат
	626/Баязид	28. 1. 1595	брат
	628/Джихангир	28. 1. 1595	брат
	629/Хасан	28. 1. 1595	брат
	630/Хюсеин	28. 1. 1595	брат
	631/Исхак	28. 1. 1595	брат
	632/Коркуд	28. 1. 1595	брат
	633/Махмуд	28. 1. 1595	брат
	634/Мурад	28. 1. 1595	брат
	635/Мустафа	28. 1. 1595	брат
	636/Осман	28. 1. 1595	брат
	637/Йомер	28. 1. 1595	брат
	638/Селим	28. 1. 1595	брат
	640/Якуб	28. 1. 1595	брат
	641/Юсуф	28. 1. 1595	брат
	652/Селим	20. 4. 1597	син- въстаник
	651/Махмуд	7. 6. 1603	син- въстаник
16/ Осман II	664/Мехмед	12. 1. 1621	брат

[20] Говори се също, че Мехмед III екзекутира петнайсет наложници, бременни от баща му.

15/ Мустафа I	667/N	1. 6. 1622	} племенници- синове
(втори път)	668/N	1. 6. 1622	на 14/ Ахмед III
17/ Мурад IV	660/Баязид	26. 8. 1635	брат
	666/Сюлейман	26. 8. 1635	брат
	663/Касъм	17. 2. 1638	брат
19/ Мехмед IV	18/Ибрахим	18. 8. 1648	баща
25/ Осман III	742/Мехмед	2. 1. 1756	братовчед- син на
			23/Ахмед III
29/ Мустафа IV	28/ Селим III	28. 7. 1808	братовчед
30/ Махмуд II	29/Мустафа IV	17. 11. 1808	брат

V
„КАФЕЗЪТ“

До края на XVI в., щом станат на около 8 години, синовете на султана обикновено биват прехвърляни от харема в селямлъка (мъжкото отделение) на двореца. Тук те прекарват втори период, който продължава от четири до осем години. След това, както вече видяхме, младите принцове са изпращани да стажуват като провинциални управители. При смърт на бащата един от синовете го наследява на трона, докато братята и племенниците му са убивани колкото се може по-бързо. В края на XVI в., с премахването на стажуването на принцовете и почти пълното суспендиране на закона за братоубийството, се налага да се извърши революционна промяна в организацията на „селямлъка“.

Нека започнем с това, че макар и да запазват чрез своите майки ограничени връзки с харема, докато баща им е все още жив принцовете остават в мъжкото отделение на двореца. При смърт на султана всички негови синове се преместват в „кафеза“ (затворено помещение) – един павилион или поредица от павилиони в четвъртия двор на двореца Топ-капъ[1]. Както може да се предположи, синовете, които са на по-малко от осем години, придружават своите майки, които се оттеглят в Ески сарай (Стария дворец) и остават там, докато достигнат възрастта, когато също трябва да бъдат прибирани в „кафеза“. Тук нещастните принцове остават до смъртта си, а ако междувременно наследят трона, се връщат към пълноценния дворцов живот. Онези, които вероятно са най-много за „окайване“, са полвин дузината детронирани султани, които веднъж изтръгнали се от суровия живот в кафеза, трябва отново да се върнат там и да прекарат остатъка от дните си в неговата безутешна атмосфера.

Съществуването в „кафеза“ е съвсем отчайващо, и все пак Далъм[2] греши като казва, че помещението е построено със специалното намерение да стане място за тайни екзекуции. Понякога, когато войските са настроени за бунт, те могат да настояват пред султана да им покаже принцовете, за да са сигурни, че не ги е премахнал[3]. Обитателите на „кафеза“ са третирани по-

[1] **Uzunçarşılı**, *S.T.* 113-116. Терминът „кафез“ е заменян понякога с „шимширлик“, което идва от големия чимширов храст, който растял там.

[2] **Dallam**, 63-63. В съвремена Етиопия всички принцове, навършили дванадесет години са заточени в почти недостъпния затвор-скала Амба Уахни, където остават докато бъде избран следващия престолонаследник.

[3] През 1632 г. еничарите принуждават Мурад IV да им покаже братята си: „Принцовете са синове на нашия господар; ние загубихме доверие в теб и също както уби Хюсрев паша, така ще убиеш и принцовете; изведи ги навън и ни ги покажи веднага!“ Когато Мурад IV отказва, те го заплашват, че ще го детронират:“Ако не направиш каквото ти казваме, повече няма да ни служиш за Султан!“ и той отстъпва. Вж.: **Uzunçarşılı**, *S.T.* 227 и *O.T.* III.i. 190,199.

скоро като затворници, отколкото като принцове. Те нямат право да се движат свободно и получават съвсем малко от образованието, което им е необходимо, за да управляват огромната империя. Когато станат по-големи, на някои се позволява да имат жени, като срещу възможността да се роди някое дете в „кафеза" се вземат изключително строги предпазни мерки[4]. В периода между управлението на Селим II и Махмуд II (1566-1839) общо 115 синове на султани умират без да оставят потомство, поради това, че краят им настъпва преждевременно или пък заради забраната да не им се раждат деца.

Казано накратко, разликата между старата система и новата се състои в следното: преди 1600 г. един принц може да израсне в провинцията, която управлява, да има семейство и надеждата, че ще наследи трона или смъртната опасност за себе си и синовете си. След 1600 г., ако не седне на престола, той никога не може да има семейство, но е заплашен много по-малко от насилствена смърт. Ясно е едно: ако законът за братоубийството и косвеният контрол върху раждаемостта не съществуваха, то самата династия много скоро щеше да бъде напълно унищожена[5].

Както в случая с братоубийството, авторите на пътеписи и исторически съчинения са до такава степен обзети от меланхоличната романтика на „кафеза", че са склонни да преувеличават степента на прилагането на нормите му. Освен 16 султани от Мустафа I до Махмуд II – т. е. включително и Мехмед IV, който директно наследява баща си, но влиза в „кафеза", след като е свален от власт, – таблиците показват само 17 явни случая, когато принцове са държани в изолация[6]. Причината за малкия им брой се крие в ефекта от прилаганата система за ограничаване на раждаемостта. Изолацията в „кафеза" до такава степен отслабва мъжествеността на принцовете, които по-

[4] **D'Ohsson**, i. 284 ff. „Отдава се голямо внимание на това, харемът на принцовете да е съставен само от седем-осем млади робини, на които се дава да поглъщат различни отвари, способни да пресушат източниците на плодовитостта им. Ако тези неестествени средства са недостатъчни, ако тези нещастници имат злата участ да забременеят, денят на раждането на детето им се превръща и в ден на неговата смърт. Акушерката, която поема бебето, е задължена с риск за живота си, да не го оставя да живее. Тя обаче никога не изцапва ръцете си с кръв, тъй като това би било акт, противен на уважението, дължимо на царската кръв. Тя единствено не завързва пъпната му връв – такава е смъртта, отредена за тези невинни души." Много рядко някое дете е укривано и отглеждано от дойка. Най-известният пример е 1302/Дюррухшевар, дъщеря на Абдюлхамид II, известна също като „Ахретлик ханъм" (осиновената госпожа).

[5] Вж. **Giese**, 254.

[6] За султаните вж. Таблица VI. Останалите принцове са: синовете на Ахмед I 660/Баязид, 662/Хюсеин, 663/Касъм, 664/Мехмед и 666/Сюлейман; синовете на султан Ибрахим: 691/Джихангир, 693/Орхан и 695/Селим; синовете на Мустафа II: синът на Ахмед II, 710/Ибрахим; синовете на Мустафа II: 726/Мурад(В) и 727/Селим; синовете на Ахмед III: 738/Махмуд, 742/Мехмед(D), 745/Нуман, 748/Сейфеддин и 749/Сюлейман

късно стават султани, че те са или изцяло импотентни, или създават толкова хилаво поколение, че повечето от децата им умират като малки[7].

По този начин системата на „кафеза" се превръща в омагьосан кръг: един султан, отслабен от годините истинско затворничество, дава живот на слаби синове, които на свой ред са затваряни и увреждани още повече. Изненадващото в случая е, че понякога случайно се появява и някой нормален султан. В психическо отношение повечето от тях са патологични случаи, хора абсолютно неподходящи за задачата да управляват една империя. Трудно е да се спираме на специфичните резултати, но крайният ефект от затварянето се обуславя от два фактора: възрастта, на която принцът влиза в „кафеза" и продължителността на затворничеството му[8].

Очевидно обаче понякога правилата не се спазват толкова строго, обикновено когато братът на управляващия султан е от същата майка и особено когато тази майка е все още жива. Например Мехмед IV умира в Одрин приблизително пет години след свалянето му от власт[9]. Също така Ахмед II, Мустафа II и Ахмед III, са провъзгласени за султани в Одрин, а не в Истанбул, където е „кафезът". Трите принцове са изпратени в старата столица през 1691 г., когато Сюлейман II се готви да замине на поход[10], и ни остава единствено да гадаем каква е причината те да не стоят в „кафеза" на Топкапъ сарай. Не съществува и убедително доказателство, че като възможни престолонаследници трите бъдещи султани са единствените фаворизирани по този начин принцове. В края на XVIII в. системата на затворничество в „кафеза" най-после е отменена.

Когато бащата на Селим III умира, неговият чичо Абдюлхамид I му дава пълна свобода, така че той може дори да общува с френския крал Луи XVI. Непосредственият ефект от тези контакти ясно се вижда в смелите усилия на Селим да реформира Османската империя, след като се качва на трона[11]. Махмуд II вероятно също получава известна доза свобода, което му помага да стане образован и прогресивен султан. С началото на деветнайсетото столетие „кафезът", в неговата специфична форма, постепенно престава да съществува. Абдюлмеджид I директно наследява баща си на 16 годишна възраст и дава на своя единствен оцелял брат твърде голяма свобода, макар че му забранява да живее с майка си[12]. Всъщност първият син на Абдюлазиз

[7] „Някои от султаните, след като били затворени за продължителен период от живота им в усойни, неогрявани от слънцето стаи, оставали без мъжествени сили и, когато се качвали на престола, нямало никаква надежда че ще създадат поколение." R.T.M. i.203.)

[8] Вж. Таблица VI. Например Ибрахим е само на 2 години, когато влиза в „кафеза", докато Мустафа II е на 23 години и получава добро образование в двореца.

[9] **Danişmend**,. iii. 474.

[10] **Uzunçarşılı**, O. T. III. I. 545.

[11] **Karal**. O. T. v, *passim*. и **Uzunçarşılı**, in *Belleten*, 5-6, 191 ff.

[12] **Şehsuvaroğlu**. *Bziz*, 6. и **Brockelmann**. 368..

844/Юсуф Изеддин, е роден през 1857 г., четири години преди баща му да стане султан. От времето на Сюлейман I той е първото дете на неуправляващ мъж, член на османската династия, което не само е признато, но и му е позволено да живее. Когато се качва на трона Абдюлазиз установява един още по-прогресивен режим: макар и под зорко наблюдение, неговите племенници притежават почти пълната свобода да участват в столичния живот и да поддържат свои собствени частни домакинства вън от двореца[13]. Под давление на своята майка обаче, той не им разрешава да имат повече от едно дете[14]. Абдюлазиз дори взема със себе си двама от своите племенници, Мурад V и Абдюлхамид II, когато през 1867 г. отива на посещение в Париж и Лондон. В края на управлението си обаче той получава доклад, че възползвайки се от самостоятелността си, неговите родственици са се замесили в политическия живот и тогава взема мерки, с които значително ограничава свободите им[15]. Абдюлхамид II отива още по-далеч като позволява на принцовете от династията да създават свои собствени семейства, да се женят и да имат деца, които да получават образованието си в дворцовото училище[16]. Но тази очевидна свобода в личния живот върви ръка за ръка с пълната забрана – подкрепена от типичния Хамидов полицейски надзор – на всичко, което наподобява политическа дейност. Същото отношение към принцовете, макар и в значително по-слаба степен, се съхранява и при последните двама султани[17].

През XIX в. отношението към свалените от трона султани също претърпява значително подобрение. Да започнем с Абдюлазиз, който е прехвърлен в Топкапъ сарай. Тук обаче той се чувства толкова подтиснат и пише толкова прочувствени молебствени писма до Мурад V, че последният нарежда бързо да бъде преместен във Ферие сарай на Босфора, но дори и там екс-султанът не е щастлив и след два дни слага край на живота си[18]. След свалянето му от власт Мурад V прекарва 28 години в строга изолация в двореца Чираган, докато най-накрая му е разрешено да живее със семейството си. Когато идва редът на Абдюлхамид II да бъде свален, младотурците усещат, че е твърде опасно да го оставят в столицата и той е заточен във вила Алатини в Солун. При избухването на Балканската война през 1912 г., когато се появява опасност градът да падне във вражески ръце, той е върнат

[13] Докато е принц Мурад V има своя собствена къща в Курбаълъ дере Кадъкьой.

[14] За случая с детето на Мурад V вж. **Uzunçarşılı** in *Belleten*, 30. 333.

[15] Вж. **Şehsuvaroğlu**, *Bziz*, 54. На тези ограничения до голяма степен се дължи и душевното заболяване на Мурад V, тъй като благодарение на тях пристрастеността му към алкохола става още по-голяма.

[16] Вж. **Hayder**, 58 ff.

[17] Сведения за това са дадени от **H. Amca**, in T. D. iv. 1359.

[18] Вж. **Şehsuvaroğlu**, *Bziz*, 114-25.

отново в двореца „Бейлербей“ в Истанбул[19]. И на двете места Абдюлхамид II има разрешението са бъде с най-близките от семейството си. През 1922 г., когато последният султан Мехмед VI избягва от страната, той е отстранен и от халифата. Седемнадесет месеца по-късно халиф Абдюлмеджид (II) е детрониран и изгонен от държавата с всички останали членове на султанската фамилия[20], която се заселва и живее в Южна Франция, а и из още много други места.

ТАБЛИЦА VI. *Султани, затваряни в „Кафеза”*

Султан	*Възраст при влизане*	*Период, прекаран в „Кафеза”*		
		Преди упр.	*След упр.*	*Всичко*
15/ Мустафа I	12 г.	14 г.	4 г. и 15 г.	33 г.
16/ Осман II	14 г.	3 м.	-	3 м.
17/ Мурад IV	5 г.	6 г.	-	6 г.
18/ Ибрахим	2 г.	22 г.	-	22 г.
19/ Мехмед IV	46 г.	-	5 г.	5 г.
20/ Сюлейман II	6 г.	39 г.	-	39 г.
21/ Ахмед II	5 г.	43 г.	-	43 г.
22/ Мустафа II	23 г.	7 г.	4 м.	7 г. 4 м.
23/ Ахмед III	14 г.	16 г.	6 г.	22 г.
24/ Махмуд I	7 г.	27 г.	-	27 г.
25/ Осман III	5 г.	51 г.	-	51 г.
26/ Мустафа III	14 г.	27 г.	-	27 г.
27/ Абдюлхамид I	5 г.	43 г.	-	43 г.
28/ Селим III	12 г.	15 г.	1 г.	16 г.
29/ Мустафа IV	10 г.	18 г.	4 м.	18 г. 4 м.
30/ Махмуд II	4 г.	19 г.	-	19 г.
32/ Абдюлазиз	9 г.	22 г. [21]	-	22 г.

[19] **S. Lozan**, in R. T. M. i. I, описва пътуването обратно до Истанбул..

[20] Вж. T. K. K. 141-57; а така също и по-долу.

[21] От номер 32 до 37 са относително свободни в годините преди възкачването им на престола

33/ Мурад IV	21 г.	15 г.	28 г.	43 г.
34/ Абдюлхамид II	19 г.	15 г.	9 г.	24 г.
35/ Мехмед V	17 г.	48 г.	-	48 г.
36/ Мехмед VI	4 м.	57 г.	(3 г.)[22]	60 г.
37/ Абдюлмеджид (II)	8 г.	46 г.	(20 г.)	66 г.

[22] Номер 36 и 37 в годините след управлението им отиват в изгнание.

VI
ВЪЗЦАРЯВАНИЯ

Смисълът, който се крие в „Le roi est mort. Vive le roi!“ не може да бъде приложен буквално за историята на османските султани. Да започнем с това, че половината от тях стигат до престола след свалянето, а не след смъртта на своите предшественици. Второ, и много по-важно, смъртта на един султан често е последвана от кратко междуцарствие, най-вече що се отнася до ранния период.

Ако се имат пред вид първите три века от управлението на османската династия, въпросът кога точно един султан започва да управлява е спорен. Във всички таблици, приложени в книгата, датата на възцаряване е дадена като се приема, че не е имало период на междуцарствие, но в действителната практика винаги съществува интервал от 10 до 50 дни, през който тронът остава незает и смъртта на неговия предишен собственик е грижливо укривана[1]. При разглеждане на възцаряванията се вижда, че за да се запази обществения ред е особено важно смъртта на султана да се укрие, докато неговият наследник пристигне в столицата от провинцията, която управлява, за да бъде обявен за султан. Най-близките княжески провинции са Маниса и Кютахия – най-малко на четири дни път до Истанбул, така че тайната трябва да бъде пазена минимум 9-10 дни. Понякога обаче се случва престолонаследникът да бъде в някоя далечна провинция на Източен Анадол или пък султанът да умре по време на военен поход и тогава трябва да измине един много по-продължителен период. Между другото посланието,получено от принца, с което го викат да заеме трона, представлява само по себе си опасен инструмент. Тъй като основната му цел е да запази в тайна смъртта на султана, за нея няма косвени доказателства, които да я потвърждават. Много от принцовете трябвало да обмислят ситуацията от всички страни, преди да се отзоват на повикването, тъй като се боели да не би това да е капан, поставен от все още живия султан, за да изпита тяхната лоялност.

Смисълът на междуцарствието се крие не само в това, че новият султан все още не е седнал на трона, но и че в строго конституционален смисъл, докато престола не е зает и не е получено одобрението на хората, които трябва да го подкрепят, той не е в истинския смисъл на думата султан. От казаното вече в една от предишните глави излиза, че всички синове на султана имат равни права при унаследяването и че само когато един от тях е провъзгласяван за султан, тогава той може да се постави над останалите си братя и да организира екзекуциите им. Това е още едно доказателство, че демократичният характер на султанската институция е твърде мъгляв.

[1] Вж. Таблица VII

Най-явният пример за несигурността при унаследяването на престола, който е и уникален поради продължителния си период от време, е голямото междуцарствие или т. нар. „Фетрет деври“ (1402-1413). Битката при Анкара и последвалата военна кампания на Тимур оставят османската държава разпокъсана на части, всяка управлявана от един от синовете на Баязид I. Всъщност едно от нещата, които карат Баязид да посегне към самоубийството е вестта, че докато той е все още жив затворник в ръцете на Тимур, синовете му са започнали да се карат за наследството[2]. Никой от тях не е толкова силен, та веднага да се утвърди над своите братя и да обедини държавата отново, нито пък вероятно Тимур и неговите военачалници биха поощрили подобно действие. „Divide et empera“ („Разделяй и владей“) – четиримата братя 532/Иса, 540/Сюлейман, 537/Муса и Мехмед I се сражават по между си, постигат споразумения, после отново се сражават. Докато най-младият Мехмед остане сам, в пълно и безспорно владение на цялата османска държава, трябва да изминат единадесет години. Едва тогава той приема титлата „султан“. Докато наследството е разделено, братята трябва да се задоволяват с ранга „емир“ (принц), макар че притежават султанската привилегия да секат свои монети и да бъдат споменавани в петъчните молитви. По тази причина 540/Емир Сюлейман не е записан в списъка на султаните като Сюлейман I, макар и да се говорело, че когато през 1402 г. бягайки от Тимур минал през Бурса, той бил интрониран по всички правила.

Същото може да се види и в събитията, последвали смъртта на Мехмед II през 1481 г. За престола има двама кандидати: Баязид в Амасия и 570/Джем в Коня, като било въпрос на изключителна несигурност кой от двамата пръв ще получи вестта за смъртта на баща си и ще стигне до столицата преди другия. Бидейки дванайсет години по-голям Баязид от дълго време е считан за естествения наследник на Мехмед II и гъкмо него везирите желаят да видят на трона. Джем обаче също има своите поддръжници, главният измежду които е великият везир Мехмед Карамани паша, който е представител на улемата – институцията на мюсюлманското духовенство – за разлика от военните лидери, повечето от които са свързани с Баязид посредством женитби[3]. Говорело се, че Мехмед II – макар и безсилен да определи кой да го наследи – предпочита за свой следовник Джем, и че експедицията, която подготвя преди да умре, има за цел да погуби Баязид [4]. Каквато и да е истината, великият везир изпраща тайно послание до Джем и прави всичко, за

[2] Вж. **Köprülü**, in *Belleten*, 2. 591 и 27. 591.

[3] Вж. **Fisher**, 17 и n. 33.

[4] Ibid. 16-17 Баязид дава обет да построи джамия в Амасия, ако стане султан – ibid. 15. n. 17. **Danişmend**, I.356, предполага, че Мехмед II действително посочва Джем за свой наследник, а **Ünver**, *Fatih Sultan Mehmed'in*, 13, казва, че Мехмед предлага за свой приемник Баязид

да подкрепи неговата кауза, но еничерите разкриват намеренията му, въстават и го убиват. След това поставят сина на Баязид 583/Коркут да действа като регент, докато Баязид стигне от Амасия до Истанбул. Синът на Джем 1778/Огузхан, който както и Коркуд, е държан от Мехмед II в столицата като заложник за доброто поведение на баща му[5], избягва в Бурса, където на свой ред Джемовите поддръжници го обявяват за регент. Стигнал накрая в Истанбул, Баязид е провъзгласен за султан и тръгва да смаже това, което той естествено смята, че е въстание от страна на Джем. Кампанията завършва едва когато Джем забягва в изгнание. Съвсем ясно е обаче, че ако Джем бе успял да стигне до столицата пръв или ако притежаваше по-силна армия, щеше да стане султан вместо Баязид. Това, което се случва е, че той успява да направи конкурентен султанат в Бурса с всички символи на властта[6] и че запазва тази позиция осемнайсет дни.

По същата причина синовете на Баязид II а по-късно и тези на Сюлейман I, започват маневри за изгодни позиции из различните княжески санджаци. Всеки се опитва да бъде първият, който ще получи вестта за смъртта на баща си и по този начин да успее да стигне в Истанбул преди своите братя. Докато един от тях не се добере до столицата, всеки има еднакви шансове да бъде султан и никой от тях всъщност все още не е такъв. По-късно, когато Сюлейман I умира, остава само един от синовете му и изглежда Селим II се придвижва много по-спокойно от мястото си на управление до Истанбул, където е провъзгласен за султан. След това той продължава своето пътуване към Белград, където се среща с армията, която се връща от Сегетвар, все още неизвестена за смъртта на Сюлейман, благодарение на умелото й укриване, организирано от великия везир 2162/Соколлу Мехмед паша. Последният желае Селим да бъде интронизиран повторно, но султанът отказва. Той отива по-далеч, като се опитва да не плати на войската обичайния „джюлюс бахшиш“ (бакшиш за възцаряване), но тя отказва да пусне Селим II да влезе в двореца, докато не се извърши промоцията с обичайното плащане[7]. През 1574 г. обаче, когато вестта, че баща му е умрял, стига до Мурад III, той бързо се отправя от Маниса към Мудания и от там пресича Мраморно море към Истанбул с открита лодка, водена от 16 гребци сред страховита зимна буря[8]. Такова е нетърпението му да стигне до столицата и да бъде провъзгласен от войската и управляващото тяло, преди още да издигнат някой от петимата му братя, които никога не са напускали

[5] Вж. **Fisher**, 17. and n. 33.

[6] Вж. E. I. I. 1034.

[7] Детайлни сведения въз основа на Мустафа Селяники са дадени от Узунчаршълъ: **Uzunçarşılı**, O. T. III. I. 1-5.

[8] Това е лодката на Тевкии Феридун бей: Мурад не успява да се срещне с изпратената галера на капудан пашата (адмирала на османския флот – б. пр.)

двореца[9]. След 1600 г., когато султаните престават да ходят на война и всички възможни наследници на трона са затваряни в „кафеза", непристойните борби секват и интервалът от време преди провъзгласяването на новия султан изчезва. От друга страна започват многобройните интриги на харема за това чий син трябва да бъде наследник. При смърт или детрониране на някой султан, кюзлар агасъ (управителят на харема) извежда от унинието на „кафеза" неговия приемник и в т. нар. „Арз одасъ" (тронна зала или зала за петиции) той бива тържествено поставен на трона. Говори се, че Ибрахим отказвал да напусне своята килия в „кафеза", докато не получил сигурно потвърждение, че брат му е мъртъв – като Тома Неверни той поискал да пипне трупа на Мурад. Махмуд II пък, преследван от онези, които се канели да го убият, се плъзнал от върха на покрива право в Тронната зала, когато съзрял своите спасители в двора на двореца[10].

Там или пред Третата врата, т. нар. Баб-ес-саадет (Вратата на щастието), новият султан сяда, за да получи полагащата му се клетва от двореца. Това всъщност е церемонията, известна под името „Биат" (вярност). По време на извършването ѝ всички дворцови служители целуват края на султанската мантия и се заклеват във вярност[11]. Следва церемонията с Дивана (Султански съвет) на която се обявяват новите назначения и се раздават подаръци. В същото време се издава заповед да се секат монети с името на новия султан, с титлите му и датата на възцаряване[12]. След това излезлият наново след годините уединение в „кафеза" султан си отдъхва, радвайки се на свободата и на удоволствията в своя харем.

След около пет до петнайсеттина дни султанът се отправя към „тюрбето" (мавзолея) на Халид ибн Зейд Абу Айюб ал-Ансари в джамията Еюб в края на Златния рог. Тук се провежда церемонията „Кълъч кушанмасъ" (препасване на свещения меч), която съответства на европейската коронация[13]. Обик-

[9] Смяната на системата на княжеските санджаци със системата на „кафеза" е една от главните причини, поради които късните султани почти никога не отиват на война – те се страхуват да не оставят потенциални съперници в столицата. Затова Осман II иска да екзекутира своя най-голям брат 664/Мехмед преди да тръгне срещу Полша през 1621 г.

[10] Сюлейман II също проявява силно нежелание да се довери на кюзлар агасъ. Вж. **Uzunçarşılı** O. T. III. I. 508.

[11] Най-малко двама султани – Ахмед III и Селим III – приемат своето детрониране с добра воля и са първите, които полагат клетва за вярност на своите наследници. Михримах султан пък е първата, която поздравява своя брат Селим II след коронацията му.

[12] При случаите с някои от по-ранните султани сеченето на монети е отлагано до завръщането им в столицата. Първите монети от Баязид I са датирани 1390 г.

[13] Значението на тази церемония, позната също и с арабското име „Таклид-и сейф" е обстойно разгледано в **Hasluk**, 604-22. Вж. също: **Şehsuvaroğlu**, in R. T. M. I. 270. Ахмед II, Мустафа II и Ахмед III се възкачват на трона в Одрин и церемониите са извършени в двореца там. Първите двама препасват свещения меч в Ески джами. Вж. **Uzunçarşılı**, S. T. II, където авторът нарича церемонията „Кълъч кушатмасъ".

новено султанът отплува по Златния рог с лодка до кея в Еюб и се връща на кон през улиците на Истанбул, посещавайки по обратния път гробниците на Мехмед II, на Баязид II, на Селим I и на Сюлейман I. Понякога маршрутът се променя, но пътят обратно винаги се превръща в церемониал, изпълнен с великолепие и показност.

Обредът, който се извършва в Еюб, е установен от Мехмед II веднага след падането на Константинопол, а самото препасване на свещения меч става вероятно и по-рано в столиците Бурса и Одрин. Мечът, който ще се използва, е избиран измежду няколкото, които се пазят в съкровищницата, а някои султани искат да бъдат препасани с повече от един[14]. Самата церемония се извършва в тесен кръг, почти тайно. Много сведения, особено западни, твърдят, че препасването на свещения меч се извършва от шейха на дервишите мевлевии, но по-внимателното проучване показва, че не е така. Както и в много други случаи тук също няма установено правило – понякога за това се използва присъствието на някоя особено благочестива личност, но обикновено участниците са двама – шейх-юл ислямът (мюфтията), представляващ мюсюлманските богослови (улема) и силахдар-агасъ (оръженосецът), представляващ имперските слуги. От времето на Ибрахим се появяват още три действащи лица – представител на ашрафите, на мевлевиите и на бекташийския орден на еничерите. Поначало султан Ибрахим покровителства ордена на мевлевиите, а и при церемонията на Мехмед IV е поканен техният глава Мехмед паша. Вероятно той издейства такива привилегии за своя орден, че шейхът му да извършва препасването. От натрапеното присъствие на мевлевиите очевидно възнегодуват както улемите, така и еничерите, които се отъждествяват с бекташийския орден, съперничащ си с мевлевийския. Участието на еничарския ага също се отхвърля, поради което се постига компромисно споразумение главното действащо лице да бъде накиб ал-ашрафът (главата на наследниците на Пророка). И ако този ред е нарушаван не веднъж, това е поради временното силно влияние на улемите, мевлевиите или еничерите-бекташии[15]. Интерес представляват още два-три детайла при препасването на свещения меч. Хронистът Найма казва, че Ахмед I настоявал сам да си препаше меча, също както сам провъзгласил възкачването на великия си везир[16]. През тримесечното си управление Мурад V така и не възвръща душев-

[14] Това са мечовете на пророка Мохамед, на Халид ибн-и Велид, на халиф Омар, на Осман I и на Селим I. Махмуд II е препасан с меча на Пророка от дясната и с този на Осман I от лявата му страна.

[15] По-забележителните изключения са 1661/Емир Мехмед Бухари (Мурад II) и Сенуси шейх сеид Ахмед (Мехмед IV). **Eremya**, 33. през XVII в. пише: „Тогава султанът, като взе меча от силяхдара, си го препаса сам и се върна в къщи". Вж. Таблица VIII.

[16] Ахмед I изпраща хатихумаюн до Касъм паша: "Ти, който си Касъм паша, по волята на Бога баща ми умря и аз го наследих на трона, поеми върховната власт и управлявай. Ако се появят безредици, ще отговаряш с главата си." **Danişmend**, O. T. K. iii. 230.

ното си равновесие, за да извърши пътуването до Еюб. Мехмед V пък е толкова дебел, че шейх-юл ислямът Сахип Молла ефенди не могъл да го обгърне с ръце, за да го препаше и мечът почти паднал на земята. За щастие, 2618/Шериф Али Хайдар, който стоял на близо, могъл да предотврати този инцидент, предвещаващ лоша поличба[17]. На Абдюлмеджид (II), който е само халиф, не е разрешено да препаше свещения меч.

Особено през ранния период на династията, възкачването на нов султан е обявявано на всички съседни управници, които на свой ред изпращат поздравителни писма и богати подаръци. Когато Османската империя влиза в по-тесни контакти със Западна Европа този обичай продължава, като се набляга най-вече на подаръците. Посланиците се състезават помежду си, както за красотата, така и за стойността на даровете, които носят. Един от най-великолепните е органът, изпратен от английската кралица Елизабет I за Мехмед III[18]. Но за дипломатите М. де Ноанте и сър Джон Финч, които са в Истанбул по време на голямата криза, е много трудно да се снабдят с подходящи качествени подаръци, свидетелство за което е изпълнената им с оплаквания кореспонденция[19].

Независимо от големия брой новозавладени територии, прибавянето на названията им към титлите на съответния султан е съпроводено с твърде малко церемониалност[20].

Остана да се занимаем и с една неприятна страна на възкачването на престола. След като еничерите осъзнават своята собствена сила, те започват да отправят към султаните множество настойчиви искания за пари. Основното е „джюлюс бахшишът" (бакшиш за възкачване), който султанът трябва да обещае, че ще плати преди войската да одобри възкачването му на престола[21]. Това разбира се е чисто изнудване, но то показва колко зависими от благоразположението на войската са дори и най-силните султани. Всъщност първият, който трябва да плати, е Мехмед II като до унищожаването на еничерския корпус през 1828 г. исканията се подновяват с всяко възшествие, без да се взема предвид ефекта върху финансите на държавата[22]. Един единствен султан отчасти избягва плащането на „джюлюс бахшиш": когато

[17] **Hayder**, 109.

[18] **Dallam**, 57-71. Органът пристига едва през 1599 г., но все пак е подарък по случай възцаряването.

[19] Вж. **Abbott**, **Finch**, passim and **Shay**, 45-56.

[20] **Don Juan**, 125, говори за Сюлейман I, че е „коронован император на Месопотамия от ръката на (великия Мюфтия) на Багдад."

[21] Плащането обикновено се състои от пари в брой, заедно с повишение на надниците. **Fisher**, 18 казва, че Баязид II изплаща 1000 акчета на всеки боец от султанската гвардия и 300 на всеки еничарин, като повишава надниците им съответно с по 5 и 3 акчета. При възцаряването си Мурад III раздава над един милион златни монети бакшиш на армията и на висшите чиновници. За разходите на Ахмед III през 1703 г. вж. **Wright**, 5-7.

[22] **Uzunçarşılı**, S. T. 59 казва, че на това бил сложен край при Абдюлхамид I, тъй като през 1774 г. страната е във война с Русия. След него истински „изнудвания" не са правени.

през 1623 г. Мурад IV идва на трона, това вече е четвъртото възцаряване за шест години. Тъй като хазната вече е съвсем празна, войниците се съгласяват да се откажат от искането. По-късно обаче те променят решението си и цялата налична златна и сребърна посуда в сарая е изпратена в леярницата, за да бъде претопена на монети. Същите мерки трябва да се предприемат и при възцаряването на Сюлейман II. Плащането е опростено един единствен път, когато на трона се възкачва Ахмед II.

ТАБЛИЦА VII. ***Периоди на междуцарствие***

Султан	*Година на смъртта или детронация на предшественика*	*Дата и място на акламацията*	*Период на Междуцарствие*
1/Осман	1281	1281; Сьогют (?)	няма[23]
2/Орхан	1324	1324; Йенишехир (?)	няма
3/Мурад I	4. 1360	4. 1360; Бурса (?)	?
4/Баязид I	6. 1389	6. 1389; Косово	няма
5/Мехмед I	28. 7. 1402	5. 7. 1413; Одрин	11 години
6/Мурад II	26. 5. 1421 (S)[24]	5. 7. 1421; Бурса	40 дни[25]
	9. 1446	9. 1446; Одрин	няма
7/Мехмед II	12. 1444	12. 1444; Одрин	няма
	3. 2. 1451 (S)	18. 2. 1451; Одрин	15 дни
8/Баязид II	3. 5. 1481 (S)	4. 5. 1481; Истанбул	1 ден[26]
		21. 5. 1481; Истанбул	18 дни

[23] Както беше вече обяснено, 44/Ертугрул и Осман I вероятно са абдикирали малко преди смъртта си.

[24] Със (S) са отбелязани султаните, чиято смърт е пазена в тайна през периода на междуцарствие или през определена част от него

[25] Узунчаршълъ (**Uzunçarşılı, S. T.** 192,) погрешно разказва, че Мурад II е провъзгласен за владетел в Одрин, което всъщност е станало в Бурса. В действителност в Одрин е провъзгласен съперникът на Мурад 538/Мустафа ибн Баязид I. Вж. **Danişmend**, i.184.

[26] С първата дата е показано обявяването на 538/ Коркуд ибн Баязид II за регент, а с втората – личната акламация на Баязид II. Според Фишер (**Fisher**, 18-19) Баязид достига Истанбул на 20 май, погребва баща си на 21 май и на 22 май поема управлението от Коркуд.

9/Селим I	24. 4. 1512	24. 4. 1512; Истанбул	няма
10/Сюлейман I	22. 9. 1520 (S)	30. 9. 1520; Истанбул	8 дни
11/Селим II	7. 9. 1566 (S)	5. 9. 1566; Истанбул	23 дни
		25. 10. 1566; Белград	48 дни
12/Мурад III	15. 12. 1574 (S)	21. 12. 1574; Истанбул	6 дни
13/Мехмед III	16. 1. 1595 (S)	27. 1. 1595; Истанбул	11 дни
14/ Ахмед I	21. 12. 1603	21. 12. 1603; Истанбул	няма

ТАБЛИЦА VIII. ***Церемонията на препасване със Свещения меч***

Султан	*Извършители на церемонията*	*Място*[27]
1/Осман		
2/Орхан		
3/Мурад I		
4/Баязид I		
5/Мехмед I		
6/Мурад II	Емир Султан Шейх Мехмед Бухари[28]	Бурса
7/Мехмед II	Шейх Ак Шемседдин	Одрин[29] Истанбул
8/Баязид II	Накиб-юл Ешраф (Н/Е)	Истанбул
9/Селим I	Шейх-юл Ислям (Ш/И), Н/Е, Силахдар Агасъ (С/А)	Истанбул
10/Сюлейман I	Ш/И, Н/Е, С/А	Истанбул
11/Селим II	Ш/И, Н/Е, С/А	Истанбул
12/Мурад III	Ш/И, Н/Е, С/А	Истанбул
13/Мехмед III	Ш/И, Н/Е, С/А	Истанбул
14/Ахмед I	Ш/И, Н/Е, С/А	Истанбул
15/Мустафа I	Ш/И, Н/Е, С/А	Истанбул
16/Осман II	Ш/И, Н/Е, С/А	Истанбул

17/Мурад IV	Шейх Азиз Махмуд Худаи, Ш/И, Н/Е, С/А	Истанбул
18/Ибрахим	Ш/И, Н/Е, С/А	Истанбул
19/Мехмед IV	Ш/И, Н/Е, С/А и Мевлеви Дервиш Мехмед Паша	Истанбул
20/Сюлейман II	Ш/И и Йени- чери Агаси (Й/А)	Истанбул
21/Ахмед II	Ш/И и Н/Е	Одрин
22/Мустафа II	Ш/И и Н/Е	Одрин
23/Ахмед III	Н/Е, Й/А, С/А	Одрин
24/Махмуд I	Н/Е	Истанбул
25/Осман III	Ш/И	Истанбул
26/Мустафа III	Ш/И, Н/Е	Истанбул
27/Абдюлхамид I	Ш/И	Истанбул
28/Селим III	Ш/И и Н/Е	Истанбул
29/Мустафа IV	Й/А (?), Н/Е, Ш/И	Истанбул
30/Махмуд II	Н/Е и Мевлеви Шейхи (?)	Истанбул
31/Абдюлмеджид I	Н/Е	Истанбул
32/Абдюлазиз	Ш/И, Н/Е	Истанбул
33/Мурад IV	не е извършена церемония (поради болест)	———
34/Абдюлхамид II	Ш/И и Мевлеви Шейхи (?)	Истанбул
35/Мехмед V	Ш/И и Мевлеви Шейхи (?)	Истанбул
36/Мехмед VI	Шенуси Шейх Сейид Ахмед	Истанбул
37/Абдюлмеджид (II)	не е извършена церемония (само халиф)	———

VII
РЕГЕНТСТВА

Като призната част от онова, което може да бъде наречено конституционна теория, концепцията за регентството (наиплик), наложена поради неспособността на владетеля да изпълнява задълженията си, е изцяло чужда на политическата структура на Османската империя. Ориентът разбира единствено управлението на силния. Ако султанът е негоден да управлява, той престава да управлява.

Това ясно може да се види в случая с Мехмед II: когато идва за първи път на трона той е неопитен младеж на 12 години и е съвсем немислимо Мурад II да абдикира, оставяйки цялата отговорност в негови ръце. Независимо от това, че има везири, сред които и великият везир Халил паша от традиционно включената във властта фамилия Чандърлъ, те са само подчинени и не могат да бъдат издигнати до позиция, която би ги направила полусултани. Естествената смъртност и братоубийството премахват всички старши представители от мъжки пол във фамилията, а през този период жените от харема все още не са се научили как да манипулират политическата власт. На практика няма никой, който да стане регент и единственото решение в безизходицата е да бъде извикан обратно Мурад II. Уместно е да се запитаме какво щеше да стане ако през 1444 г. Мурад беше умрял, а не само абдикирал. Можем само да предположим, че би настъпил продължителен период на безредици, който щеше да отложи превземането на Константинопол за неопределено време.

Вече споменахме един уникален случай на регентство[1], когато през 1481 г. еничерите издигат 583/Коркуд на трона като регент, докато неговият баща Баязид II стигне от Амасия до Истанбул. Това е толкова безпрецедентен акт, че изглежда е щял да създаде толкова проблеми, колкото и да разреши[2]. Макар че Коркуд получава одобрението на войската, представлявайки своя баща, все пак мнозина вярват, че с това одобрение той става де юре султан и че когато Баязид се завръща на трона, на практика узурпира правата на своя син. Говори се, че Коркуд е споделял подобни възгледи и това служи като обяснение за неговата по-късна неприязън и необяснима омраза към нафукания му по-малък брат Селим I. Ситуацията е същата като тази, при която 1778/Огузхан е поставен като регент на своя баща 570/Джем, докато последният се придвижва до Бурса и започва борба за имперското наследство с Баязид.

[1] Вж също Ünver. *Fatih Sultan Mehmed'in*, 14: „Този Коркуд султан бе качен на императорския трон от Исхак паша не за да царува, а за да управлява като заместник на баща си Йълдъръм [sik] Баязид." Малко преди това за него се говори като за внук на султана.

[2] Вж. Fisher, 17, 19 (n.42) и 105.

Съществува и друг вид временно регентство, при което синовете на различните султани са викани от техните княжески санджаци, за да поемат върховното управление, докато самият султан е в поход начело на войската. Но от лицата, поставяни като такива регенти се вижда, че подобна функция е считана за незначителна и че няма някакъв принос при унаследяването на престола[3].

Също както на Чандърлъ Халил, така и на Соколлу Мехмед паша се предоставя подобна възможност, но по всичко личи, че и той не прави опит да се възползва от нея. Сюлейман I го издига на постовете велик везир и сераскер – глава на администрацията и на военната организация, а чрез брака си той се свързва още по-тясно с императорската фамилия. Когато господарят му умира той може да се възползва от непопулярността на Селим II и да стане регент на някой от по-малките принцове или дори сам да се домогне до трона. Но той така и не го прави.

След XVII в. поредица от малолетни султани довежда до необходимостта от някаква практическа форма на регентство. По това време Османската империя започва да запада и центърът на властта се премества от султана и неговите синове към везирите и харема, от където тръгват множество интриги, подклаждани от интересите на различните съпруги. И така, необходимостта намира своето готово, макар и достатъчно странно решение: при непълнолетен султан се появява изключително здравомислеща и политически зряла „валиде-султанка" (майка на султана), която ръководи държавните дела. Този период, пълен със задкулисна политика и интриги, е познат в историята като „Кадънлар салтанатъ" (управлението на жените)[4]. Най-изявена от тези дами е великата 191/Кьосем Махпейкер валиде-султан, която на практика управлява Османската империя по време на царуването на синовете й Мурад IV и Ибрахим, както и по време на внука й Мурад IV, т. е. от 1623 до убийството й през септември 1651 г. Тя е последвана от съперницата си 229/Хатидже Турхан валиде-султан, майка на Мехмед IV.

Има само един случай, когато подчинен на султана е назначен легитимно за регент на Османската империя. Когато султан Абдюлазиз пътува до Париж по случай Парижкото изложение от 1867 г., а после и до Лондон, се налага някой да бъде оставен да го замества. По време на отсъствието на султана – период от почти два месеца (единственият в историята на Османската империя, когато управляващият султан напуска владенията си) – всички държавни дела са оставени в ръцете на великия везир Али Ахмед паша. Те

[3] Таблица III.

[4] Това обаче не са регентства в западния смисъл, тъй като когато синовете на валиде-султанките навършат пълнолетие, майките им не престават автоматично да управляват. Подобните регентства могат да бъдат сравнени най-точно с властта, упражнявана от Екатерина Медичи през XVI в. във Франция.

обаче, налага се да подчертаем, не са поверени в ръцете на член на османската династия[5].

Последният случай на предоставяне на регентство отново показва, че тази институция е чужда на характера на османската власт. Това се случва когато става ясно, че душевното заболяване на Мурад V изисква продължително лечение и все още има надежда, че той ще оздравее, което впрочем и наистина се случва. Тогава някои от министрите предлагат да бъде извикан братът на Мурад, Абдюлхамид II, който временно да заеме престола. Подразбирало се, че когато Мурад възстанови душевното си здраве, той ще се оттегли. Подобно решение на въпроса обаче било счетено за незадоволително от мнозинството, тъй като изглеждало, че би могло да доведе до разделяне на владенията и да противоречи на принципа „да има един върховен имам на исляма". И така, след тримесечно управление Мурад V е детрониран и мястото му е заето от Абдюлхамид II[6].

ТАБЛИЦА IX. ***Непълнолетни султани и „регенти"***

Султан	*Възраст при възкачване на престола*	*Регент*
7/Мехмед II	12 г. 5 м.	Халил Чандърлъ (В.В.)
14/Ахмед I	13 г. 8 м.	180/ Хандан (В.С.)
16/Осман II	13 г. 3 м.	192/ Махфъруз (В.С.)
17/Мурад IV	11 г. 2 м.	191/ Кьосем Махпейкер (В.С.)
19/Мехмед IV	6 г. 7 м.	191/ Кьосем Махпейкер (Б. В.С.)
		228/ Турхан Хатидже (В.С.)

[5] По време на предишната му визита в Египет през април 1863 г. Абдюлазиз е всъщност в своята собствена империя, но въпреки това великият везир Юсуф Кямил паша е оставен да действа като регент.

[6] **Şehsuvaroğlu.** *Bziz*, 164-9, и **İnal.** *Sadrazamlar*, 409 ff.

VIII
БУНТОВЕ И ПРЕТЕНДЕНТИ ЗА ПРЕСТОЛА

Мирът в Османската империя постоянно е нарушаван от бунтове на нейните поданици както в далечните провинции, така и в столицата. Онези, които директно засягат възцаряванията, описахме в съответната глава[1]. Съществуват обаче и голям брой други бунтове, които нямат отношение към тематиката на тази книга. Остава една трета група – неуспешни опити за възкачване на престола, извършени от членове на династията или пък в името на тяхното възцаряване. С малки изключения те се ограничават до началния период и най-вече до столетието, предшестващо завладяването на Константинопол.

До колкото е известно двете продължителни управления на Осман и на Орхан минават без инциденти от подобен род, докато синът на следващия владетел Мурад I 521/Савджъ създава доста неприятности. Писмените сведения са объркани и противоречиви, но вероятно за първи път Савджъ вдига бунт заедно с Андроник Палеолог през 1373 г., след който и двамата получават опрощение от бащите си. През 1385 г., докато Мурад I е в поход на Балканите, Савджъ е изпратен като управител на Бурса. Възползвайки се от възможността, той се провъзгласява за султан и името му е споменато в петъчната молитва. Този път обаче прошка няма. Трудно е да разберем дали наказанието, което Савджъ понася – ослепяване, довело по-късно до неговата смърт – е вдъхновено повече от враждебността на баща му, отколкото от тази на брат му, при положение че колкото властта на Мурад, толкова и възцаряването на Баязид са заплаха за него[2].

Разделянето на Османската империя след битката при Анкара през 1402 г. създава атмосфера, която е изключително благоприятна за появата на претенденти за престола и бунтове. Ако обаче трябва да бъдем точни, нито един от четиримата сина на Баязид I през периода на Междуцарствието не може да бъде обвинен в бунтовничество. До момента, до който наследството остава поделено, нито един от тях не може да претендира, че е султан. И все пак някои последствия от този период по-късно причиняват сериозни затруднения както на Мехмед I, така и на Мурад II.

В началото на управлението си Мехмед I трябва да се справи с бунт, ръководен от 1644/Орхан, син на 540/Сюлейман, и насърчаван от византийския император. Орхан е заловен и изпратен в Бурса, където през 1429 г.

[1] Вж. „Възцаряване" и „Детрониране", passim.

[2] Твърди се, че Мурад I бил неумолим и че именно той става причина неговият „обичан син Савджъ да бъде екзекутиран заради бунта". Хамер вярва, че той дълго му бил ядосан, но че по-вероятното е Баязид I да е създал допълнително интриги, за да накажат брат му". *Cam. Med. Hist.* iv. 673. Противоречията в писмените сведения са разгледани от **Danişmend.** I. 68.

умира от чума. Но главният проблем е Мустафа. В битката при Анкара присъства и петият син на Баязид, 538/Мустафа, но когато сражението завършва, той не е открит никъде. Макар че е извършено щателно претърсване сред телата, пръснати по бойното поле, от трупа му няма и следа. Той не е открит и сред тълпите пленници, които са заловени, нито пък се появява по-късно с някоя от групите, които бягат от полесражението. Никога не е обяснено как е изчезнал, нито пък каква е съдбата му през следващите години. Бил ли е убит по време на битката или пък когато се е опитвал да избяга? Ако не, защо Междуцарствието – една изпратена от небето възможност за всеки, който иска трона – преминава без какъвто и да е знак от младия Мустафа? Каквото и да е обяснението, изведнъж през 1416 г. Мехмед I се изправя пред въстание в Румелия, водено от мъж, който претендира, че е неговият брат 538/Мустафа Челеби. Някои историци считат, че той казва истината, други пък са му прикачили прозвището „Дюзме" (Лъже-Мустафа), но и в двата случая остават множество важни неизяснени въпроси[3]. Мустафа е победен и намира подслон във Византия, като императорът се съгласява да го интернира на о. Лемнос. Когато Мехмед I умира василевсът освобождава Мустафа, помага му да се обяви за султан и той на практика е провъзгласен за такъв в Одрин, където с неговото име са отсечени известно количество монети. Прехвърляйки се в Анадола обаче, Мустафа е победен от Мурад II, който го преследва обратно в Румелия, залавя го и го екзекутира през 1423 г.[4]

По-късно се появява друг Мустафа, само че този път син на Мехмед I, който създава нови проблеми на Мурад II. Тъкмо последният се е освободил от своя чичо, когато този 554/Мустафа, негов брат, подкрепен от Византия и от бейлиците Гермиян и Караман вдига въстание в Анадола. Мурад отново е победител и този Мустафа е екзекутиран през същата година. Султанът има грижи и с пребиваващите в Египет 1645/Сюлейман и 1646/Хунди – внуци на 540/Сюлейман челеби, но той така и не ги залавя. Всъщност те никога не се превръщат за него в истинска заплаха[5].

Следващият случай на бунт е през 1473, когато 14-годишният Джем е оставен като регент в Истанбул, докато баща му води експедицията срещу 1795/Узун Хасан. Новините от фронта пристигат късно и столицата е залята от

[3] **Uzunçarsılı**. S. T. 134. позовавайки се на „*Enverî Düstürname*" казва, че Мустафа е пленен от Тимур и отведен в Самарканд, по-късно остава в Нигде с Караманогулларъ. а още по-късно се присъединява към византийския император и Джандарогулларъ срещу Мехмед I. Арабшах обаче твърди: „Колкото до Мустафа, той бе изгубен и около 30 мъже с неговото име бяха убити вместо него." Вж. **Arabshah**, 187.

[4] **Danişmend**, I. 181, предлага различна версия, предполагайки, че Мустафа запазва своята независимост в Одрин от 1419 до 1422 г., но това не е вярно, тъй като Мехмед I умира там през 1421 г. Вж. също **Örik**, in Y. T. R. I 6. и **İnci** in R. T. M. iv. 2645.

[5] **Uzunçarşılı**, S. T. 137.

слухове, че Мехмед II е мъртъв, така че някои от везирите правят опит да поставят Джем на трона. Но преди още плановете им да се осъществят, което би създало още повече проблеми, тъй като неговият по-голям брат Баязид със сигурност би оспорил избора, пристига вестта за успешното завършване на военните действия и за предстоящото завръщане на султана. Това незабавно разваля заговора и когато Мехмед се появява в столицата наказва всички, които имат нещо общо с това, с изключение на младия принц. Той вероятно съзнава, че дължи на Джем преди всичко съчувствие, а не обвинение[6]. Съществува и друга версия, че когато Мехмед II умира в Юскюдар, той е там с намерението да се отправи в поход, за да унищожи размирния Баязид II, но за това няма убедителни доказателства[7].

Освен борбата, която трябва да води отначало срещу брат си Джем, та чак до последния бунт, който го сваля от престола, нещастният Баязид II трябва да се изправи и срещу поредицата от метежи на своите синове 584/Махмуд, 585/Мехмед и 586/Шахиншах[8]. Но едва въстанието на останалите живи негови потомци 581/Ахмед, 583/Коркуд и Селим I му причиняват най-големите неприятности и довеждат до падането му от власт. Всеки един от тях се бори да унаследи престола и животът на баща им има малко значение за тях.

Дори след като Селим I утвърждава върховенството си над своите братя и ги екзекутира, той все още се бои от двама свои племенници. 1913/Мурад, син на 581/Ахмед, е избягал в Персия и е покровителстван от 1915/шах Исмаил. Отчасти за да го залови, Селим предприема военната кампания в Чалдъран. Тогава Мурад остава жив, но през 1517 г. умира[9]. Неговият брат 1912/Касъм, син на Ахмед, избягва в Египет, където мамелюците го използват твърде добре. Селим I с нетърпение очаква да го открият в Египет, но едва след година му се отдава да намери въпросния Касъм и да го екзекутира. Селим I е принуден да изпрати на смърт и трима от собствените си синове[10].

Сюлейман I има продължителни грижи със синовете си, които вдигат бунтове главно поради интригите на съпругата му151/Хуррем султан. Подкрепяна от любимия си син 601/Баязид, от дъщеря си 1100/Михримах и нейния съпруг 2126/великия везир Рюстем паша, Хуррем се прицелва в 606/Мустафа, син на съперницата й в харема 152/Махидевран и успява да постигне неговата смърт. Скоро след това обаче самата тя също умира. Незабавно между двамата кръвни братя Баязид и Селим II избухва непримиримо съперничество. Селим II е по-ловък и си спечелва поддръжката на своя баща. Накрая

[6] **Babinger**, *Mehmed II*, 372-6.

[7] **Fisher**, 16 и 103; **Babinger**. *ibid*. 334.

[8] Вж. **Fisher**, 103-105.

[9] Ходжа Саадеддин говори за някой си „Дьозме" Мурад, който вдига въстание и създава много грижи на Селим I.

[10] Вж. **Danişmend**, ii. 5.

Баязид избягва със семейството си в Персия, но през 1561 г. шах Тахмасп склонява да ги предаде срещу откуп, за да бъдат убити[11].

Доколкото все пак има и по-късни случаи на братоубийства, те са по-скоро резултат от подозрителност или завист, отколкото от явни метежи, тъй като след 1600 г. всички принцове са грижливо пазени в „селямлъка" или в „кафеза" на двореца. Принцовете в „кафеза" са обикновено оръдие в ръцете на онези, които искат да се сдобият с власт и те самите не вземат дейно участие в метежите, организирани от войската или дворцовите клики. През втората половина на XIX в., когато султаните дават по-голяма свобода на принцовете, бунтове не се наблюдават.

Както вече видяхме, Абдюлазиз е твърде склонен да върне закона за възцаряването към старата система на първородството. Възползвайки се от това Фуад паша прави заговор да свали от власт династията чрез регентство над младия Юсуф Иззеддин, но от това не излиза нищо[12].

Известно е също, че Мурад V е въвлечен в заговор за детронирането на Абдюлазиз, но единственият резултат от това е ограничаването на собствената му свобода[13]. Абдюлхамид II също изиграва активна, макар и по-внимателно прикривана роля в плановете, довели до решението за детронирането на Мурад V[14]. След като последният е принуден да се оттегли от властта, на три пъти се правят опити, които да го върнат на трона, но всеки един от тях е осуетяван от ефикасната полицейска система на Абдюлхамид II.

Съществува версия, според която по време на Първата световна война, през 1915 г., руснаците разработват план за поставянето на султан, който да управлява Азиатска Турция и по-късно, като конкурент на османската династия, да я измести. Човекът, когото избират за тази цел е Джемал паша (същият от младотурския триумвират), за когото те считат, че е скаран с правителството. Няма обаче доказателства, че Джемал паша е бил дори запознат с въпроса. При всички случаи обаче планът им бил в противоречие с интересите на Англия и Франция в Близкия Изток, поради което бил мъртвороден[15].

[11] Вж. **Danişmend**, ii. 322; **Uzunçarşılı**, S. T. 140, посочва годината 1559. Вероятно Сюлейман I покровителства Баязид, но той не може да направи нищо, за да осигури неговото възцаряване и заговорът на Лала Мустафа паша се обръща срещу Баязид. Той определено изгубва подкрепата на армията заради бягството си. Вълненията в страната са отразени от **Busbecq**: Ростем „предугаждал, че ако Сюлейман предприеме поход в Унгария, синовете му вероятно ще видят в това възможност за друг опит... Пред вид на съществуващите разпри и гражданската война между престолонаследниците, аз не губя надежда да се сдобием с едни доста сносни условия за мир" (pp. 87 и 105).

[12] **Şehsuvaroğlu**. *Âziz*, 45.

[13] **Şehsuvaroğlu**, 54.

[14] **Şehsuvaroğlu**. *Âziz* 164-170.

[15] Историята е разказана по руски документи в *R.T. M.* I. 12. от „M. Z.", но изворите не са посочени и тя изглежда твърде пресилена.

В края на тази част трябва да спомена и любопитната история за „Padre Ottomano", макар че в нея не става въпрос за заплаха на османския трон. Къзлар агасъ (началникът на харема) Сюмбюл ага имал красиво момиче, но тя забременяла и била избрана за дойка на малкия Мехмед IV. Султан Ибрахим обаче изглежда харесвал нейното дете повече от своето собствено, при това до толкова го показвал, че 299/Турхан Хатидже, считана за султанска съпруга – „хасеки", станала изключително ревнива. За да попречи на понататъшните неприятности началникът на харема решил да отиде в Мека и взел със себе си майката и синът й. По време на пътя те били пленени и отведени на о. Малта, където момчето било възпитано като християнин. Рицарите-йоанити го нарекли „Padre Ottomano" и вярвали, че е син на султана[16].

[16] **von Hammer**, xi. 312, and **Castellan**, ii. 60. Момчето получава християнското име Доминик дьо сент Томас; вж. **Murat**. *Osmanlı Papazı*", in *R.T.M.* v. 3101.

IX
АБДИКАЦИИ

Историята на Османската империя е белязана от множество смени на управляващите по причини, различни от смърт на султана, но малко от тези случаи биха могли да бъдат окачествени като абдикация, в смисъл на доброволно отказване или оттегляне от властта, така както са направили Диоклециан или пък Карл V. Най често султаните са сваляни вследствие на интриги на държавни чиновници, на недоволни еничери или на родственици-узурпатори, макар че в повечето случай, нека си го кажем, изглеждало че всичко се прави в името на най-висшите държавни интереси.

Съществуват само два случая на действителна абдикация – тези на Осман I и на Мурад II; един случай, който не е в пълния смисъл абдикация – на Баязид II и два случая, при които абдикацията не е съвсем сигурна – на 44/ Ертугрул и на Орхан. При всеки един от тях причината изглежда една и съща – физическо или умствено изтощение в резултат от прекомерно натоварване. Счита се, че израстването на Османската империя от незначителен бейлик на гранични воини-пастири и полуномади, разположени в изолираната долина на Западна Анатолия, до обширния доминион на Сюлейман I, е изисквало огромно напрежение на силите на онези, които за 250 годиини успяват да го осъществят.

Според летописната традиция Ертугрул се отказва от цялата власт в полза на сина си Осман през 1281 г., т. е. няколко години преди смъртта си, но за това няма категорични сведения. Ако обаче датата на раждане на Ертугрул, дадена в някои хроники като 1198, е напълно вярна, то тогава би било съвсем естествено един осемдесетгодишен човек да се откаже от част или от цялата власт преди смъртта си. Вероятността изглежда още по-голяма, като се вземе пред вид, че това става тъкмо по времето, когато османците се готвят да предприемат експанзионистичната си политика, което от своя страна изисква един по-млад и активен лидер.

Осман I вероятно умира в началото на 1324 г., но най-малко за период от пет години преди това твърде спорадично или почти нищо не се чува за него – очевидно синът му Орхан е водещата фигура по време на военната кампания, чиято кулминация е превземането на Бурса. При това е ясно, че формално или не, Осман предава цялата ефективна власт в ръцете на Орхан около 1320 г., а може би и малко по-рано[1]. Що се отнася до случая с абдикацията

[1] „Наистина след тази дата [1320 г.] управлението е в ръцете на Орхан. Не е ясно колко живее Осман, след като предава властта на своя син, нито дали Орхан бей става владетел след смъртта на Осман или пък дали последният умира, след като предава изцяло властта на своя син" **Uzunçarşılı, O. T.** -.30; и **Belleten**, 34. 207.

на Орхан, то доказателствата отново са основани на предположения. Съществува сходна липса на информация относно дейността на този султан след около 1355 г. и същата водеща роля на неговия син 514/Сюлейман паша през последните години от живота му – и двете непотвърдени, но твърде вероятни постановки. За нещастие на Орхан през 1359 г. Сюлейман претърпява фатален инцидент на румелийския бряг при Дарданелите и неговият баща трябва отново да поеме управлението. Но не задълго – шокът от смъртта на любимия син е твърде силен за уморения Орхан и още същата година той умира.

До неотдавна сведенията за събитията от 1444 г. бяха противоречиви и объркани, но сега е възможно да им бъде дадено по-задоволително обяснение[2]. Историята, че Мурад II абдикира в средата на 1444 г. винаги е изглеждала неправдоподобна – как би могъл да предаде управлението на цяла империя на едно, по всеобщо признание, неопитно момче, и то в момент, когато враговете се струпват за атака по двете граници? Истината вероятно е, че в началото на юни Мурад оставя Мехмед като управител на Румелия, докато самият той се прехвърля в Анадола, за да унищожи Караманския бейлик преди европейските сили да могат да се мобилизират, за да ударят от запад и да притиснат турците между „чука и наковалнята". Събитията в Одрин – еретическите проповеди на шейх Хуруфи и подстрекателските действия на еничарите – както и непосредственото приближаване на кръстоносците, водят до спешното завръщане на султана. За щастие експедицията в Анадола завършва бързо и Мурад може да изтегли по-голямата част от войските си. Възпрепятстван от християнския флот в Дарданелите, той пресича Босфора и стига до Варна тъкмо навреме, за да поведе войските си към победа (10 ноември 1444).

След това, внезапно и против съветите на своите везири, Мурад II абдикира и се оттегля в Маниса. Хутбата (петъчната молитва) е прочетена с името на Мехмед II, а самият той дава нареждане до различните монетоливници на империята да бъдат отсечени нови монети[3]. Не е възможно да преценим точно мотивите, които стоят зад това решение, макар че можем да направим теоретично предположение. Двадесет години походи на изток и на запад явно изтощават Мурад, докато скорошните му победи над Караманския бейлик и над кръстоносците дават сигурност, че през един продължителен период от време Османската империя не може да бъде заплашена отвън. Маниса предлага възможност за приятно оттегляне от светските грижи. Смъртта на двамата му сина 560/Ахмед и 562/Алаеддин Али може би

[2] За онова, което следва, авторът е задължен на сведенията, дадени от **Babinger,** Mehmed II, 45-64, които се базират на писма на различни италиански очевидци, включително и на Pizzicolli.

[3] **Artuk**, 16.

твърде дълбоко сломява Мурад, а той никога не чувства особена привързаност към Мехмед II. Освен това е възможно той да е пожелал да се оттегли, за да води вглъбен живот в обкръжението на мюсюлманските дервиши[4]. А вероятно и напрежението, появило се между старата тюркска аристокрация и новоизлюпените везири-ренегати предизвиква такова размътване на водите в империята, че Мурад се чувства неспособен да разреши въпроса. Може би неговото слизане от трона и възцаряването на нов султан ще уталожи надигащата се буря[5].

Оттеглянето на Мурад продължава само година и девет месеца (декември 1444 – септември 1446). Надеждната информацията отново е оскъдна: би могло да се приеме, че държавният преврат е организиран от великия везир Чандърлъ Халил паша, а историята, че Мехмед II сам повиква баща си е недостоверна[6]. Действията на Халил паша вероятно произтичат от невъзможността да работи в съгласие с Мехмед и от страха, че младият султан иска да го освободи от длъжност. Еничарите също проявяват нервност, обезпокоени от неопитността на младия султан, така че ако недоволството във войската не бъде незабавно парирано, везирите трябва да се страхуват за живота и собствеността си. Мурад обаче не се втурва веднага към столицата. След като през май напуска Маниса, през август той все още е в Бурса, където изпълнен с безпокойство за бъдещето прави своето завещание. Мурад стига в Одрин чак през септември и поема отново властта, докато Мехмед, изпратен да събира опит като провинциален управител, заема мястото му сред тихите околности на Маниса. Така завършва краткотрайната ненавременна абдикация на Мурад II.

Последната доброволна абдикация – по-точно опит за абдикация, тъй като е напълно осуетена – става по време на следващото царуване. Изглежда, че султан Баязид II е човек с противоречив характер – той никога не е изцяло удовлетворен и все пак никога не успява да обърне потока от събития в своя полза. Турците го наричат „Вели“ (Свети) или „Софу“ (Набожен), подчертавайки онази страна от неговия характер, която пред цялата суета и шум на управлението, би предпочела тихия и прилежен живот[7]. Очевидно

[4] **Uzunçarşılı**, O. T. I. 219, n. 1, казва само, че Мурад се забавлявал, но в S. T. 82, същият автор изтъква като главна причина за абдикацията на султана, че той е обезсърчен от поражението, което претърпява от Ян Хунияди през 1443 г. **Hasluk**, ii. 492, n. 2, цитира **Phrantzes**, като казва, че Мурад се оттеглил в Бурса като дервиш. Простите, почти аскетични условия в завещанието на Мурад – вж. **Babinger**, Mehmed II, 63 – говорят за подобно религиозно влияние.

[5] Това е мотивът, който изтъква Бабингер: вж. **Babinger**, ibid. 58. Всъщност събитията, заели времето от Варненската битка (1444) до превземането на Константинопол (1453) са компетентно и изчерпателно проучени от Х. Иналджък. Вж. неговата монография, публикувана и на български език „Епохата на султан Мехмед II Завоевателя“. С., 2000, 17-144 (бел. ред.).

[6] Вж. **Çam. Med. Hist.** iv. 692.

[7] E. I. ii. 569: „Говорело се, че Баязид II възнамерява след смъртта на баща си Мехмед II да се откаже от трона и да се оттегли в Изник [Никея].“

обаче обществеият живот също го привлича, тъй като дълго преди да се качи на трона той скрепява отношенията си с кликата на дворцовите везири[8] чрез бракове. Също така, веднъж качил се на трона, той се бори твърдо срещу брат си 570/Джем, използвайки всички налични средства на войната и дипломацията, за да защити ненакърнено своето наследство[9]. Напрежението от продължилата 14 години борба очевидно изтощава Баязид и когато само след няколко години неговите собствени синове започват маневри за позиции, от които да се борят за трона при смърт на баща им, Баязид усеща, че времето да се оттегли в своя роден град Димотика е дошло. През 1511 г. той предлага да абдикира в полза на своя най-обичан син 581/Ахмед, но войската не иска и да чуе за това, а везирите, осъзнавайки че най-малкият му син Селим I може евентуално да вземе престола, отказват да застрашат собствените си позиции, подкрепяйки предложението на султана[10]. Вероятно отказът на везирите да позволят на Баязид II да абдикира се дължи и на спомена за обърквaнето, предизвикано от подобния опит на Мурад II. Така намерението на Баязид II да абдикира остава неизпълнено и само година по-късно Селим I става достатъчно силен, за да отстрани своя баща. След всички перипетии Баязид напуска Истанбул, за да се оттегли в Димотика. По пътя обаче го настига смъртта.

Някои от следващите султани приемат свалянето си от престола доброволно, но единственият, за когото може да се каже, че абдикира в пълния смисъл на думата, е Мехмед VI. Народното събрание премахва султанската институция, след което му е позволено да запази халифата, но той предпочита да избяга от страната.

[8] **Fisher**, 19.

[9] **Fisher**, *passim*.

[10] **Fisher**, 107-109.

ТАБЛИЦА X. *Абдикации*

султан	*дата*	*коментар*
44/ Ертогрул	?	в полза на Осман; по традиция
1/ Осман I	ок. 1320	в полза на Орхан; преживял още 5 години
2/ Орхан	ок. 1355	в полза на Сюлейман Паша; вероятно; след смъртта на последния след пет години, той пак поел властта за една година
6/ Мурад II	12. 1444	в полза на Мехмед II; след две години се възкачил отново на престола и управлявал през следващите пет години
8/ Баязид II	1511	в полза на 581/Ахмед; не се осъществява
36/ Мехмед VI	17. 11. 1922	След като султанатът се премахнат, бяга от страната; халифатът се запазва до Абдюлмеджид (II)

X
ДЕТРОНАЦИИ

Във всички останали случаи, при които тронът минава от един на друг султан, с изключение на естествена смърт, трябва да се употребява терминът „детронация". Причината за това е, че при всеки такъв случай е налице елемент на значителна принуда, ако не и на истинско насилие. От Баязид I до Абдюлмеджид (II) са налице общо 17 детронации, т. е. на практика половината от султаните понасят унижението да бъдат детронирани, а на султан Мустафа II това му се случва два пъти.

Общите исторически трудове оставят впечатлението, че всички детронации са дело на малки, но силни групировки, преследващи изцяло собствените си интереси, но детайлните анализи показват, че при всеки подобен случай съществува и някакъв мотив, свързан с благополучието на държавата. Това обстоятелство подсказва, че детронирането е и израз на един вид демократичния дух, съдържащ се в дуалистичната институция на султаната и халифата, достатъчен, за да бъде осигурен поне неутралитета на народа, ако не и активната му подкрепа за въстанията, които водят до сваляне на султани[1]. Най-малкото, детронациите показват, че султанският абсолютизъм е ограничен в много по-голяма степен от този на всеки друг европейски монарх през същия период[2]. Страхът от последствията от една неумерена политика винаги е твърде голям и има забележимо възпиращ ефект върху действията на султаните. В доста много случаи става така, че народното недоволство надделява над по-правилната преценка на онези, които са на власт[3]. Не може да се отрече обаче, че решението за смъкване от престола се взема обикновено от някоя неголяма и без отговорности във властта група, която се счита достатъчно силна, за да свали управляващия султан. Това показва единствено, че подобни групи успяват, само ако акцията, която са предприели в този момент, е необходима и е в унисон с желанието на мно-

[1] **Gibb** and **Bowen**, I. 26-38.

[2] Във връзка с това е интересно да припомним, че когато Луи XIV поискал от великия везир 2360/ Кьопрюлю-заде Мустафа да откаже да признае Уйлям Орански за крал на Англия, му било отговорено, че би било трудно турците, които толкова често детронират собствените си суверени, да оспорят правата на други народи да сменят своите господари. *Historians' History*, XXIV. 339.

[3] **Gibb** and **Bowen**, I. 38, казват: " Тяхната автокрация, теоретично ограничена от Свещения закон, е ограничена практически и от съществуващата опасност султаните да бъдат детронирани. Във връзка с това отслабването на властта им през втория период [от Селим II нататък] може да бъде илюстрирано чрез едно сравнение". Авторите посочват, че мнозинството от детрониранията (четиринайсет, от седемнайсетте посочени тук) стават през периода на упадъка на империята след края на XVI в. „Техните наследници не са отговорни за тези детронации, тъй като те са осъществявани най-често от столичните войски. През 1768 г. пруският резидент в Истанбул Загелин казва: „Макар че [османската] форма на управление е деспотична, тя е такава, че когато народът е разгневен, правителството вече не е господар и трябва да отстъпи пред стихията му." – цит. по **Shay**, 28.

зинството от народа. Трябва да направим уговорката, че става въпрос за „мнозинството от народа на Истанбул", тъй като, както и във Франция, революциите стават най-вече в столицата, без каквото и да е отношение от страна на провинциите.

Причините, поради които отделните султани са сваляни от престола, са различни и не тъй сложни: неуспех във военната или икономическата политика, неспособност да държат под контрол размирните еничери и дворцовите клики, психично заболяване или пък пренебрежение към необходимостта да се проучва и изпълнява волята на народа.

Очевидното изключение от всички тези случаи, разбира се, е първото сваляне на османски султан – това на Баязид I, непосредствено след битката при Анкара през юли 1402 г. Това е и единственият случай, при който съдбата на султана зависи от чужди външни сили. Все пак и тук се усеща нещо като народна воля или по-скоро – съпротива срещу мегаломанията на султан Баязид, който хвърля хората си в една ненужна, и по-важното, неуспешна война с Тимур. Изглежда монголският владетел не е възнамерявал да нахлува в Анадола и да я завладява, а да не говорим пък за това, да продължава по-нататък към европейските владения. Кампанията, която Тимур предприема в началото на 1402 г., е по своята същност чисто стратегическа, един опит да защити своите комуникационни линии с Ирак и Египет от един несговорчив и опърничав султан като Баязид. Иначе щеше ли Тимур да се задоволи само с подчиняването на Баязидовите синове и да им разреши да продължат да управляват владенията на своя баща? Какво ще да е Тимуровото намерение, отвеждайки Баязид като пленник в Самарканд – да го изложи на показ пред хората си като при римски триумф и после да го екзекутира или пък да го освободи срещу голям откуп и да му позволи да се върне и управлява своя народ? Какъвто и да е планът му, той се проваля поради самоубийството на Баязид осем месеца по-късно. Но най-важното в действителност е, че докато технически Баязид е свален от своя победител, на практика на бойното поле той е предварително детрониран от своя собствен народ. Първи при врага избягват васалните племена „Кара татар" (черните татари), които са последвани от спахиите (феодалната конница) на Анадола, а по-късно и от васалните сърби, които дезертират от бойното поле. Но и това сякаш не е достатъчно, та великият везир Чандарлъ-заде Али паша и главнокомандващият еничерите Хасан ага побягват с „коронования принц" 540/Сюлейман челеби в Бурса[4], а Мехмед I се оттегля в Амасия. Нещо повече, не е направен никакъв съществен опит Баязид да бъде спасен от собствения му затвор или пък да се водят преговори за освобождаването му от

[4] „Сюлейман, като видял действията на татарите, убеден в нещастието, което надвисва над Баязит взел останалото от цвета на армията и се отправил към Бурса, изоставяйки баща си сам в жестоката битка". **Arabshah**, 183.

пленничество. Осъзнаването на факта, че неговите синове и хората му са го изоставили, оказва силно влияние върху решението на Баязид да се самоубие[5].

Следващият случай на детрониране също е белязан от необичайни обстоятелства. Ненавременната абдикация на Мурад II довежда на власт Мехмед II – момче на дванайсет години, което до тогава вече е придобило малко опит в управлението на държавата – стажуването му като провинциален управител в Маниса е започнало малко преди това. Чувствайки, че е в неестествено и несигурно положение, младият Мехмед вероятно си е придавал твърде много важност, в резултат на което предизвиква опозицията на везирите. Забележително е, че нито един от тях, дори и великият ве везир Чандарлъ-заде Халил паша, не се чувства достатъчно силен, за да се постави в позицията на „лорд-протектор". Причината за това вероятно е, че намирайки се в Маниса Мурад II е твърде близо до седалището на властта и никога не би допуснал подобен удар върху авторитета на династията. Единственият изход за везирите е да изчакат своето време. Спомняйки си за неприятностите, които се появяват по-рано, когато в продължение на година Мехмед управлява в Одрин, докато баща му е в Анадола, а именно подстрекателските проповеди на шейх Хуруфи и палежа, извършен от еничерите – те логично могат да очакват, че и сега, когато вече е султан, Мехмед II няма да се утвърди като компетентен владетел. Това обаче става при нарастващото напрежение, тъй щото чувството на безсилие у двете страни да достигне точката, при която през май 1446 г. Чандарлъ-заде Халил паша добива смелост да се обърне към Мурад с молба да поеме отново властта. Веднъж обаче съгласил се да се върне, Мурад не бърза да се върне обратно в Одрин. След продължителен престой в Бурса, едва в края на септември, той се появява в столицата. Не се знае дали смяната става без инциденти, но това изглежда много вероятно, тъй като вече еничерите са тези, които поддържат баланса във властта и всъщност тъкмо те искат Мурад да се върне на трона. Вероятно е дори в деня, когато бащата трябва да пристигне, Мехмед II е подмамен с хитрост да напусне града, за да се избегнат по този начин демонстрациите[6]. Така, след като управлява близо две го-

[5] **Fisher**, II (следвайки **Wittek**) казва: „Завладяването на по-старите мюсюлмански държави и възприетите от него (Баязид) много черти, присъщи на балканската аристокрация, отчуждава много от газиите (османските борци за правата вяра), които дирят възможност да пренасочат енергиите на държавата към старата „газийска" практика." **Gibbons**, 249 и 257 казва: "Той беше станал сластолюбец, покварен умствено и физически... Баязид умря не като „жертва на своята съдба", както твърдят османските историци, а като жертва на своите пороци и поради отказа си от политиката на своите предшественици".

[6] **Babinger**, *Mehmed II*, 61-65. **Uzunçarşılı**, *S. T.* 41, казва, че това е последният път до XVII в., когато везирите повлияват върху избора за султан: „Със завладяването на Константинопол Мехмед II става силен и, отървавайки се от влиятелността на висшите държавни чиновници, взема всички държавни дела под свой контрол". А при възцаряванията на Баязид II и на Селим I – ще възразим ние?

дини, Мехмед II отново е заведен в Маниса, където да довърши политическия си стаж като управител на провинция. Ефектът от неуспеха и унижението е двояк. На първо място Мехмед II научава урока си тъй добре, че след пет години, когато баща му умира и младият наследник отново заема трона, той става най-великият от османските султани. И второ, той никога не забравя и не прощава на онези везири, които здраво се потрудили да организират детронирането му. Едно от първите му действия подир превземането на Константинопол е да нареди екзекуцията на великия везир Халил паша, под претекст, че има предателски отношения с гърците.

Следващият свален от престола султан е Баязид II, чиито опити за доброволна абдикация вече разгледахме. Макар че провежда поредица успешни военни походи, Баязид никога не се превръща във „военен тип". Неговите истински наклонности са размислите и усамотеният живот. По тази причина неговата личност не вдъхновява войниците, а когато в края на краищата пожелава да абдикира, той избира за заместник 581/Ахмед, синът, който най-много прилича на него. Баязид не успява да убеди еничерите, че Ахмед ще стане добър владетел и единственият резултат от неговите добронамерени планове е да разбърка стършеловото гнездо на опозицията. Благосклонността, проявена към единия син обижда другите двама. Най-малкият и най-амбициозният от останалите живи Баязидови синове Селим I урежда да бъде унищожена всяка възможна конкуренция и е напълно подготвен, ако е необходимо, да срази своя баща в битка за трона[7]. Повече от три години тримата синове 581/Ахмед, 583/Коркуд и Селим интригантстват един срещу друг с баща си, с везирите и с армията; използват се подкупи, заплахи, военни походи, репресии. Крайният резултат от всичко това е, че на 24 април 1512 г. Селим овладява столицата Истанбул и детронира собствения си баща . „Нашият падишах е стар и болен. Искаме на мястото му да дойде Селим!" скандират еничерите. Нищо друго, освен цялата власт, няма да задоволи бъдещия владетел. Старият султан е принуден да се оттегли и същия месец умира[8]. В дългата история на османската династия това е явен и автентичен случай на узурпация. При нито един друг случай евентуалният наследник на трона не е работил толкова съзнателно, за да измести неговия титуляр[9]. В тази връзка е интересно да спомена, че самият Мехмед II се отказва от първоначалното си намерение да остави трона на 570/Джем, като

[7] **Uzunçarşılı**, *O. T.* ii. 229-239; **Fisher**, 103-112; и **Uluçay**, in *Y. T. D.* ii. 580.

[8] Няма нищо, което да потвърди дали Баязид умира от естествена смърт, изтощен от всичките си безпокойства или пък е убит. Имайки пред вид закона за братоубийството и характера на Селим, общото предположение е, че Баязид II умира от насилствена смърт.

[9] Някои са на мнение, че макар Селим сам да изгаря от желание да седне на трона, той е само инструмент в ръцете на еничерите, които „все повече осъзнават своята сила като главна опора на султана и я използват, за да свалят от трона Баязид II и да поставят сина му". **Gibb** and **Bowen**, I. 179. За едно дълго оплакване на Баязид от неговия син Селим вж. **Çiğ**, *T. D.* ii. 522.

убие брат му Баязид, преценявайки, че последният има твърде много синове, които ще бъдат извор на продължителни безредици[10].

В продължение на повече от сто години след този случай детронации в османската династия няма. Единствено през 1553 г., поради напредналата възраст на Сюлейман I, еничерите предлагат той да бъде свален от престола, да се оттегли в Димотика, а мястото му да заеме неговият син 606/Мустафа[11]. След смъртта на Ахмед I през 1617 г., поради стеклите се обстоятелства, той е наследен от брат си Мустафа I, макар че дългите години на строга изолация са разстроили съзнанието му[12]. Изтичат едва три месеца, когато везирите[13] са принудени „за доброто на народа" да поискат фетва (доктринално решение от главата на мюсюлманския култ) за детронирането му. Още по-изненадващото е, че след свалянето от престола на неговия млад племенник и наследник Осман II през 1622 г., на трона е поставен отново психичноболният Мустафа I, а не десетгодишният му племенник Мурад IV. Но и този път напрежението от воденето на държавните дела се оказава твърде тежко за неговия отслабнал ум и „Дели" – „Лудия" Мустафа отново е в „кафеза", този път окончателно[14]. Така той постига твърде съмнителното отличие да бъде единственият султан, който два пъти е свалян от престола и заема мястото си в списъка на нещастните представители на османската династия, за които името „Мустафа" е сякаш прокълнато .

Между двете кратки царувания на Мустафа I стои трагичният епизод с неговия племенник Осман II. При възцаряването му през 1618 г. той е вдъхновен 14-годишен младеж и донякъде идеалист. „Генч" – „Младият" Осман си поставя за задача да реорганизира въоръжените сили и да подчини всесилните еничери. По време на походите в Европа и Азия тяхната неуправляемост струва на империята не едно поражение. Прикривайки плана си като се прави, че заминава на поклонение в Мека, Осман се подготвя да доведе от Египет въоръжени сили и да унищожи еничерите. Но те усещат кроежите му и обединявайки се с гвардейската конница (сипах), която също

[10] **Fisher**, 16, n. 22.

[11] **Uzunçarşılı**, *O. T.* ii. 392.

[12] Неговото оцеляване през 1603 г. става по необходимост, тъй като по това време Ахмед I няма други наследници. Скоро на последния започват да се раждат синове и с раждането на всеки нов племенник значението на Мустафа за династията става все по-малко и по-малко, така че страхът му от внезапна смърт се засилва, а пропорционално с това и лудостта му.

[13] По това време великият везир Халил паша е на поход в Персия и постъпките са направени от неговия заместник 2283/Гюрджю Мехмед паша и от шейх-юл исляма.

[14] Вж. **Uzunçarşılı**, *O. T.* III.I. 152-3. **Purchas**, *Relation*, 1372, казва: „Мустафа бе считан по-скоро за свещен (в см. неприкосновен, заради безумието си), отколкото за мъдър и в действителност е по-подходящ за килия, отколкото за скиптър". Относно второто му детрониране **Purchas**, *Coryates*, 1849, казва: „И тук е чудото, че всичко бе направено без всякакви неприятности, ужаси, затваряния на магазини и безпокойства за търговците, без обири на евреи и метежи на еничерите."

е застрашена, вдигат въстание. Датата 19 май 1622 г. дълго се помни в Истанбул с дивите ѝ кървави събития: великият везир Дилявер паша и шефът на харема (къзларагасъ) Сюлейман ага са разкъсани на парчета от тълпата, Лудият Мустафа I е измъкнат от кафеза и пратен в тронната зала, където размирната тълпа залавя Осман II и го детронира. Безредиците продължават през целия следващ ден, още няколко везири също изгубват живота си. Последното убежище на Осман II е при еничерите, които се държат с него като със затворник. По заповед на новия велик везир 2212/Давуд паша екссултанът е прехвърлен в Йеди-куле хисар (крепостта затвор Седемте кули) и удушен от Кара Мезак Чавуш[15].

През 1632 г. в резултат от интриги на великия везир Реджеп паша се появява опасност да бъде детрониран Мурад IV. Единственият реален резултат е, че скоро след това султанът решава да екзекутира трима от своите братя и самия Реджеп паша[16].

Някъде около 25 години по-късно 23-годишният по-малък брат на Осман II, Ибрахим, също е детрониран и екзекутиран. Той не познава дори и ограничената свобода на султански син, тъй като баща му Ахмед I умира, когато е още двегодишен. В продължение на 23 години, до възцаряването му през 1640 г., Ибрахим е държан в „кафеза" като в строг затвор, в непрекъснат страх за живота си и под силното влияние на жените от харема. Резултатът е такъв, какъвто би могъл да се очаква – Ибрахим се качва на трона с душевни отклонения, ако не и в състояние на истинска лудост. Имайки само едно нещо в ума си, той използва всички пари, с които разполага, за да задоволява сексуалните си желания[17]. Нарастващите финансови затруднения, предизвикани от неговата невъздържаност и неуспехът да бъде доведена до бърз и успешен край кампания за о. Крит, вдигат народа срещу Ибрахим. Организиран е заговор, в който майката на султана 191/Кьосем Махпейкер взема дейно участие и през август 1648 г. Ибрахим е детрониран в полза на своя седемгодишен син Мехмед IV. Доста странно, но веднъж свален от трона, Ибрахим предизвиква състраданието на народа и подкрепата на еничерите. За да сложат край на това, везирите се сдобиват с фетва за неговата екзекуция. И така, десет дни след детронирането си, Ибрахим е удушен в своя затвор от екзекутора (джеляд) Кара Али[18].

Това е стъпка, изпълнена с опасност за династията на Османовци, тъй като Ибрахим е единственият възрастен жив член от фамилията. Разбира се пет, а вероятно и шест от неговите синове, надживяват смъртта на баща си, но най-големият Мехмед IV е едва седем годишен, а равнището на детската смъртност е изключително високо (по онова време най-малко трима от Ибрахимовите синове са починали като малки деца). Съществува смъртен риск династията да се прекъсне. На практика обаче Мехмед IV живее дълго, заедно с четирима от своите братя, като оставя няколко сина, които да го наследят. Накрая, след царуване, продължило тридесет и девет години, Мехмед IV е свален от престола през ноември 1687 г. по решение на везирите. Винаги познат като Мехмед „Авджъ" – „Ловецът", той прекарва своето управление, посвещавайки се на удоволствието да преследва дивеч, почти напълно пренебрегвайки държавните дела и военните си задължения. И така, за да бъде задоволено общественото искане и да се предотвратят бъдещи бунтове на военните, Мехмед е подведен под отговорност за разгрома на 2347/Кара Мустафа паша под Виена през 1683 г., а така също и за последвалите поражението бедствия. Говори се, че султанът приема решението без съпротива и с щастлива усмивка[19].

Двамата братя на Мехмед IV, Сюлейман II и Ахмед II, умират по време на кратковременните си царувания, а синът му Мустафа II е следващият детрониран султан. Макар че започва управлението си енергично, силите, изправени срещу Османската империя, са твърде могъщи и през 1699 г. Мустафа II е принуден да подпише унизителния Карловацки мир. След това султанът се оттегля в Одрин и управлението е поверено на шейх-юл ислям Фейзуллах ефенди, който организира уволнението на великия везир Амджазаде Хюсеин Кьопрюлю. Фейзуллах използва висшия си пост и влиянието си, за да стане пример за корупция, почти без аналог в османската история по размерите на присвоеното. Слуховете сред народа срещу главата на мюсюлманския култ скоро довеждат до бунтове в Одрин и той е накъсан на парчета от разгневена тълпа еничери. Войската също е размирна, тъй като войнишките заплати не са изплащани отдавна. За да предотвратят по-нататъшните недоволства, везирите настояват Мустафа II да бъде детрониран и през август 1703 г. той е свален. Няколко месеца по-късно умира в „кафеза"[20].

[15] **Purchas**. *Relations*, 1372, казва: „Давуд паша [зет на Мустафа I] разговаря с няколко души, заинтересовани от възцаряването на Мустафа и по този начин противници на Осман. Той ги кара да открият колко лица с царска кръв са останали живи и да вземат решение дали да свършат с Осман. Намерени са двама негови братя – единият на около 12 години, Мурад и другият – на около 7 [Ибрахим], след което великият везир отива лично в затвора с група палачи и дава заповед нещастният Осман II да бъде удушен".

[16] **Uzunçarşılı**, *O. T.* III. I. 187-192.

[17] Някои автори се опитват да обяснят лудостта на Ибрахим: вж. по-специално поредицата статии на **Ç. Uluçay** в *T. D.* I. 242 & с., под заглавие „Султан Ибрахим луд или болен?"; заглавието обаче напълно аргументира въпроса.

[18] **Uzunçarşılı**. *O. T.* III. i. 239-244.

[19] **Uzunçarşılı**, *O. T.* III. i. 545. През 1691 г. излиза предложение Мехмед IV отново да бъде поставен на трона.

[20] Това, че съществуват и причини от религиозен характер, се вижда от едно популярно стихотворение. Вж. **Bayri**. *T. D.* iii. 959.

Подобна съдба по сходни причини очаква и наследникът на Мустафа II,– Ахмед III, чието царуване от 27 години се дели на два периода. Първият, от 1703 до 1718 г. е изпълнен с военни мероприятия, които, макар и често успешни, завършват с тежките условия на Пожаревацкия мир. Ахмед III успява да преживее този позор, след което продължава с политиката „мир на всяка цена". В това среща подкрепата на своя зет, новия велик везир Невшехирли Ибрахим паша и в продължение на дванайсет години Османската империя се радва на относително спокойствие. Вместо обаче да използва този отдих, за да възстанови отбраната на държавата, султанът и великият му везир се отдават на живот за удоволствие, лукс и безгрижие, което напомня apres nous le deluge[21]. През прочутия „Ляле деври" („Период на лалетата") една единствена луковица от това цвете може да се купи за златна монета, а новите дворци се издигат за една нощ, за да осигурят подходяща атмосфера за непрекъснатите градински увеселения и пищни празненства. Когато през 1730 г. персийският шах Тахмасп II напада османските владения, империята се оказва абсолютно неподготвена. Разярени от подкупността на великия везир, от изпълнения с невероятен лукс живот на султана, станал още по-отблъскващ за поданиците си поради европейския си вкус[22] и колебанието му да отвърне на отправеното от Персия предизвикателство, народът на Истанбул и войската вдигнат бунт. Начело стои Патрона Халил – албанец, бивш еничерин и продавач на дрехи втора ръка, който от начало изглежда много незаинтересован от властта, но по-късно става жертва на жаждата за нея[23]. По искане на тълпата султанът жертва 2406/Ибрахим паша и други свои везири, но това не го спасява. През октомври 1730 г., след три дни на диви буйства, Ахмед III е принуден да слезе от престола. Той умира шест години по-късно в изолация, като през това време често дава съвети за държавните дела на своя наследник Махмуд I.

Останалата част на XVIII век минава спокойно, но началото на XIX донася още две скоростни детронации. Селим III получава забележително добро образование от своя баща Мустафа III и през управлението на своя чичо Абдюлхамид I е в постоянна връзка с френския двор[24]. В негово лице семената на реформеното дело попадат на плодородна почва. Той си поставя нечовешката задача да реформира цялата структура на Османската империя

[21] Б. пр. Думите на Луи XV „След нас и потоп".

[22] **Gibb** and **Bowen**, I. 38 and n. 3: „той например насърчава своите привърженици да строят павилиони по европейски образец из хълмовете в квартала „Кятхане" в края на Златния рог. След свалянето му от престола те с удоволствие са разрушени от народа. Вж. **de Tott**, *Memoirs*, I. 5."

[23] За политическия разказ вж. **Shay**, 17-38. 1246/Фатма, вдовицата на Ибрахим паша, започва да крои заговори за връщането на нейния баща Ахмед III на власт, поради което е затворена (в Стария дворец). **Ibid**. 32. Съвременни сведения на унгареца Келемен Микес са напечатани в *Y. T. D.* i. 175.

[24] **Uzunçarşılı**, in *Belleten*, 5-6. 191.

и активният му ум се стреми да проникне навсякъде – в армията, флота, отбраната, финансите, правото и в социалния живот[25]. Но естествено владетел, който иска да се намеси така радикално в живота на своите поданици – хора, забележителни със своя консерватизъм – е осъден да срещне съпротива, още повече, че Селимовите реформи се състоят преди всичко във въвеждането на западни обичаи и институции. И така, към духа на реакцията се прибавя и духът на шовинизма. Въпреки че делото на ренегата Конт дьо Боневал и на барон дьо Тот е изключително важно и необходимо за държавата, те са чужденци и следователно трябвало да бъдат ненавиждани. Ето защо наистина изненадващото е не това, че Селим III е детрониран, а че успява да избегне тази съдба толкова дълго време. Реформаторската му ревност го тласка напред година след година, като в същото време накърнява все повече и повече лични интереси. Онези, които са най-сериозно засегнати, разбира се, са еничерите, които виждат в новосформираните „низам-и джедид" („войска на новия ред") директна заплаха за монопола им в политическата и военната власт, която държат почти от създаването си преди четири века. В началото на 1807 г. на Балканите започват сериозни вълнения, а съзаклятието между еничерите и гарнизона на Босфора, под ръководството на шейх-юл исляма, градоначалника на Истанбул и главатаря на крепостната охрана Кабакчъ Мустафа ага завършва на 29 май с избиването на множество от водещите реформатори и със свалянето на султана от престола.

Приемник на Селим III е неговият братовчед Мустафа IV – слаб, недоучил, ако не и наистина луд човек, който е изцяло под контрола на реакционерите. Смъкването на Селим III обаче не остава без възмездие. От Русе пристига Мустафа паша Байрактар – един изключителен военен лидер. Когато през лятото на 1808 г. той се придвижва към Истанбул с намерението да върне на трона Селим, султан Мустафа предприема най-драстичната крачка, за да подсигури собственото си оцеляване. Вече в продължгение на десетилетия Османовият род е остава изключително непродуктивен – раждат се съвсем малко деца и повечето от тях умират в детството си. Получава се така, че на 28 юли 1808 г. само животът на двамина Османовци – на екс-султана Селим III и на бъдещия султан Махмуд II – застават между Мустафа IV и алтернативата династията да изчезне. Ако успее да убие и двамата, Мустафа остава единствен и невредим, тъй като и най-заклетите му врагове се сепвали при мисълта да прекъснат царстването на османската династия. Затова той дава заповед да убият и двамата[26]. Селим бързо е намерен в своя затвор и след смела съпротива е съсечен. Тялото му хвърлят в краката на Мустафа паша Байрактар, когато нахлува в двореца. Махмуд обаче, с по-

[25] **Karal**, O. T. v. 57-79.

[26] **Karal**, *O. T.* v. 92-93 и *T. D. Özel iii. 19-26.*

мощта на няколко свои роби от харема, избягва и след драматично преследване около коминте на покрива, е спасен и свален долу, за да седне на трона. Междувременно Мустафа IV е детрониран и затворен. Около четири месеца по-късно той е екзекутиран по време на въстание на еничерите, след като се разбира, че бунтовниците искат да го върнат обратно на престола. Така в продължение на период от 3-4 години Махмуд II остава единственият представител на османската династия от мъжки пол[27].

С едно изключение, всичките следващи шестима владетели на Османската империя (включително и халиф Абдюлмеджид) са детронирани по най-различни причини. Силното царуване на Махмуд II и прогресивният дух на Абдюлмеджид I заедно помагат на династията да възстанови популярността си сред народа. Следващият султан обаче е Абдюлазиз. Той е твърде слабохарактерен и живее главно заради удоволствията от лукса и от харема, занемарява държавните дела и прави големи разходи. Петнайсетгодишното му управление довежда Османската империя до ръба на финансовата катастрофа и накрая група министри, сред които великият везир Рюшди паша, сераскерът Хюсеин Авни паша и либералът Митхад паша решават, че Абдюлазиз трябва да бъде детрониран. На 30 май 1876 г. той е сменен от племенника си Мурад V. Пет дни по-късно Абдюлазиз се самоубива, при будещи съмнение обстоятелства. Мнозинството от съвременниците му предполагат, че става въпрос за убийство, макар че за последното няма убедителни доказателства[28].

И още един път системата на старшинство в унаследяването и ограниченията, поставени върху свободата на наследниците на престола се съюзяват срещу съдбата на Османската империя. През младостта си Мурад V получава доволно голяма свобода и се сдобива с относително добро образование като дава всички признаци за това, че може да стане добър владетел. Много от либералните водачи като Митхад паша с нетърпение очакват неговото възцаряване. През последните години от управлението на чичо му обаче Мурад е заподозрян, че готви заговор за узурпиране на трона[29]. За това вероятно има някакви основания, тъй като се знае, че поддържа връзки с Намък Кемал и с другите водачи на организацията на младотурците. Това довежда до по-строгото му наблюдение и той започва често да изпитва страх за живота си. За да компенсира непрестанното напрежение, Мурад става отявлен алкохолик и общият ефект от двата фактора е, че изцяло съсипва нервите си. Така, когато Мурад V става султан, той вече от време на време

[27] Вж. **B. Miller** *Palace School*, 8. За смъртта на Мустафа IV вж. **Şehsuvaroğlu**, *R. T. M.* iv. 1964.

[28] Всички отнасящи се по въпроса документи могат да се видят в **Şehsuvaroğlu**. *Biz*, 134-143 и в **İnal**. *Sadrazamlar*, 516 ff.

[29] **Şehsuvaroğlu**, ibidem. 51.

проявява умствена неуравновесеност. Вълненията и напрежението при възшествието му на престола довеждат до необходимостта церемонията по препасването на свещения меч да бъде отложена за неопределено време. Почти веднага след това идва и шокът от самоубийството на Абдюлазиз, което не само увеличава нервното му напрежение, но става причина да се изтъква фамилната склонност към душевни аномалии. Малко по-късно с убийството на главнокомандващия войската Хюсеин Авни паша от черкеза Хасан бей, близък на Абдюлазиз чрез една от жените му, Мурад преживява нов шок[30]. Султанът става все по-подтиснат и министрите му викат за консултация няколко лекари, като дори довеждат от Виена прочутия специалист невролог д-р Лайдесдорф. Единодушното медицинско становище е, че макар и да има надежда за изцеление в бъдеще – както и става в действителност – то перспективата за бързо подобрение е много съмнителна[31]. При тези обстоятелства великият везир Рюшди паша и останалите министри решават, че единственият безопасен ход е да се обяви детронирането на султана, тъй като до тогава няма прецедент на регентство. Пък и принц Абдюлхамид отказва да приеме само сянката на властта, предпочитайки, ако е необходимо, да чака за нещо по-реално. И така на 31 август 1876 г. Мурад V е прехвърлен в двореца Чъраган на почивка, която продължава двадесет и осем години и която твърде много напомня на престой в затвор[32]. Неговото място на трона е заето от брат му Абдюлхамид II, който през цялото това време прави различни машинации, за да се стигне до този завършек[33].

Когато Абдюлхамид II наследява престола, той обещава – някои твърдят, че дори било писмено[34] – да провъзгласи османска конституция и това действително става през декември същата година. Три месеца по-късно, след като уволнява Митхад паша и другите водачи на либералите, Абдюлхамид разпуска парламента, който току що е избран и суспендира конституцията. Този кратък период обаче остава в съзнанието на хората като идеал за управление. През следващите тридесет години султанът царува като абсолютен деспот с раболепни министри с мрежа шпиони и доносници, която оплита цялата империя[35]. Въпреки това обаче скритата опозиция мощно набира скорост. Най-често я назовават „Младотурско движение“ и се разпространява в империята, а така също и сред политическата емиграция в чужбина. Всъщност съществуват множество организации, най-важната от които е „Иттихад ве теракки джемиети“ (Комитетът „Единение и прогрес“ или КЕП),

[30] Черкез Хасан е син на Исмаил бей и брат на 405/Несрин, която е от харема на Абдюлазиз.

[31] **Şehsuvaroğlu**, ibid. 163; **Uzunçarşılı**, *Belleten*, 38. 317.

[32] Това е съвсем естествено, като се имат пред вид опитите да бъде върнат на трона.

[33] **Şehsuvaroğlu**, ibid. 164-73.

[34] Ibid. 171.

[35] Жива картина на тази епоха е пресъздадена в романа на Х. Едип „Бакалницата със мухите“.

с център Македония. През 1908 г. външните отношения на империята се намират в опасна фаза, главно поради вълненията на Балканите и последвалата заплаха от намеса на Великите сили (англо-руската среща в Ревал). В този момент Комитетът „Единение и прогрес" демонстрира готовността си за действия и под негово ръководство поделенията на Трети армейски корпус, разположен в Македония, въстават с искането султанът да възстанови конституцията от 1876 г. Абдюлхамид II не разполага с достатъчно военни сили и, отчитайки това, на 23 юли е принуден да възстанови конституцията. Когато младотурците поемат управлението чрез правителството на великия везир Кямил паша народът ликува, но младотурците са неопитни в изкуството да управляват. Скоро единството им се разпада на отделни фракции според целите и интересите на различните членове.

Външно най-коректният конституционен монарх – до такава степен, че много наблюдатели вярват, че искрено се е променил – Абдюлхамид не губи време, кроейки планове как още веднъж да отхвърли конституцията. Той изразходва големи парични суми, за да финансира подривна дейност и тайно поощрява такива реакционни групи като „Джемиет-и Мохамедие" (Общество на мюсюлманите). На 13 април 1909 г. сред столичните гарнизони избухва контрареволюция. Незабавно командващият Трета армия Махмуд Шевкет паша събира силите под свое разпореждане и без каквото и да е отлагане се отправя към Истанбул, за да възстанови властта на Комитета „Единение и прогрес" и конституцията. На 24 април той пристига в града и с малко кръвопролития потушава метежа. Два дни по-късно Абдюлхамид става фактически затворник в своя дворец „Йълдъз", където след около малко повече от 24 часа го посещава делегация на Народното събрание. Тя е ръководена от генерал Есад паша, който прочита фетвата за детронирането на султана. Същата вечер друга делегация информира Абдюлхамид II, че трябва да бъде прехвърлен във вила Алатини, близо до Солун. В ранните часове на 28 април той е изпратен натам със специален влак. По време на Балканската война, когато Солун е застрашен от силите на противника, бившият султан е върнат обратно в Истанбул (1 октомври 1912 г.) и прекарва останалите години от живота си в двореца Бейлербей[36].

Ясно е, че след детронирането на Абдюлхамид II за султаните настъпва нов период, през който те вече не се занимават с тайни дворцови интриги или с бунтове на недоволните подразделения от войската, а трябва да се изправят лице с лице срещу открито изразената воля на политическите партии. Представители на големи групи от народа, те действат чрез парламента

[36] Неговото завръщане в Истанбул с кораба на немския посланик е описано в *R. T. M.* i. 1. от **S. Lozan**, а последните му дни в двореца „Бейлербей" в *R. T. M.* 1. 562 от **Z. Şakir**. За събитията от 1908-1909 вж. книгите на свидетели като **Abbott** и **McCullagh**.

и срещат подкрепата на отговорни военни сили. Най-накрая е изпълнен на практика „демократичният договор, залегнал в съдържанието на дуалистичната институция „султанат-халифат".

Последният султан, който трябва да бъде детрониран е и последният от всички османски владетели Мехмед VI Вахидеддин. Световната война от 1914-1918 г.оставя Османската империя разбита и орязана, но страданията страданията на турците само разпалват техния патриотизъм. Султанът и неговото правителство са изплашени и са изцяло под диктата на окупационните сили. В Мала Азия обаче се надига вълна от бунтове, която ясно разкрива напрежението между местното население и окупаторите. За да утвърди собствената си власт и в същото време да удовлетвори исканията на Антантата, на 15 май 1919 г. султанът изпраща Мустафа Кемал паша в Самсун с мисията да омиротвори цяла Анадола. Така Мехмед VI неволно избира онзи подходящ човек, който най-енергично ще се противопостави на властта в Истанбул и в същото време е най-способен да поведе турския народ и да го обедини в силна и сплотена нация. Към 21 октомври 1922 г. (когато се сключва примирието в Муданя) Мустафа Кемал вече е обединил страната, провел е успешни военни сражения с чуждия агресор и е в позиция да преговаря със своя господар султана от позицията на по-силния. Както изглежда, Мехмед VI от своя страна е готов да се възползва от всичко, спечелено от националистите,но все пак да ги държи изцяло настрана с намерението да запази цялата власт в ръцете на собственото си правителство. Но Мустафа Кемал не е човекът, който ще стои със скръстени ръце и ще наблюдава как стрелките на часовника се движат назад. Отговорът му е бърз и безпогрешен. На 1 ноември 1922 г. под негово ръководство Великото народно събрание, заседаващо в Анкара, премахва султаната, взема управлението на цялата страна – подчинена на окупационните сили в Истанбул – и оставя Мехмед VI с толкова власт, колкото му се полага като халиф. Така, поставен „в шах" и изплашен да не бъде хвърлен в затвора, Мехмед VI решава да бяга. Той отправя апел към Великите сили за политическо убежище и тайно напуска страната, качен на кораба „Малайя", като първо отива на остров Малта, а после на Ривиерата[37]. Веднага щом новината за бягството му става известна в Анкара по искане на Великото народно събрание министърът на религиозните дела издава решение за свалянето му, обвинявайки го в тайно споразумение и търсене на протекция от врага и в неправомерно изоставяне на халифството[38]. Може да се каже, че в известен смисъл Мехмед VI е абдикирал, тъй като напуска страната по свое собствено желание, но той определено е детрониран като султан и условията, при които

[37] Вж. **Şehsuvaroğlu**, in *R. T. M.* 1. 406, и **Sertoğlu**, in *T. D.* iv.1342.

[38] Ibid. 407; текстът е в **İnal** *Sadrazamlar*, 1745.

продължава да е халиф, могат да бъдат окачествени в най-добрия случай като „по принуда“. Несъмнено неговото бягство е недостойно и става повод да се увеличи непопулярността му и тази на собствената му династия. Дори и такъв негов приятел като 2618/Шериф Али Хайдер си позволява да напише в дневника си: „Бях поразен и отвратен от неговата постъпка. Нека Господ ни пази от такъв малодушен султан“[39]. И все пак това е само признание за случилото се – ако Мехмед VI бе избрал да остане и да отстоява правата си, начинът, по който щеше да замине в изгнание, би могъл да бъде много по-неприятен.

Такава е първата крачка от плана на Мустафа Кемал за създаване на нова Турция. На 18 ноември 1922 г. братовчедът на Мехмед VI – Абдюлмеджид (II), е посочен за халиф и шест дни по-късно поема тази длъжност. Церемонията е безславна, лишена от целия й блясък и разбира се, без препасване на свещения меч. След по-малко от година страната е обявена за република (29 октомври 1923 г.), като през цялото време Мустафа Кемал подготвя премахването и на халифата. Отново коментарите на Али Хайдер хвърлят светлина по въпроса:

„Виждам твърде добре, че при променилите се обстоятелства, които дават възможност всичко да бъде поставено на законна основа, една република е по-подходяща. Републиката би могла да даде по-добра форма на управление за народа, да го улесни в прогреса му. Но халифът, като глава на всички, мюсюлмани трябва да бъде запазен и неговият пост трябва да бъде уважаван. Аз обаче предвиждам, че тенденциите в мненията на правителството ще доведат до премахването на халифата, от което ще последва дезинтеграция на мюсюлманите. Това според мен е лошо, но най-голямата вина тук носи турската императорска фамилия[40].“

От начало Абдюлмеджид се ползва с известна популярност, но той не успява да оцени духа на времето. С множество дребни актове – като се започне от подписването му като „Абдюлмеджид, син на Абдюлазиз хан“ и се стигне до използването на истински владетелски език – той изкопава собствения си гроб. „Абдюлмеджид се опита да направи от себе си и халиф, и султан, не се присъедини към Националната партия, нито пък се опита да се адаптира към променилите се условия. Ако той бе приел обикновения живот на някогашните халифи, вероятно щеше да спаси и себе си и и поста си“[41]. Всичко това улеснява Мустафа Кемал да убеди своите последователи,

[39] Вж. **Hayder**, 250. Съществува версия, че Талят паша е планирал да се отърве от Мехмед VI скоро след възцаряването му, поради некомпетентната му политика, но опитът му е несполучлив. Вж. **Sazlıdere**, in *R. T. M.* iii. 1498.

[40] **Hayder**, 266. През 1920 г. Мустафа Кемал кани Абдюлмеджид да се присъедини към националистите, но последният отказва. Вж. **Ataker**, in *R. T. M.* iii. 1498.

[41] **Hayder**, 268.

много от които консервативни и дълбоко религиозни хора, в своя собствен начин на мислене. Неговата задача завършва на 3 март 1924 г., когато Великото народно събрание гласува премахването на халифата. По-широките международни аспекти на това решение, което засяга пряко целия сунитски (ортодоксален) ислям, няма да бъдат разгледани тук[42].

В същото време е взето решение страната да се избави от останалите потомци на османовия род. Обявено е, че всички членове на султанското семейство трябва да заминат в изгнание и им е забранено да се връщат в Турция – условие, което през 1947 г. е отменено. Контингентът, който придружава последния османски владетел при пътуването му от Истанбул до границата през нощта на 4 март 1924 г. е многоброен[43].

И така, в Таблица IX „Детронации“ виждаме пет отделни групи[44]. В първата група **A** има три случая, разположени във времето върху малко повече от едно столетие. Всеки един от тях е уникален, поради причините, довели до свалянето на султана: първият – в следствие на военно поражение, вторият – на преждевременна абдикация и третият – поради узурпация на престола от син на султана. В третата и главна група **C** има осем детронации, които са общо взето сходни случаи. В някои от тях султаните трябва да получат официално обвинение, но при всеки един детронирането се осъществява от малка групировка, която цели да подобри собствените си позиции за сметка на сваления султан. Изключение прави само последният случай, детронирането на султан Абдюлазиз, който напомня за случаите, когато всичко се върши в името на държавното благополучие. Последната пета група **E**, в която има три детронирания е именно от този вид. Както можем да видим, трите главни групи **A**, **C** и **E** са отделени от други две – **B** и **D**, всяка от които с по една детронация поради лудост: първата – на Мустафа I – постоянна и неизлечима и втората – на Мурад V, временна.

Освен при детрониранията от петата група, правната процедура при сваляне от престола винаги завършва с издаването на т. нар. фетва, изготвена от специален „фетва емин“ (служител под разпореждането на шейх-юл исляма). Приписвани на въображаем човек, грешките на султана се излагат подробно; след това идва хипотетичен въпрос дали такъв човек, дори и да е

[42] Въпросът е дискутиран в **Hayder**, 270,&c.

[43] Всичко това е описано в поредица от статии в *T. D. I. 24, &c.*, от Yalkın, който присъства на преговорите с Абдюлмеджид. За съдбата на тези принцове и принцеси вж. **A. R.**, in ***R. T. M. I. 480,*** *и* ***Örik***, in *R. T. M.* iii., 1782. Законът, уреждащ постоянното изгнание на османовия род е променен през 1947 и 1951 г. Тогава някои членове на династията се връщат в Турция и приемат отново турско поданство. Вж. вестникарски репортажи (*Cumhuriyet, &c*) от 22 октомври 1953 г. и 17 март 1955 г. Типичен пример за това са 1430/Фатма Улвие и нейният съпруг 2723/Али Хайдар.

[44] Вж. Таблица XI.

самият султан, заслужава да бъде свален[45]. Фетва еминът и неговият началник са винаги наясно с текущите политически събития (и с това как да опазят собствената си кожа) за да издават утвърдителни отговори, но дължимата законова процедура процедура от никога не е пренебрегвана.

Веднъж детрониран, един султан трябва изцяло да се оттегли от политическата сцена, ако въобще е избегнал по-трагичната съдба. Младият Мехмед II е върнат обратно в своята провинция, докато остарелият Баязид II иска да се оттегли в Димотика. От XVII до началото на XIX в. екс-султаните прекарват оставащите им години в „кафеза", а от Абдюлазиз нататък започва по-цивилизованото им третиране, като им се позволява да се оттеглят в някой малък дворец под зорка охрана, или пък като се изпращат на заточение[46]. Характерна черта на мюсюлманския закон е, че не може едновременно да има двама султани – след като някой веднъж е детрониран с фетва и заменен от друг, то той престава да има каквито и да е права над трона. При това никога не се поставя въпросът кой е султан по право и кой е узурпатор: *de facto* означава и *de jure*. Направени са няколко опита да се възстанови на трона сваления султан и, с изключение на Мехмед II и Мустафа I, всички те завършват трагично: Ибрахим, Селим III и Мустафа IV изгубват живота си, а контролът върху Мурад V става още по-строг.

В историята няма друга династия като тази на Османовци, която да държи рекорд по продължителност от цели 650 години на власт, и която тъй често да е била обект на преврати с общо 17 детронации при всичко 37 владетели.

[45] Типичен случай е фетвата за Абдюлхамид II, цитирана от **Abbott**, *Turkey*, 258. „Въпрос: Ако даден човек, имам на всички правоверни, след като е станал причина определени свещени книги да бъдат изгорени, присвоил е обществена собственост в противоречие със Свещения закон, убива, хвърля в затвора и наказва много от своите поданици, и след като е извършил всички други видове мерзости, се закълне да влезе отново в пътя на справедливостта, но наруши клетвата си и предизвика гражданска война, ако от много краища на страната идват съобщения, че народът счита гореказания човек за свален и ако е извън съмнение, че неговото оставане би било вредно, докато свалянето му от престола би могло да бъде от полза, законно ли е да бъде помолен да абдикира от поста си на имам и султан или да бъде свален, както компетентните и мъдри хора мислят, че е най-добре? – Отговор: „Да."

[46] Абдюлазиз в двореца Ферие, Мурад V в двореца Чъраган, Абдюлхамид II във вила Алатини и двореца Бейлербей, Мехмед VI и Абдюлмеджид (II) в изгнание в Южна Франция.

ТАБЛИЦА XI. *Детронации*

свален султан	*дата*	*коментар*
A. 4/Баязид I	28. 7. 1402	от Тимур; военно поражение; след осем месеца умира в плен
7/Мехмед II	9. 1446	от везирите и еничерите; повторно се възцарява след пет години
8/Баязид II	24. 4. 1512	от Селим I и еничерите; преживява още един месец
B. 15/Мустафа I	26. 2. 1618	от везирите; заради лудост; отново се възцарява след четири години
	10. 9. 1623	от везирите; заради лудост; преживява още шестнайсет години
C. 16/Осман II	19. 5. 1622	от еничарите; заради бунтове на еничерите; убит един ден по-късно
18/Ибрахим	8. 8. 1648	вследствие на всеобщо недоволство и дворцови интриги; заради разкош и военен неуспех; убит след двадесет дни
19/Мехмед IV	8. 11. 1687	от везирите; заради военни неуспехи; преживява пет години
22/Мустафа II	23. 8. 1703	от везирите; заради военни неуспехи и скандала с шейх-юл исляма Фейзуллах; преживява четири месеца
23/Ахмед III	1. 10. 1730	от Патрона Халил и армията; заради разточителния дворцов живот и военни неуспехи; преживява шест години
28/Селим III	29. 5. 1807	от еничерите; заради прозападните си идеи и бунтовете на еничерите; убит след четиринадесет месеца

29/Мустафа IV	28. 7. 1808	от Алемдар Мустафа Паша; отмъщение; убит след четири месеца
32/Абдюлазиз	30. 5. 1876	от везирите; заради разкош и финансови провали; самоубива се след пет дни
D. 33/Мурад V	31. 8. 1876	от везирите; заради предполагаема лудост; преживява още двадесет и осем години
E. 34/Абдюлхамид II	27. 4. 1909	от младотурците; заради личен деспотичен режим; преживява още девет години
36/Мехмед VI	1. 11. 1922	от турските националисти; заради реакция и интриги с окупационните сили на Антантата; преживява още три години
37/Абдюлмеджид (II) само халиф	3. 3. 1924	от турските националисти; заради реакционно поведение; преживява още двайсет години

XI
ХАРЕМЪТ

Съществуват множество повече или по-малко подробни изследвания върху харема като цяло[1], но тук ще се занимаем с него дотолкова, доколкото той засяга членовете на османската династия. Всички авторитети единодушно се оплакват от оскъдността на наличните материали и това важи с още по-голяма сила, когато става въпрос за действителните хора, които населяват това място. Султанският харем е „светая светих" на сарая, защитен от любопитните погледи с непроницаема стена от забрани. Макар че с течение на времето мнозина успяват да съединят фрагментарните сведения за неговото устройство и жители, то картината се прояснява единствено за периода след 1453 г., когато дворецът се установява в Истанбул. Почти нищо не се знае за харемската организация в по-предишните столици Йенишехир, Бурса и Одрин, тъй като за това има твърде малко сведения. Докато османските турци запазват примитивните си племенни институции, харемът трябва да е бил със съвсем проста организация, малко по-сложна от тази на женското отделение на който и да било племенен владетел[2]. И все пак експанзията на Османската империя, нарасналият престиж на султаните в държавите, граничещи с Егейско море, заедно с примерите на разточителна церемониалност, все още съхраняваща се във византийския двор[3], допринасят общо за издигане значимостта на османския харем, както и за превръщането му в сложно изградена институция, придобила значението на един малък „дворец в двореца". Този процес вероятно започва с преместването на османския двор от Бурса в Одрин през царуването на Мурад I. Разбира се, харемската организация трябва силно да е пострадала по време на Междуцарствието, макар че емир 540/Сюлейман в Одрин поддържа нещо подобно на държава. Когато обаче видим приготовленията, направени при избора на съпруга за Мехмед II и при посрещането на избраницата му 120/Сит Дулкадър[4] става ясно, че по времето на султан Мурад II механизмите започват отново да функционират стабилно. Когато Мехмед II превзема Константинопол, той пристъпва към изграждането на дворец в центъра на града (мястото на днешния университет) и след известно време харемът му от Одрин

[1] Той е обрисуван най-вече в описанията на старите пътешественици, а съществуват също и специални изследвания, като тези на **B. Miller** и **N.Penzer**, както и подробните описания на **Gibb** and **Bowen, I.** 73 ff., и **Lybyer**, *passim*.

[2] Интересна, макар и измислена картина на харема на Осман I може да се намери в романа на Тюлбетчи „Османовци" passim.

[3] На която Орхан веднъж става свидетел, по време на близките си взаимоотношения с 1531/Йоан Кантакузин.

[4] Вж. **Babinger**. *Sitt*. 223.

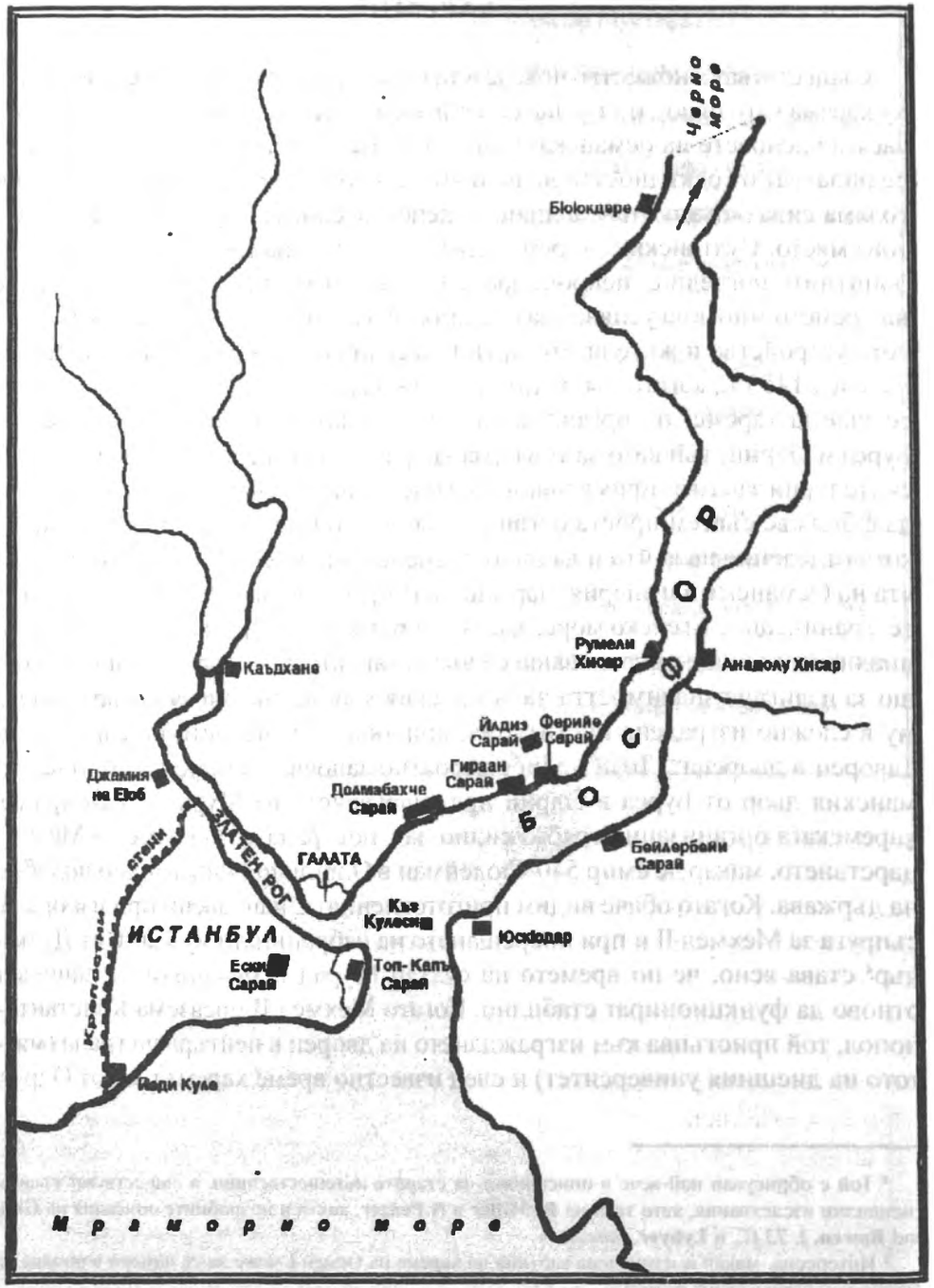

ИСТАНБУЛ И НЕГОВИТЕ ОКОЛНОСТИ

е преместен там. По-късно Мехмед II решава да построи на мястото на древния Византион втори, още по-великолепен дворец, познат в историята като „Топкапъ сарай“ (Двореца с топове пред портите). Отначало той се използва като административна сграда, докато султанското семейство остава в предишния дворец, който започва да се нарича „Ески сарай“ (Стария дворец). Харемът постепенно се опитва да проникне в по-новите сгради, но едва през 1550 г., когато за щастие на 151/Хуррем султан пожар унищожава апартаментите, тя успява да убеди Сюлейман I да й подари постоянно жилище в Топкапъ сарай. Към 1585 г. всички основни дами са прехвърлени там[5], а Ески сарай е оставен за жени, които са изгубили влиянието си. По този начин харемът се установява в непосредствена близост до Дивана (Държавния съвет), с което пътят му към политиката, а също и към т. нар. „кадънлар салтанатъ“ (управление на жените – б. пр.) е открит.

Макар и с краткотрайни премествания в столичните квартали Кятхане, Юскюдар, Бююкдере и от време на време до Одрин, харемът си остава в Топкапъ сарай чак до XIX в., когато султаните започват интензивно строителство по бреговете на Босфора. Тогава харемът се настанява в Долмабахче сарай и в двореца Йълдъз. По време на Махмуд II Ески сарай е пригоден за Министерство на войната, така че на неговите обитателки е позволено да се наслаждават на повяхналата слава на Топкапъ сарай.

Освен многочислените робини и пазачите-евнуси, в харема влизат и група жени, избрани заради изключителната си красота и предназначени за удоволствие и служба на султана. Те са организирани в пирамидална структура, в основата на която са т. нар. „***шакирделер***“ (новопостъпили)[6]. Измежду тях, след масово пресяване се избират най-красивите и най-талантливите в изкуствата и ги произвеждат в „***гедиклилер***“ (привилегировани). На този етап те вече влизат в директен личен контакт със султана и в съответствие с неговите желания той избира онези, които трябва да споделят неговото ложе[7]. Момичето, почетено по този начин, е познато като „***гьозде***“ (обичана) и ако отношенията му със султана покажат признаци на постоянство, то се издига в ранг „***икбал***“ или „***хасодалък***“ (кандидатка за жена на султана). От една страна, тя става обект на завист заради добрата си съдба, но от друга, е ухажвана от всички, заради влиянието, което може да упражнява.

Ако пък отношенията на една „***икбал***“ доведат до раждането на дете, тя се издига още по-високо в йерархията на харема. Майката на син получава

---

[5] **Lybyer. 121; Z. Ergins in** *T. D. I. 362.*

[6] Трябва да помним, че харемът е организиран по подобие на дворцовата военна школа (вж. книгата на **B. Miller**). Има две отделения за новопостъпилите, където те се обучават на домакинство, шиене, бродерия, добри маниери и поведение, ислям, танци, музика и култура. Вж. **Lybyer**, 78.

[7] Старата история за султана, който пускал носната си кърпа в краката на облагодетелстваната девойка е доста съмнителна.

титлата „*хасеки султан*“, а майката на дъщеря „*хасеки кадън*“. Четирите главни „*хасеки*“ (султански съпруги), оформят вътрешна група, която получава специален доход („хас“ или „башмаклък“, т.е. „пари за дребни разходи“)[8]. Те управляват живота в харема и се ръководят от „*баш хасеки султан*“ (главна съпруга на султана), която е майка на най-големия син на владетеля[9]. Но над всички тях стои ръководният гений на т. нар. „*валиде-султан*“ (султанката-майка)[10]. Нейният триумф започва от деня, в който синът й се възкачва на престола и тя заема мястото на „първа дама в страната“, заставайки над всички останали „*хасеки*“ (султански съпруги). Особено през късния период, когато синът не наследява директно баща си, при смърт на султана или при сваляне от трона съпругите му биват изпращани в Ески сарай, така че новата валиде-султан трябва да бъде открита там и върната в двореца с пищна церемония[11]. В случай че валиде-султанката не е жива или пък ако умре по време на царуването на сина си, постът, а понякога и титлата й, се прехвърлят върху дойката на султана[12], върху „*хазинедар уста*“ (старшата отговорничка за реда и протокола в харема) или пък върху някоя от мащехите на новия султан[13].

Не смятаме, че тук трябва да се обърне специално внимание върху небезизвестния „ Период на управлението на жените“. Достатъчно е да кажем, че през XVII в. дамите от харема под ръководството на „валиде-султанките“

[8] По времето на султан Ибрахим, който кара везирите си поголовно да продават длъжностите, за да увеличи извънредните приходи, разточителството става необуздано. Този вид корупция засилва до краен предел упадъка на империята. **Uzunçarşılı**, *O. T.* III, i. 233-234.

[9] „И ако се случело така, че първият син на кралицата (наследникът на императора) почине и друга от султанските съпруги има втори син, то тогава нейният син става наследник на умрелия наследник на престола, а тя незабавно се превръща в кралица, докато предишната остава просто жена на султана. По този начин титлата „кралица“ минава от една султанска съпруга на друга според това кой е престолонаследникът.“ Анонимен извор.

[10] **Chalcocondyles**, 116: „Османлиите обикновено не проявяват към сестрите си онова голямо уважение, което изпитват към майките си. А последните, стига да имат малко умение и такт, могат лесно да държат властта, която природата им е дала над синовете им и така да участват в управлението. Но ако те злоупотребят с това, се намесват военните и принуждават синовете им да ги затворят в някой затънтен сарай“. **Deny**, in *E. I.*, „Valide Sultanlar“ посочва, че титлата „валиде-султан“ означава „султанката-майка, а не „майката на султана“. През ранния период тя се нарича със селджукската титла „хатун“ (госпожа), но след управлението на Селим I титлата е променена във „валиде-султан“ – **Uzunçarşılı**, *S. T.* 154, казва, че промяната става по времето на Мурад III. Използвани са и други титли като „*Mehd-i Ulâ-i Saltanat*“ (Люлка на великия султан) и „*Sedef-i Dürr-i Hilafet*“ (Раковина на перлата на халифите). Вж. Таблица XII.

[11] За т. нар. „*валиде алайъ*“ (процесия на султанката-майка) вж. **Uzunçarşılı**, S. T. 154-156. **Deny**, ibid. цитира *Andréossy*, описвайки единствения случай, когато валиде-султанката можела да се яви публично без да скрива лицето си.

[12] **Deny**, ibid., дава титлата като „скп-валиде“, „гайа-кадън“ или „дайе-хатун“.

[13] Майката на Абдюлхамид II умира, когато е още малък и той е осиновен от своята мащеха 390/ Перестю ханъм, която при възцаряването му получава титлата „валиде-султан“. Подобен е случаят и с Мехмед VI.

имат мощно влияние върху управлението на Османската империя. Най-забележителните от тези жени са 191/Кьосем Махпейкер и 245/Рабия Гюлнюш, всяка от които управлява империята от името на синовете си. Първата от тях постига по-голяма слава, благодарение на властта, която притежава. Дори и при детронирането на втория й син Ибрахим, тя отказва да се оттегли в Ески сарай и управлявайки с титлата „бююк валиде“ (султанката-баба), запазва позициите си през първите три години от управлението на внука й Мехмед IV[14]. Накрая майката на султана 229/Турхан Хатидже валиде-султан утвърждава собствените си права, като взема участие в сполучливия заговор за убийството на Кьосем Махпейкер.

При смърт на султана цялата йерархия на харема се разпада. Валиде-султанката, ако все още е жива, хасеки-султанките[15] и всички неомъжени дъщери биват прехвърлени в Ески сарай[16]. Позицията на валиде-султанката става съвсем безнадеждна, освен ако няма друг син, който някой ден да се качи на трона. Всички майки на синове са изолирани по същия начин, само че ако някой ден един от тях наследи трона, майка му автоматично се превръща във „валиде-султан“. Ето защо всяка майка на евентуален наследник на престола е персона, третирана в Ески сарай с най-голямо уважение. Единствено майките на дъщери са свободни да напуснат двореца и да се омъжат отново. Така се постъпва и с всички наложници, т. нар. „*гедиклилер*“, на предходния султан. Дъщерите остават в Ески сарай, докато някой от бъдещите султани не реши да ги омъжи за някой от своите везири. Тяхната единствена утеха е ежегодното посещение на султана на третия ден от Шекер байрам (Захарния празник), когато те могат да му поднесат поздравленията си[17].

Въпреки непрестанните опити да се ограничи числеността на харема, той винаги демонстрира склонност да се разраства, а през периодите на възход сигурно е побирал над две хиляди жени. През 1861 г. Абдюлазиз прави героични усилия за икономии като разпуска големите хареми на своите предшественици и декларира, че той ще държи само една съпруга. Всъщност обаче

[14] В много случаи тя, както изглежда, действително взема участие в заседанията на Дивана. **Uzunçarşılı**, *O. T.* III, i. 251. От писмата, публикувани от Ч. Улучай, Вж. **Uluçay**, *Haremden Mektuplar*, става ясно, че от най-ранни времена жените на султаните се интересуват от политическите назначения. Вж. *Y.T.D.* i.162-163. **Şehsuvaroğlu**, *R.T. M.* iv. 2098.

[15] Ако някоя от тях в последствие се окажело, че е бременна от последния султан, децата в никакъв случай не били признавани. Говори се, че 593/Ювсис паша е син на Селим I, великият везир Хекимоглу Али паша – на Мустафа II и Зюлюфлю Исмаил паша – на Абдюлмеджид I, но за това няма неоспорими доказателства.

[16] Единственото изключение от това правило е 430/Сафиназ, с която Абдюлхамид II се сдобива от харема на чичо си Абдюлазиз, докато той все още управлява. Вж. **Nuri**, цитиран в *T. D.* I. 444.

[17] Интересен е случаят с 1392/Фехиме и 1393/Хатидже, и двете дъщери на Мурад V, на които е разрешено да се присъединят към харема на Абдюлхамид II при условие, че няма никога да се срещат с баща си. Те непрестанно протестират, че не ги женят, докато накрая чеизът им е изложен в двореца и са им намерени съпрузи.

завършва управлението си със седем „хасеки“ (съпруги) и около 200 наложници с по-нисък ранг[18]. След разпускането на харема на Абдюлхамид II размерите на женското отделение отново са сведени до разумни граници[19].

ТАБЛИЦА XII. *Майки на султаните*

султан	*майка*	*Произход*
1/Осман I	?	Османски[20] (?)
2/Орхан	56/Мал Хатун	Османски
3/Мурад I	62/Нилюфер	Гръцки
4/Баязид I	70/Гюлчичек	Гръцки
5/Мехмед I	82/*Девлетшах*	емирата Гермияноглу
6/Мурад II	90/Емине	емирата Дулкадър
7/Мехмед II	102/Хюма	?
8/Баязид II	115/*Гюлбахар*	Османски
9/Селим I	130/Айше	емирата Дулкадър
10/Сюлейман I	141/*Хафизе (Хафса)*	Османски / черкезки ?
11/Селим II	151/Хуррем	Славянски ?
12/Мурад III	161/*Нурубану*	Венециански ?
13/Мехмед III	173/*Сафийе*	?
14/Ахмед I	180/ *Хандан*	?
15/Мустафа I	180/Хандан	?
16/Осман II	192/Махфирузе (Хатидже)	Гръцки ?
17/Мурад IV	191/*Кьосем Махпейкер*	Гръцки
18/Ибрахим	191/*Кьосем Махпейкер*	Гръцки
19/Мехмед IV	229/*Турхан Хатидже*	Руски ?
20/Сюлейман II	225/*Салиха Дилашуб*	?

[18] **Brockelmann.** 369: „Само че целият Истанбул се интересуваше от разходите, свързани с харема. Следователно, за него беше невъзможно да плува срещу течението и за кратко време новият султан се превърна в свръх-развратник.“

[19] **McCullagh**, 213 описва как родninите били привиквани от Кавказ и от всякъде другаде, за да получат обратно съпругите на султана. Можем лесно да си представим емоциите, които това предизвикало, както и последвалите трагедии поради неприспособимост на жените към старият им начин на живот.

[20] Очевидно под определението „османски“ авторът разбира османска съпруга прибрана в харема от подвластните на Османовци територии, без да се знае днес към кой от многобройгите етноси е принадбежала тя. (бел. ред.)

21/Ахмед II	220/Хатидже Муаззез	?
22/Мустафа II	245/*Рабия Гюлнуш*	от о. Крит
23/Ахмед III	245/*Рабия Гюлнуш*	от о. Крит
24/Махмуд I	265/*Салиха*	?
25/Осман III	266/*Шехсувар*	Руски
26/Мустафа III	276/Михришах	?
27/Абдюлхамид I	278/Рабия Шерми	?
28/Селим III	314/*Михришах*	Грузински
29/Мустафа IV	322/*Айше Сенийепервер*	?
30/Махмуд II	327/*Накшидил*	?
31/Абдюлмеджид I	361/*Безмиалем*	Грузински
32/Абдюлазиз	373/*Пертевниял*	?
33/Мурад V	396/*Шевкефза*	Черкезки
34/Абдюлхамид II	397/Гиримюжгян	Черкезки
35/Мехмед V	382/Гюлджемал	?
36/Мехмед VI	383/Гюлюстю	Черкезки
37/Абдюлмеджид (II)	403/Хайранидил	?

Забележка: Единствено майките, чиито имена са дадени с курсив, носят титлата „валиде-султан“. Доколкото е известно, всички останали умират преди възцаряването на синовете си.

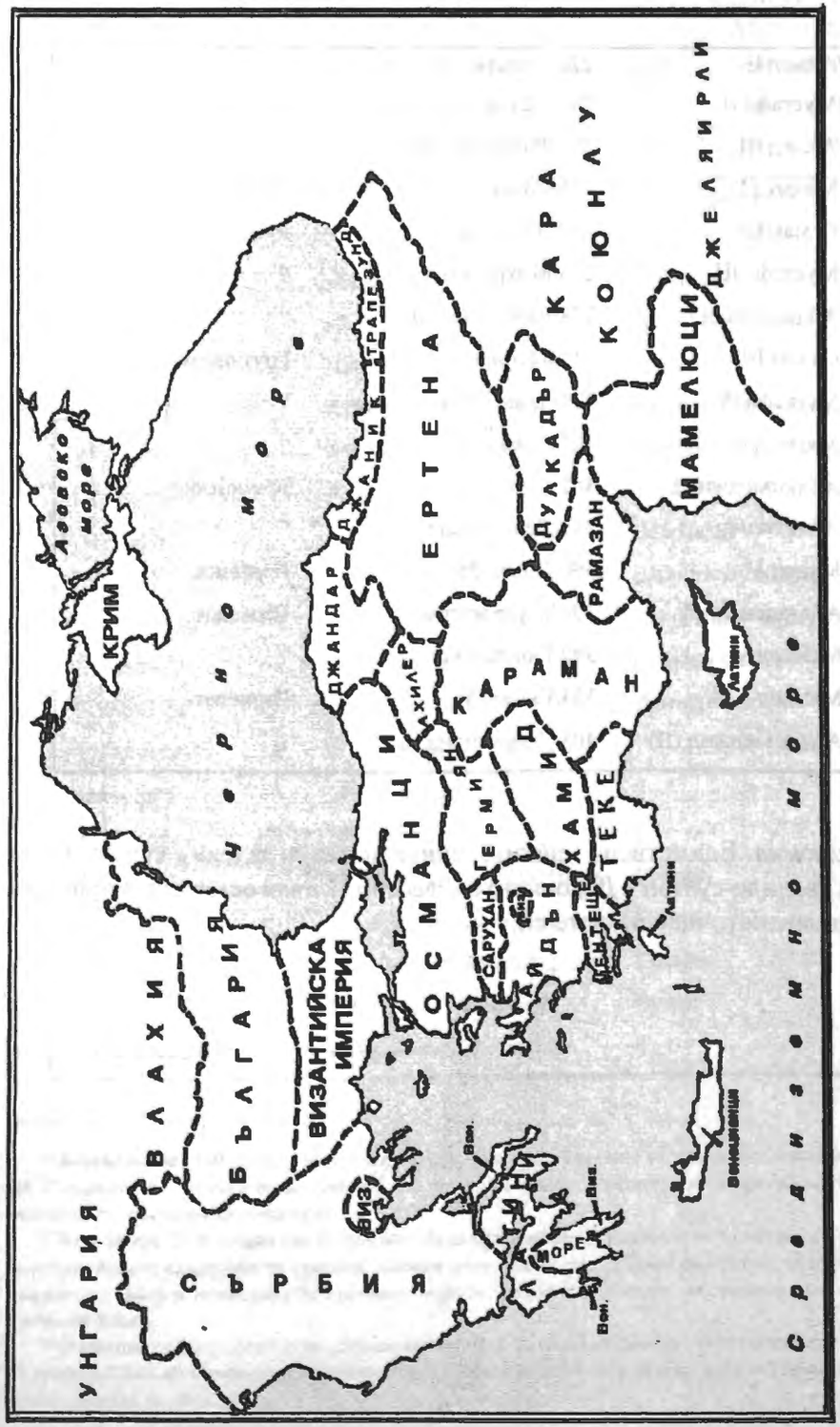

АНАДОЛСКИТЕ ЕМИРАТИ И БАЛКАНСКИТЕ ДЪРЖАВИ около 1355 г.

XII
ЖЕНИТБИ И РАЗВОДИ

Ключът към историята на много династии лежи в брачната им политика. Характерът на браковете[1] в Османовия дом е изключително сложен, не само поради полигамията, но и поради това, че по време на четири различни периода съществуват варианти от пет различни типа брачни съюзи. Тези четири периода[2] са: „Ранен" (1280-1451), „Преходен" (1451-1520), „Среден" (1520-1870) и „Късен" (1870-1924), а видовете бракове са: първо, с жени от покорените народи – християнски или мюсюлмански, като доказателство за подчиняване или поради лично привличане; второ, с жени от християнски владетелски фамилии за скрепяване на съюз[3]; трето, с жени или с мъже от мюсюлмански владетелски фамилии, също за скрепяване на съюзи; четвърто, с жени и мъже (за султанските дъщери) от османската раса[4]; пето – с робини от различен, обикновено неизвестен етнически произход.

Относително трудно е да се направи разлика между браковете от първите три типа през Ранния период. Често се случва така, че когато извоюват победа османските турци се оттеглят след сключването на мирен договор, условията на който са гарантирани с женитба между двете управляващи фамилии[4]. Спорен е въпросът дали отделните династични бракове са уреждани като неоспоримо доказателство за подчинение или за да заздравят даден съюз. Очевидно женитбата на Орхан с 62/Нилюфер от Ярхисар през 1299 г. символизира анексирането на владенията на нейния баща, макар че личните й качества също трябва да се имат пред вид[5]. Все пак серията бракове с владетелските фамилии на Сърбия и Карамания са резултат от междудържавни отношения. 81/Деспина се омъжва за Баязид I в следствие на поражението на баща й на Косово поле през 1389 г., но нейната женитба е и

---

[1] Освен специално даденото друго значение, следните думи са използвани само в техния общ смисъл, който обясняваме тук: „женитба" е всеки вид съюз между султаните или техните синове с жени или между султанските дъщери с мъже: думите „съпруг" и „съпруга" са използвани за партньорите във всеки подобен съюз; „харем" е сборът от съпругите на един мъж.

[2] Термините „ранен период" и „късен период" със специфичното значение, което имат, се отнасят само за гази глава.

[3] Няма примери за това дъщеря на султан да е била омъжвана за християнски владетел. Вж. Таблица XXIV, Баязид I бел 25.

[4] Авторът се оказва твърде разточителен в употребата на определението „османски", вж. Таблица XII. Днес едва ли ще се намери историк, който да се съгласи с израз като „османска раса". Налага се да приемем, че в случая А.Д.Алдерсън има предвид брачен съюз с жени и мъже от турския етнос (бел. ред.).

[4] Например женитбата на Кера Тамара с Мурад I е залог за верността на нейния брат цар Иван Шишман към новия му сюзерен.

[5] **von Hammer**, I. 186, разказва една странна история, че по-късно Осман I взел Нилюфер от сина си и я направил своя собствена трета съпруга – невероятно!

също така гаранция за присъствието на сръбските войски в битката при Анкара през 1402 г.[6] Бракът на 103/Мара Бранкович и Мурад II през 1435 г. е продължение на тази политика. Всъщност единствената гаранция за нейния баща „е убеждението на султана, че васалните държави са по-изгодни за Турция, отколкото ако бъдат анексирани“[7]. По подобен начин женитбата на 1020/Нефисе, дъщеря на Мурад I, с 1580/Аляеддин Караманоглу през 1378 г. отбелязава затишието в дългата борба за власт в Анадола между двамата съперници.

През този ранен период по различни политически причини са сключени множество чисто дипломатически бракове. Като пример могат да се цитират многобройните женитби с византийски принцеси[8] и с членове от фамилиите Дулкадър и Джандароглу. Професор Витек предполага, че след периода на Междуцарствието Мехмед I следва целенасочено политиката да се наложи като лидер на един нов турски „миллет“ (народ) и да възстанови османската държава. При това, като обръща гръб на деморализиращото влияние на женитбите с християнки, той съзнателно взема за свои собствени и на синовете си съпруги жени от другите тюркски управляващи фамилии[9]. Най-малкото със сигурност никога вече християнка няма да има такава власт, каквато е упражнявала 81/Деспина върху Баязид I[10].

Освен двете съпруги на Осман I – 55/Баля и 56/Мал, през ранния период няма много случаи на женитби вътре в самото племе. Нито пък на султански дъщери с други вождове, макар че на 1685/Караджа Челеби паша, 1701/Махмуд Чандърлъ паша и 1731/Заганос Мехмед паша е оказана подобна чест. Както и през по-късните периоди, робини, в тесния смисъл на думата,

[6] **Gibbons**, 182: „Баязид взема за съпруга Деспина – дъщеря на Лазар – с формален брачен акт, който е прочетен в джамията Аладжа хисар край Крушевац в подножието на планината Ястребец (20 мили северно от Ниш). Това е последният брак, сключен от суверен на Османовия дом“ Последното твърдение очевидно е погрешно; всички султани до Сюлейман I сключват законни бракове, а по-късно това правят Осман II и Ибрахим.

[7] *Cam. Med. Hist.* IV. 469. Женитбата на Мара е значима поради няколко причини. Първо, истинската церемония трябвало да бъде отложена, докато тя достигне пълнолетие. Второ, когато Мехмед II идва на трона през 1451 г., той изпраща мащехата си обратно в Сърбия, поради великодушие или безразличие. Там тя се скарва с брат си Лазар и трябва отново да търси убежище при Мехмед. Трето, позовавайки се на този брак, Мехмед II предявява претенции към Сърбия – един твърде необичаен за него подход.

[8] Орхановият брак с 63/Теодора Кантакузин е сключен, за да получи османският й владетел възможност да влияе върху Византийската империя, а също така и за да осигури спокойствие на запад, докато воюва с тюркските емирати в Анадола. Сравни брака на 537/Емир Муса с дъщеряга на влашкия войвода 1630/Мирчо Стари.

[9] **Wittek**, in *Belleten*. 27. 582. **Fisher**, 13 смята същото: „Докато Баязид I завладява този район и започва да живее и действа като наследник на византийските и балкански владетели, Мехмед I и Мурад II се женят за тюркски жени и изцяло се идентифицират с тюркската народност. По този начин чрез женитби и умерен натиск, те отново спечелват контрол върху Западна Анадола“.

[10] По-късно жените, които достигат до влиятелни позиции, могат и да бъдат родени християнки, но при влизането си в харема те всички приемат ислямската религия.

също попадат в харема, но това става вероятно по-рядко и затова е трудно да идентифицираме кои са те.

Преходният период обхваща трите царувания на Мехмед II, Баязид II и Селим I. През тези седемдесет години в политиката на султанските бракове настъпва промяна. Харемът на Мехмед II е пълен с християнки и техните имена са историята на неговите военни завоевания: 121/Тамара Сфранцес от Константинопол, 112/Анна Еризо от Негропонт, 117/Елена Палеолог от Морея, 119/Мария Гатилузо и 111/Анна Комнина от Трабзон. Това обаче не са официални бракове, тъй като султаните започват да се чувстват твърде силни, за да имат подобни отношения с покорените народи[11]. От мюсюлманките най-видната представителка е 142/Таджлу, съпруга на 1915/Шах Исмаил I, която влиза в харема на Селим I скоро след битката при Чалдъран през 1514 г., но по-късно е подарена на Джафер челеби.

През този период няма дипломатически бракове с християнки, тъй като Османската империя е твърде силна, за да се нуждае от подобен политически инструмент. Като изключение би могъл да се посочи романтичният съюз на 570/Джем с 1772/Елен дьо Сасенаж по време на изгнанието му във Франция[12]. През преходния период има няколко династични брака с емиратите Дулкадър и с Аккоюнлу, но те също са сред последните от този вид[13]. Единствените мюсюлмански противници на империята остават мамелюците в Египет[14] и персийските Сефевиди, с които са сключени първите един или два брака през управлението на Баязид II. Те обаче нямат необходимата сила да парират ударите на Селим I, а още по-малко да донесат териториални придобивки на 1915/шах Исмаил за сметка на османските земи[15]. Самият

[11] Докато всички тези жени са взети в харема при покоряването на страните им, съмнително е дали някоя от тях стига до някаква степен на интимност с Мехмед II. Говори се, че 112/Анна Еризо е екзекутирана веднага, тъй като отхвърля неговите ласки, вж. **W. Miller**, *Latins*, 477. 111/Анна Комнина пък набързо е подарена на 1731/Заганос Мехмед паша, а по-късно на Гевренос паша.

[12] Трябва да отбележим, че въпреки постоянните твърдения за обратното, няма задоволителни доказателства за женитба между султаните и френската кралска фамилия. **Deny**, *E.I.* „*Valide Sultanlar*“ казва, че всичко това са измислици от турска страна, за да се обясни предпочитанието, демонстрирано към французите чрез присъждането на титлата „падишах“ на френския крал и т. н. По същия начин няма убедителни свидетелства, че Aimée Dubuc de Rivéry (братовчедка на Жозефин Бонапарт) е Накшидил валиде султан, майка на Махмуд II. Внимателното проучване на книгата на **Motron** „*Veiled Empress*“ не предлага истински доказателства, а само груба злоупотреба с изворите. Вж. Таблица XLV, Абдюлхамид I, бел. 3.

[13] Фактът, че и Дулкадър и Сефевидите принадлежат към неортодоксалния шиитски ислям изглежда не създава пречки пред женитбите с османците сунити.

[14] **Fisher**, 93, казва, че Баязид II изпраща една от своите дъщери 1082/Na. в Кайро през 1501 г., за да скрепи приятелството си с Египет. Други такива бракове са тези на 1646/Хунди, правнучка на Баязид I и на 1779/Na., дъщеря на 570/Джем, но и двата брака нямат политическо значение.

[15] За тези женитби **Fisher**, 93, пише: „Рядко султанските дъщери в Турция са давани на чужди принцове, но Баязид II омъжва две от дъщерите си извън империята“. Изложеното до тук, както и генеалогичните таблици категорично показват, че подобно твърдение е несъстоятелно.

Селим I пък сключва брак с вдовицата на брат си 585/Мехмед 160/Айше, която е дъщеря на татарския хан на Крим 1950/Менкили Гирай. Забележително е, че женитбата между Селимовата дъщеря 1097/Na и 2065/Саадет Гирай е единствената между двете фамилии, като се има пред вид, че кримските ханове традиционно са считани за възможни наследници на османската династия.

През преходния период женитбите между султанските дъщери и най-влиятелните служители на падишаха започват да стават все повече. Баязид II организира цяла поредица от такива бракове с дъщерите си – политика, която той въвежда още докато е вероятен престолонаследник. Това му дава силни дивиденти под формата на подкрепа в борбата срещу 570/Джем, а един от неговите най-лоялни служители – великият везир 1976/Ахмед Херсекоглу, е негов зет. Но дори и този тип бракове са едностранчиви. Традиционно султаните избягват да взимат туркини, предпочитайки робини със скромно потекло.

По време на средния период женитбите от първите три типа не съществуват, тъй като няма подходящи династии, с които да се осъществяват равностойни брачни съюзи, докато владетелите на подчинените на Османската империя държави са вече асимилирани. Султаните продължават да вземат в харемите си единствено неизвестни робини[16], докато принцовете са изключени от всякаква форма на брак чрез ограниченията на „кафеза". По този начин женитбите от четвъртия вид са единственият изход и оттук нататък все повече висши чиновници сключват бракове с императорското семейство. Такива велики везири като 2036/Макбул Ибрахим, 2126/Рюстем, 2162/Мехмед Соколлу, 2347/Мерзифонлу Кара Мустафа, 2366/Чорлулу Али и 2406/Невшехирли Ибрахим, получили титлата „дамад" (султански зет), са нещо повече от важни личности.

През късния период, по същите причини както и по-рано, отново не срещаме женитби от първите два типа. Има обаче случайни примери, когато членове на династията, мъже или жени, сключват бракове с отделни християни – с европейски и американски произход, но те нямат династическа значимост и в повечето случаи главата на фамилията отказва да признае брачния съюз[17]. С раждането отново на независими мюсюлмански династии в Близкия Изток – Египет през XIX в. и арабските кралства след 1918 г. – започва нова серия от женитби с членове на управляващите фамилии в тези страни, но те също са практически лишени от политическа значимост. Единственото изключение е женитбата на 1440/Дюррюшехвар султан, дъщеря на халиф Абдюлмеджид

[16] Има само едно изключение: през 1622 г. Осман II настоява да се ожени за 201/Укайле, дъщеря на 2260/шейх юл-исляма Хаджъ Мехмед Есадуллах ефенди. Той заявява, че намерението му е да изчисти династията от некачествената робска кръв. Друга основателна причина обаче е зестрата на момичето, считана че е 600 000 дуката.

[17] В таблиците посочени с „N. R.": повечето от тях са след 3 март 1924 г.

(II) за принца на Берар[18], потомък на низама на Хайдарабад[19]. Това се случва през 1931 г. и всъщност е само естествен завършек на продължителния съюз между халифа и низама, тъй като последният оказва голяма подкрепа на халифа през краткото му управление.

В този контекст е интересно да отбележим, че по държавни причини през 1866 г. великият везир Фуад паша настоява Абдюлазиз да не се жени за дъщерята на египетския хедив Исмаил Тахвиде, по която султанът е увлечен. Подобен брак според Фуад паша би дал на предполагаемия тъст твърде голямо влияние в двореца и би предизвикал затруднения, ако Тахвиде пожелае да посети собствената си страна. Макар че везирът е уволнен, съветът му е взет под внимание[20].

До падането на династията продължават и браковете на султански щерки с велики везири. Един от последните 2559/Ферид паша е наричан обикновено Дамад Ферид. Във връзка с това е интересно да отбележим женитбата на 2535/Енвер паша с 2532/Емине султан[21] и на Исмаил Хаккъ бей с 2615/Бехие султан. Както се говори, философът Зия Гьокалп предполагал, че императорското семейство се нуждае от вливането на нова кръв, което можело най-добре да се стане чрез бракове на някои от принцесите за водещи държавни служители. Неговото предложение се харесва на лидерите на „Единение и прогрес" и великият везир Хилми паша съветва Мехмед V да одобри мярката[22].

Като се вземат предвид всички тези различни типове женитби, някои по-общи проблеми, главно свързани с дипломатическите бракове, изискват по-нататъшна разработка. От значение е да се разясни дали зад поредицата бракове с тюркските династии от Анадола има някаква дългосрочна политика[23]. Този с Караманлиите например, е опит да се умиротвори или неутрализира една сила, която Османската империя все още не е в състояние да унищожи. С Дулкадър целта е да се ограничи властта на Караманлиите и Каракоюнлу, като непосредствено до границите им се изгради една приятелска на османците сила и така двата емирата да бъдат поставени в положение на война на

[18] Район в Западна Централна Индия, от 1960 г. част от щата Махаращра – б. пр.

[19] Бивш щат на Индия, присъединен през 1956 г. към щата Андра Прадеш. – б. пр.

[20] Вж. **Tülbentçi**, in *R. T. M.* ii.1133.

[21] Емине султан е вече сгодена за един свой братовчед, но Енвер паша настоява да се ожени за избраницата си. Отивайки на заточение през 1918 г. Енвер поверява жена си на семейството на своя брат 2536/Кямил с молба, ако умре, Кямил да се ожени за нея. Когато през 1922 г. Енвер паша е убит, неговият брат изпълнява обещанието си, въпреки предизвикания от това временен скандал. **Z. Şakir**, in *R.T.M.* I. 378.

[22] **Z. Şakir**, *R.T. M.*i. 378. Д-р Хейд казва, че никога не е чувал за подобни идеи и че във всеки случай те се основават на неверни предположения, тъй като подобните бракове с дъщери от османската династия по никакъв начин не могат да се отразят върху бъдещата история.

[23] **Atiya**, *Crusade*, 21: „Процесът на тюркското унифициране в Анадола посредством бракове, интриги и завоевания е завършен едва през XV в."

два фронта[24]. Този с Джандарогулларъ е също от стратегически съображения – да се обезопаси северния фронт на империята и нейните комуникации при напредването й на юг и на изток. В същото време браковете от подобен род са ценни и за самите „партньорски държави", тъй като Дулкадър и Караман са заплаха посредством мамелюците, докато Джандароглу се стремят да отсрочат лошия ден на собственото си унищожение. Вземайки обаче ранния и преходния период като цяло, не можем да не забележим опитът да се поощряват брачни съюзи, които имат за цел да разширят границите на империята. Всъщност, освен заради земите, идващи от една зестра, никога не са сключвани бракове въз основа на претенции за територии или за да се оправдае едно по-следващо завоевание[25]. Интересно е също да се отбележи, че по-късните хроники, при целия им интерес към генеалогията, никога не намекват, че османските султани са наследници чрез брак на Румските Селджуци. Обяснението при двата подобни случая навярно лежи в ниския статус на жената в ислямския свят, така че идеята за някаква приемственост или наследяване по женска линия остава съвсем чужда на мюсюлманското мислене.

Генеалогичните таблици са интересни също поради женитбите, които човек очаква, но не открива. Оскъдността на бракове с мамелюците, Сефевидите и кримските ханове вече бе коментирана. По същия начин обаче има само един брак с владетелите на княжествата Влахия и Молдавия и нито един с представители на видните фамилии от ранната имперска епоха. Евреносоглу, Михалоглу, Малкочоглу и Турханоглу. През средия и късния период можем да забележим също, че няма система при даването на султански дъщери на везири. Великите везири и капудан-пашите (адмиралите на флота) нерядко имат тази чест, но дълга редица от видни везири никога не достига до високото положение на „дамад" – султански зет. Например само един пред-ставител на изтъкната фамилия Чандарлъ се жени за принцеса. Завоевателят на о-в Крит Хюсеин паша също е пропуснат, както и всички везири от династията Кьопрюлю, с изключение само на един. От високата чест са лишени и такива велики реформатори като Алемдар Мустафа паша и Митхад паша. Пак само с едно изключение[26], не срещаме и бракове с улеми-

[24] В *E. I.* i. 960 се казва: „Както разказва Дука, султан Мурад II желаел този съюз между Мехмед II и Ситт хатун, тъй като османците щели да имат един съюзник в лицето на принца на Дулкадър срещу Караманоглу и Кара Юсуф."

[25] **D'Ohsson**. 7. 88, твърди, че зестра във вид на земи никога не е вземана, но макар и това да е общо правило, то има и изключения, като най-видното от тях е чеизът на 82/Девлетшах Гермияноглу при женитбата й с Баязид I, който представлявал обширни територии около Кютахия.

[26] Единственият случай е женитбата на Осман II за дъщерята на 2260/Мехмед Есасуллах. Ибрахим също се опитва да се ожени за дъщерята на 2292/Муид Ахмед ефенди. Друга такава връзка с улемата е бракът на внучката на Абдюлхамид I 2477/Атиетуллах за 2479/Молла Махмуд. Техният син 2480/ Ахмед Мухтар става шейх-юл ислям.

те (представители на богословското съсловие), макар и да няма никакви индикации, които да показват дали това е въпрос на религиозен или политически принцип, или пък е просто въпрос на съвпадение.

Разглеждайки въпроса за смесените бракове и техния ефект върху османската династия, проф. Либайър е направил изчисления относно количеството тюркска кръв, която остава да тече в жилите на последния султан. Ако Орхан бъде приет за индивид с чисто тюркско потекло и ако се предположи, както е всъщност и действителното състояние на нещата, че всички майки на възцарилите се султани не са с тюркска кръв; и ако се приеме, че майката влияе върху детето толкова, колкото и бащата, то пропорцията от тюркска кръв във вените на управляващия султан, който е двадесетото поколение от Орхан, може лесно да бъде изчислена като едно на един милион. (1: 1 000 000).

Тъй като последните четирима султани и последният халиф са всички от деветнадесетото, а не от двадесетото поколение от Орхан, то числото трябва да е „едно на петстотин хиляди"[27]. Общата теза на Либайър, че майките на султаните обикновено не са от тюркски произход е вярна, има и забележителни изключения. Майката на Мехмед I е 82/Девлетшах Гермияноглу, майката на Мурад II – 90/Емине Дулкадърлъ, на Баязид II – 115/Гюлбахар е може би с тюркска кръв, на Селим I – 130/Айше Дулкадърлъ и на Сюлейман I – 141/Хафизе, изглежда също е от тюркски произход. Тези случаи намаляват пропорцията на едно към 16 000 (1:16384), а е възможно и майките на някои други султани също да били с тюркска кръв, макар че това е малко вероятно[28].

Оттук следва и друг въпрос: дали съпругите на султана оказват някакво директно влияние при формирането на характера на своите синове. В периода до 1600 г., когато принцовете често са придружавани от майките си при назначаването им като провинциални управители, е твърде възможно последните да са имали определящо влияние, въплъщаващо нещо от собственото им възпитание, било то християнско или мюсюлманско. Това може би е причината Баязид I, син на гъркинята 70/Гюлчичек, така благосклонно да се поддава на влиянието на своята съпруга, сръбкинята 81/Деспина. Но този

[27] **Lybyer**, 17. В действителност 1/2 на 20-та степен е 1/1,048,567, а не 1/1.148 576 както смята Либайър. Така че вярната цифра за степен 19 е 1/524288. **Danişmend**, O. T. K. ii. 104, казва същото: „Особено от царуването на Сюлейман Кануни нататък в османската династия започват да се раждат странните потомци, мелези от бащи-султани и майки-робини. Особената черта при тази кръстоска е, че вековната тюркската кръв, идваща от страна на съпруга, винаги се смесва само с чужда кръв от страна на жените."

[28] Вж. Таблица XII. Произходът на майката на Баязид II се дискутира в **Babinger**, *Sitt*, 217. Вероятно като отживелица от екзогамията, традиционна сред номадските тюрки, султаните от средния и късния периоди обикновено избират съпругите си измежду черкезките жени.

въпрос е повече спекулативен, отколкото реално почиващ на исторически документи[29]. Очевидно през периода на управлението на жените („кадънлар салтанатъ") валиде-султанките придобиват неограничена власт над синовете си, упражнявана обаче по-скоро чрез директна намеса, отколкото чрез системно изграждане на характера им. От XVIII в. нататък влиянието им започва бавно да запада, докато накрая султанките-майки са изтласкани от политиката. По-късно те може би възстановяват позициите си по един по-изтънчен начин. Що се отнася до харема обаче, султаните се подчиняват на решенията на своите майки през цялото време.

От изучаването на хората, за които султаните и техните деца се женят, преминаваме към самите женитби. Ислямският закон позволява на един мъж четири съпруги, при условие, че той държи еднакво на тях, а също така и неопределен брой наложници[30]. Най-ранните султани обикновено имат по няколко от последните в харема си, като само две или три от тях се ползват със законен статус. Сведения относно сватбите през онези дни нямаме, но вероятно те представляват характерната за исляма[31] проста религиозна церемония, последвана от голямо публично веселие за вождовете на племето. Когато обаче султаните стават по-силни, а техните съпруги все по-често се оказват дъщери на изтъкнати мюсюлмански или християнски владетели, за които бракът е политически акт, сватбените церемонии също се усложняват[32]. Женитбите престават да бъдат само повод за народно веселие и усвояват цялото великолепие на дворцовия церемониал, включвайки тържествени посрещания, поднасяния на подаръци и поздравления. Такава е сват-

[29] **Pears.** *Cam. Med. Hist* iv.673, казва: „Мурад I е син на християнката Нилюфер... Може да се спори по въпроса дали неговата майка е имала някакво влияние при изграждането на характера на изтъкнатия си син. Изглежда че Мурад притежава черти, твърде различни от онези на неговите баща и дядо: изключителна независимост, остра интелигентност, любопитна привързаност към удоволствията и дуеса и в същото време склонност към жестокост, която няма аналог сред предшествениците му."

[30] **Brockelmann**, 44. Основното доказателство за легален брак е тържеството на сестра. Сюлейман I постави 151/Хуррем в „позицията на законна съпруга, като я дарява със сестра на негово име – акт, считан от турците за най-сигурната гаранция за легитимен брак... Сестрата е единственото нещо, отличаващо законната съпруга от наложницата, тъй като няма робиня, която да има сестра." **Busbecq**, 28, 118.

[31] Относно снабдяне през по-късните периоди **Withers**, in **Purchas**, 1588, пише: „...отправянето по на брачната церемония не е нищо друго, освен че в присъствието на чиновниците си дават един на друг съгласие за съпружество. Във връзка с това последният съставя един „юджет" – автентично писмо или свидетелство не само за съгласието на двете страни, сключващи договора, но също и за зестрата, която кралят (т. е. султанът – б. пр.) трябва да разпредели (на дъщеря си, която се омъжва)."

[32] **Вж. Babinger**, *Sitt*, 224..... „Чрез цяла седмица в града стана събитие, което значително повиши престижа на предишните султани. Великият господар [sic] взе при себе си като императрица една робиня от Русия, наречена Роксолана и стана голямо веселие". Записки на венецианца Бапи от Сан Джорджо, цит. по **G. Young** in *Constantinople*.

бата на Орхан с 63/Теодора Кантакузин. Фактът, че новата съпруга е християнка, въобще не се отразява на сватбената церемония. Нещо повече, жената обикновено получава правото да запази и изповядва своята религия[33].

През 1389 г. Баязид I се жени за 81/Деспина, княгиня на Сърбия. След разгрома при Анкара тя също е взета в плен. Говори се, че Тимур грубо наскърбява Деспина, като я кара да изпълнява слугински задължения и да поднася чаши на масата и то пред целия двор и пред пленения си съпруг[34]. Тази история е използвана от по-късните автори[35] като удобно обяснение защо следващите султани отказват да сключват законни бракове, а именно от страх, че техните съпруги биха могли да бъдат подложени на същото унижение – съдба, която не би била толкова срамна, ако жената е наложница. Учтиви по рицарски, тези обяснения не могат да бъдат взети сериозно.

Да започнем с това, че обяснението е по-унизително от факта, който то оправдава: принципно то предполага, че Османската империя отново и отново предстои да претърпява поражения, подолни натова, което Тимур й нанася. Иначе казано, този аргумент може да бъде непоносим удар върху гордостта на османците, докато всъщност империята им по това време навлиза в периода на двестагодишното си неоспоримо господство. И още по въпроса: все пак със сигурност женитби след 1402 г. има. Трудно е да си представим, че уважаваните фамилии на 90/Емине Дулкадър (която се омъжва за Мехмед I), 100/Хатидже Джандароглу (за Мурад II), 120/Сит Дулкадър (за Мехмед II) и 130/Айше Дулкадър (за Баязид II) или пък по същия начин на 103/Мара Бранкович (омъжена за Мурад II) щяха да позволят дъщерите им да влязат в харема на някой османски султан като обикновени наложници, чийто статут ги прави изцяло зависими от волята и капризите на техните господари. В подкрепа на това твърдение можем да посочим пищните делегации, които са изпращани, за да съпроводят 103/Мара и 120/Сит, или пък най-малко великолепното посрещане, което 82/Девлетшах получава при пристигането си в османския дворец[36]. Във връзка с това ще посочим и друг един случай – този на 140/Айше Гирай, която се омъжва за Селим I. Нейната предишна женитба за покойния му брат 585/Мехмед, прибавена към родословието й, я отличава

[33] Подобно изповядване на християнството „зад линията" на исляма трябва да е ставало сравнително лесно, тъй като християнската религия е религия на завладените земи. Вж. **Wittek**, *R. O. E.* 28. и **Brockelmann**, 258.

[34] **Arabshah**, 188: „Когато слънцето прогони сянката от воалите върху лицата на жените, които наливаха вино... Иби Осман [Баязид I] видя, че всички те бяха неговите жени и наложници. Тогава светът му се стори черен."

[35] **Busbecq**, 28, казва: „Онези, които се качват на трона след Баязид, се въздържат да сключват законни бракове, защото каквато и съдба да ги сполети, да не бъдат постигнати от подобно нещастие; затова те само създават деца от майки-робини, върху които, както те считат, позорът няма да падне така тежко, както върху законна съпруга."

[36] **von Hammer**, iii, 255; **Danişmend**, I, 64, 191; **Babinger**, *Sitt*, 224.

като свободна мюсюлманка, която не може да бъде прибрана в харема като обикновена робиня и налага сключването на легитимен съюз.

Истинската промяна в политиката спрямо законните бракове изглежда че става по време на управлението на Селим I, макар че за случая не са създадени специални правила. Това вероятно е предизвикано от два фактора, за които вече споменахме: първо, към 1520 г. вече няма оцелели християнски или мюсюлмански династии, с които да бъдат сключвани равнопоставени брачни съюзи[37]; второ, като резултат от първото, по това време османските султани започват да считат себе си за твърде силни, за да признаят равен статута на жена, от която и да било династия. Султаните стават все по надменни, а брачните договори, които не са необходимост за османската дипломация, се оказват излишни, тъй като могат да се превърнат в извор на интриги от страна на чужди държави или пък на силни поданици[38]. Третото обяснение се крие във внезапната експанзия на робските фамилии и по-специално на харема, която започва след завладяването на Константинопол[39], и когато една законна женитба може да предизвика твърде големи финансови усилия за империята[40].

След 1520 г. са подписани само три законни брака. Първият е този на Сюлейман I със 151/Хуррем султан. Тя влиза в харема му като робиня, вероятно когато е още управител на Кафа, харесва се на господаря си и му ражда дете – вероятно 604/Шехзаде Мехмед[41]. Новата позиция на Хуррем като майка

[37] **Gibbons**, 183 n. 2. твърде много извърта въпроса, като казва: „В периода, когато фамилните съюзи означават толкова много за Европа, Османската империя страда силно от това неудобство". Трудно някой би си представил как една австрийска ерцхерцогиня влиза в харема на султан от XVII в. или пък дъщерята на последната става съпруга на царя на Русия. Има обаче една твърде фантастична история за Мурад V и Абдюлхамид II, според която и двамата са пленени от чара на от една английска принцеса по време на посещението им в Лондон през 1867 г. **Şehsuvaroğlu**. *Bizi*, 40, и в *R. T. M.* i. 211.

[38] Както обаче посочва **Deny** in E. I., „Valide Sultanlar", възможният натиск от семейството на съпругата е от време на време изместван от този на „патрона" и неговите политически съмишленици, като под „патрон" той вероятно разбира човек, представляващ определена робиня пред султана. Всяко подобно влияние обаче става твърде слабо, след като веднъж момичето влезе в харема.

[39] **Lybyer**, 45 ff.

[40] **Rycaut**, 155, разглежда и двете идеи, като посочва, че „башмаклъкът" за съпруга трябва да е бил равен на този на валиде-султанката, „който е 400 – 500 хил. долара [sic] годишна рента." Прилагането на подобно правило води до отстраняването на такива принцове, които са влюбчиви и щедри и които са в състояние да изхарчат всичките приходи на империята за отделението на жените.... Освен това съществува и обичаят да се прилага един основен принцип в политиката, когато султаните си вземат жени – да се избягват съюзи и международни договори с чужди владетели. Това е и основната причина за убийството на султан Осман II, поради недоволството, че се е оженил за султанка, за която е трябвало да сключи договор в противоречие с основния закон на империята". Рико не разяснява, че съпругата на Осман е от собствените му поданички, но това не прави аргументът му невалиден. Финансовата страна също се застъпва от **Withers** in *Purchas*, 1588: „Понякога се изисква кралицата да се омъжи за краля, но сега тя минава и без „кебин", т. е. без да подпише някакъв брачен договор".

[41] Вж. Таблица XXX, Сюлейман I.

й дава свобода и, според Бусбек, тя се отдръпва от Сюлейман, докато той не се съгласява да узакони брака им[42]. По-късно, през 1622 г., както вече видяхме, Осман II настоява да се ожени за дъщерята на шейх-юл исляма, а през 1647 г. Ибрахим се увлича по своята робиня 228/Телли, минава с нея под своеобразно венчило, след което тя получава името Хюмашах. И за двата брака се счита, че противоречат на държавните интереси и на обичая в империята и те стават причина за последвалите детронации на двамата султани. В по-късно време, когато се разбере, че предполагаема робиня е всъщност свободно родена туркиня, султанът се оженва за нея тихомълком, но това вече е по-скоро въпрос на съвест, а не на политика[43].

Фактът, че по принцип бракове не се сключват, ясно се вижда и при системата на правомощия в харема. Султанът има отношения със своите робини за удоволствие, но когато някоя раоди дете, тя се издига в ранг „хасеки". Главната сред тях, майка на първото момче, е втора след султанката-майка в харема.

От браковете на султаните преминаваме към тези на децата им. До 1600 г. онези синове, които са изпращани за управители на провинции и са достигнали зрелост, си създават, под зоркия контрол на своите майки, които обикновено ги придружават, собствени миниатюрни хареми от млади робини. Ако се налага да станат партньори в някой по-бляскав брачен съюз, тогава за случая синовете са извиквани в столицата. Така става с Мехмед II през 1449 г., когато той е доведен специално от Маниса в Одрин заради сватбата си със 120/Ситт хатун. След 1600 г. правилата на „кафеза" откъсват принца от всякакви нормални взаимоотношения с жена и това продължава чак до 1870 г., когато им е дадена по-голямата свобода да имат собствен дом.

Положението с дъщерите на султаните е съвсем различно. В началните години голяма част от тях служат само като инструмент на външната политика[44], изпращани със зестрата си към харема на една или друга тюркска държа-

[42] **Busbecq**, 118, казва, че наложниците „се сдобиват със свобода, след като родят дете. От тази привилегия се възползва Роксолана [Хуррем], жената на Сюлейман, когато му ражда дете, докато е все още робиня. Като по този начин си спечелва свободата и става господарка на самата себе си, тя отказва да има каквато и да било връзка със силно влюбения в нея Сюлейман, докато той не я направи своя законна съпруга и не наруши обичая на османските султани." Този разказ се подкрепя от записките на генуезеца Бланк, но годината, която той посочва, 1546, е много късна.

[43] **D'Ohsson**, vii. 64, пише: „Ако той няма доказателство за това, но все пак иска да живее с нея, трябва за успокоение на съвестта си да я освободи и да се ожени за нея. Тогава султанът сключва брак с освободената си робиня в присъствието на мюфтията без всякакви бляскави церемонии." **Deny**, E. I., „Valide Sultanlar", дава пример с Мустафа III и Абдюлхамид I, които направили това, но не посочва с кои от съпругите си. През 1908 г. след възстановяването на Конституцията, Абдюлхамид II освобождава много от своите робини.

[44] В редица случаи през ранния период принцесите са използвани като посланички: 1020/Нефисе султан, дъщеря на Мурад I, непрекъснато служи като посредник между османските и караманските сили, докато 1042/Селчук (А) султан, дъщеря на Мехмед I, се опитва да изглади недоразуменията между Баязид II и Джем. През 1499 г. една от сестрите на Баязид II е включена в посолството, изпратено до новия мамелюшки султан Кансу.

ва в Анадола. Техният брой обаче е съвсем малък в сравнение с множеството принцеси, които са омъжвани за османските везири от 1701/Чандарлъ Махмуд паша през 1424 г. до 2559/Ферид паша през 1886 г. и 2535/Енвер паша през 1912 г. Общо взето дъщерята на султана е значима фигура в османската политическа действителност. Най-известна от султанските дъщери е 1100/Михримах султан, съпруга на 2126/Рюстем паша. Тя, заедно със съпруга си и своята майка, играе важна роля през управлението на Сюлейман I. Също толкова влиятелна е и жената на 2162/Мехмед Соколлу 1110/Есмахан Гевхер султан. През по-късните периоди може да се забележи колко ценни стават дъщерите на султана, за да бъде спечелена поддръжката на някой от най-влиятелните поданици на империята. Това с особена сила важи за Баязид II, който чрез бракове се съюзява с повечето от влиятелните везири. Подобен пример е и Кьосем Махпейкер валиде-султан, която до известна степен дължи силните си позиции на това, че омъжва дъщерите си за различни везири[45].

Положението на съпрузите на принцеси е по-несигурно, често не е за завиждане и почти предрешено, макар че има най-малко един случай на везир, отхвърлил оказаната му висока чест[46]. До титлата „дамад" (зет) могат да достигнат най-обикновените султански поданици, но тъй като тя носи власт и влияние[47], определено и не на последно място зетят се явява практическият мост над пропастта между поданик и суверен[48]. Условията, при които пашата влиза чрез женитба в султанската фамилия, са трудни. Първо, той трябва да

[45] Нейните три дъщери 1152/Айше, 1153/Фатма и 1154/Гевхерхан са омъжени още като деца и когато мъжете им умират или биват екзекутирани, веднага се организира сключването на нов брак. Айше вероятно има трима съпрузи, Фатма – шест, а Гевхерхан – трима.

[46] 2338/Саръкчъ Мустафа паша отказва да се ожени за една от дъщерите на Ибрахим, но през 1675 г. е убеден да вземе 1202/Хатидже, дъщеря на Мехмед IV.

[47] **Mordtmann**, in E. I. „Damad", пише: „*До* времето на Сюлейман I. зетят („дамад") е изпращан обикновено като провинциален управител, за да му се попречи да упражнява влияние върху делата на Високата порта." Тук считаме, че по-правилно е да се каже „*След* времето на Сюлейман I...", тъй като преди Кануни съществуват малко подобни бракове и всички те са с мъже от дворовите кръгове.

[48] **Knolles**, Introduction: „Там, където наградата се дава за добродетел и храброст, пътят е отворен за всеки обикновен човек, независимо дали е със скромно потекло, за да се стреми... дори и към най-близко сродяване със самия велик султан, стига неговата храброст и други достойнства да заслужат това." **Withers** in Purchas обаче ни казва: „Пашите и другите подчинени, макар че чрез женитби са станали чичовци, зетьове или братовчеди на великия султан, не могат по силата на сродяването да си позволяват по-голяма фамилиарност или свобода с негово величество, отколкото ако помежду им нямаше някакво сродяване... Въпреки всичко, както всички останали, те си остават роби." Едно единствено изключение от правилото е 2036/Макбул Ибрахим паша, който в писма до жена си 1091/Хатидже говори фамилиарно за султана, като „моят брат" (кардешим), а за съпругите му като за по-голяма сестра (абла) или сваха (йенге). – Вж. **Uluçay**, *Aşk Mektupları*, 52. При всеки случай има компенсации: „Всички тези изгодни сделки (назначения на везири и др.), се правят от султаните [sic], които са женени за паши." **Sherley**, *Discours*, 4.

отстрани всички жени, които вече има в харема си, дори и ако те са майки на децата му[49]. Освен това трябва да поднесе много скъпи подаръци (аърлък) и да плати солидна зестра (кебин); трябва да понася множество унижения, символ на което е камата (ханджер), която жена му винаги носи; и в крайна сметка той може да бъде изоставен от съпругата си заради някой друг, в случай че тя пожелае така. В замяна на това съпругата обикновено притежава зестра от султана, своя лична собственост и до двайсетина роби. Най-често за двойката има и обзаведен дворец, а освен „цивилната листа" съпругата получава и приходи от някоя религиозно-благотворителна фондация (вакъф) от 100 до 1500 акчета дневно. Съществуват случаи, в които жената проявява известна привързаност, като например случаят, когато 1111/Фатма султан пледира за живота на 2175/Сиявуш паша пред брат си Мурад III. Дъщерята на Мехмед IV 1202/Хатидже султан настоява да се присъедини към 2339/Моралъ Хасан паша, когато той отпътува за своята провинция, също както 1176/Кая султан, която заминава с 2243/Мелек Ахмед паша, въпреки че това противоречи на османските традиции[50].

Церемонията, провеждана при омъжването на султанските дъщери обикновено е великолепна и следователно скъпо струваща на държавната хазна[51]. Доктор Ковел дава много добро описание на една такава сватба през 1675 г., тази на Саръкчъ Мустафа паша за 1202/Хатидже султан[52].

Усложненията в тези бракове настъпват, когато султан Ибрахим започва да прилага практиката да омъжва непълнолетни принцеси. Причините за това са няколко. В резултат на неотдавна въведената система на „кафеза" няма нито синове, готови за празненства по случай обрязвания, нито дъще-

[49] И отново като изключение, 2036/Макбул Ибрахим изглежда успява да задържи, едновременно със своята принцеса 1091/Хатидже султан, и една втора съпруга на име Мухсине хатун. **Uluçay**, ibid. 61. По-късно, когато 2497/Ахмед Фетхи паша се оженва за 1331/Атие (дъщеря на Махмуд II), тя сама открива неговата предишна женитба за 2498/Шемсинур ханъм и става изключително ревнива. Ако през нощта той не се прибереше, тя изпращала хора, които да го докарат у дома. **Öz**, in *T.T.A.E.* v. 5, n. 1.

[50] През ранния и през преходния период принцесите винаги придружават своите съпрузи в провинциите, където са управители и, също както и султанските синове, не могат да ги напускат без изричното разрешение на султана. Вж. случая с 1071/Фатма, споменат от Улучай: **Uluçay**, in Y. T. D. I. 338 и ii.456. Всичко това се променя вероятно около времето, когато е въведен „кафето".

[51] Когато през 1854 г. султан Абдюлмеджид омъжва дъщеря си 1355/Фатма за 2554/Али Галиб паша, той похарчва повече от 40 млн. франка за чеиз и за сватбата. **Jonquière**, I. 468.

[52] **Covel**, 227 ff. Тя включва: подаръците на младоженците, назначаването на пълномощниците, подписването на брачния договор, уреждането на зестрата от съпруга (равна на едногодишния приход от Египет по това време – 33 750 лири стерлинги). Следва процесията от зестрата, дадена от султана, прехвърлянето на младоженката от двореца в нейния нов дом и спортните игри при празнуването. Във връзка с това трябва да кажем, че не винаги е ясно дали датата, която се обявява за женитба е денят, в който кандидатурата на съпруга (намзет) е получила официално признание или е денят, в който се провежда истинската сватба. Между тях обикновено има дълъг интервал, който понякога е прекъсван от смъртта. Дори когато женитбата е извършена (тезвич), консумирането на брака (рифат геджеси) може да стане няколко седмици по-късно.

ри, които могат да бъдат омъжени и чиито сватби да прибавят блясък към живота в двореца, като по този начин отвлекат общественото внимание от неуспехите в управлението. Още повече, и то като твърде опасен прецедент, Ибрахим търси политическа подкрепа сред главните си подчинени. Третата причина е чисто финансова: веднъж след като годежът (нишан) мине, бъдещият съпруг (намзет) поема отговорността за образованието на младата принцеса и за поддържането на нейното домакинство със стандарт, който съответства на позициите й. Тези детски женитби често завършват неочаквано със смъртта на съпруга, а вдовицата е омъжвана отново за следващия заслужил везир. В извънредни случаи една дъщеря може да бъде омъжвана четири-пет пъти[53]. И тъй като тези детски бракове не могат да бъдат консумирани, докато младоженката не достигне полова зрелост, понякога се случва така, че след цяла серия женитби, принцесата е все още девствена. Забележително е, че след продължителното прекъсване на ражданията във владетелската фамилия през XVIII в., Махмуд II отказва бързо да омъжи дъщерите си и търпеливо изчаква, докато те станат пълнолетни, за да им намери съпрузи.

Единствената, наистина необяснима женитба, е тази на дъщерята на Селим I, 1090/Фатма, за нейния втори съпруг 2266/Ибрахим, тъй като описателните му имена „Хадъм“ и „Таваши“ сочат, че той е евнух[54].

Малко може да се каже за разводите, тъй като, макар че това е въпрос, който лесно се урежда от ислямския закон, те рядко засягат женитбите на султаните и техните деца. Ако един султан изгуби интерес към някоя от своите законни съпруги, омъжена за него с цел определен политически съюз, той не може да се разведе с нея, поради което тя се оттегля от активния дворцов живот. Известно е че Сит хатун прекарва по този начин по-голямата част от семейния си живот[55].

Майките на децата на султана, особено тези на синове, не могат да бъдат лишавани от собственост, но ако изпаднат в немилост, те водят твърде усамотен живот. Много по-лесно е с наложниците – те могат да бъдат пренебрегвани, изпращани в Ески сарай или омъжвани за някой дворцов служител. Подобни твърдения се отнасят и за жените на султанските синове през периодите, когато те могат да имат собствени харем. Но нито за султаните, нито за синовете им разводът е нещо наистина необходимо, тъй като техните харем са достатъчно големи, за да предложат убежище и на нежеланите. За дъщерите на султаните ситуацията е дори по-лека. Принцесите винаги запазват позицията си на изключително превъзходство над своите съпрузи и могат да се

[53] 1194/Гевхерхан султан (дъщеря на Ибрахим).

[54] По-подробно обсъждане на въпроса за женитбите с евнуси вж. в **Penzer**, 145.

[55] **Babinger**. *Sitt*, 228. През ранния период понякога жена на султана е изпращана много удобно в изгнание, като отива да живее с нейния син, докато той управлявал някоя провинция.

развеждат с тях по свое собствено желание[56], макар че в някои случаи не е невъзможно един неудобен съпруг да бъде изместен и с някой насилствени средства. От друга страна една принцеса може да бъде отхвърлена от съпруга си единствено с разрешението на султана.

Брокелман[57] окачествява развода в мюсюлманския свят като „една необходима компенсация за разделението на половете, което почти изключва женитбата по любов“. В годините след 1876 г. разводът наистина се възприема така. Принцовете от този период, освободени от ограниченията на „кафеза“, но все още без възможности да вземат активно участие в обществения живот на империята, се отдават свободно на удоволствия в харемите си, като тяхната фундаментална нестабилност се проявява в непропорционалния брой разводи. Нещо повече, примерът им скоро е последван от принцесите, така че през последните години династията отбелязва колапс в моралните си отношения – факт, който народът не закъснява да забележи и да осъди като „безнравственост“, а това от своя страна до голяма степен улеснява задачата на националистите при свалянето на династията. Тъкмо някои подобни женитби не успяват да получат одобрението на главата на Османовата фамилия.

[56] **Jonquière**. I. 177. казва: Един ден 2058/Лютфи паша заповядал една, изненадана посредата на своите нечестиви действия мюсюлманка, да бъде обезобразена с бръснач. Варварството на тази заповед възмутило дълбоко съпругата му 1094/Шахубан и в яростта си тя му отправила най-остри и оскърбителни нападки, обсипала го с упреци, нарекла го безсрамен варварин и тиранин. В яда си везирът посегнал към оръжието си и се втурнал към нея. При виковете на султанката, момичетата робини и евнусите, назначени за охрана, се втурнали да й помагат. Султан Сюлейман I упрекнал поведението на Лютфи паша, заповядал да се раздели със султанката и го лишил от достойнствата му, като го изпратил на заточение в Димотика.“

[57] **Brockelmann**, 44.

XIII
РАЖДАНИЯ И ОБРЯЗВАНИЯ[1]

Изучаващият османската история остава с впечатлението, че всички султани имат много големи семейства. „Супер атлети“ като Мурад III, Ахмед III и Абдюлмеджид I, всеки от които има по повече от 40 деца, засенчват пълната стерилност на Мустафа I, Сюлейман II, Осман III и Селим III. На практика семействата на султаните наброяват средно по 14 деца – число, не много голямо, в сравнение с броя на наличните им жени. Освен това сред децата двата пола са почти равно представени – средно 7 сина и 7 дъщери. Тези цифри се отнасят еднакво за цялата династия, както и за два от периодите – ранния и късния, взети по отделно. Ако продължим със статистиката, ще видим, че при общо над петстотин раждания има по-малко от дузина случаи на близнаци. Възможно е, разбира се, да е имало и други преди това, но като се имат пред вид празненствата, с които през 1692 г. е отбелязано раждането на близнаците на Ахмед II 710/Ибрахим и 711/Селим, малко вероятно е преди това друг такъв случай да е минал неотбелязан[2].

Причините за относителната малочисленост на семействата не са трудни за откриване. През ранния период, макар да противоречи на многобройните брачни съюзи с дипломатическа цел, султаните обикновено са верни на една или две съпруги. Осман I има своята 55/Баля хатун, Орхан – своята 62/Нилюфер, Баязид – 82/Девлетшах и 81/Деспина, а Сюлейман I – 151/Хуррем султан. Още повече, че тези ранни султани са преди всичко бойци, ангажирани в непрестанни походи. Воини като Мехмед II, Селим I и Сюлейман I могат да опитват от удоволствията на харема единствено през кратките промеждутъци на отделните походи. В това отношение султаните рядко смесват удоволствието със задълженията. За разлика от 1015/шах Исмаил, по време на военните експедиции османските султани почти никога не са придружавани от членове на харема, нито пък съпругите съпътстват султаните при обиколките им из империята .

[1] В тази глава е изключително важно да припомним, че информацията в генеалогичните таблици е непълна. Въпреки всички положени усилия, почти е сигурно, че: първо, някои раждания, особено на дъщери, не са включени, тъй като никога не са били отбелязани; второ, редица от онези, маркирани анонимно с „N“ и „Na“, трябва да бъдат идентифицирани с някои от преди това наречените деца, но не се знае с кое от тях точно; трето, много от датите на раждане и смърт липсват – факт, който в известна степен прави невалидни статистическите изчисления.

[2] Вж. **Cantemir**, 386. За близнаците в османската династия вж.Таблица XIV.

[3] Това започва да се прилага след като през 1453 г. харемът се установява като отделна част. Изглежда, че дори и по-късно 151/Хуррем султан е притежавала определени привилегии, предприемайки пътувания до Бурса. Единствената пътешествала на воля съпруга е 245/Рабия Гюлнюш, която придружава своя съпруг Мехмед IV Авджъ в многобройните му ловни експедиции из Източна Тракия.

С упадъка на морала на султаните, започнал при Селим II и постепенно довел до промяна в начина им на живот, който те започват да посвещават на удоволствията и лукса, размерът на султанските семейства за кратко време нараства. Върховно постижение в това отношение отбелязват над стотината деца на Мурад III[4]. Твърде скоро обаче ефектът от отнемащият жизнеността „кафез“[5], създаден по това време, започва да действа като силен баланс. Иначе казано, поради появата на случаите на пълен стерилитет и повишаването на детската смъртност[6], средностатистически семействата не стават по-големи.

Според исляма, всички деца, родени в харема, независимо дали от законни съпруги, чужди принцеси или робини, при условие че са признати от своите бащи[7], са пълноправни и равни по произход. Във връзка с това е важно да отбележим, че с разрастването на харема престава да се отдава каквото и да било значение на семейството на майката, на неговия произход или на социалното му положение[8]. Раждането на дете обаче, и особено на син, повлиява силно върху позициите на жената в йерархията на харема, докато ранната смърт на момче разбива безбройните й мечти за величие[9].

През ранния период синовете на султана често имат деца, докато все още са управители на провинции: Сюлейман I е роден в Трабзон, а Ахмед I в Маниса[10]. На подобни раждания се обръща малко внимание в столицата, тъй като, според началния закон за унаследяване на престола, все още нищо не показва кой от внуците на султана евентуално ще наследи престола. Когато „системата на управителите“ е изоставена и е въведен „кафезът“, един

[4] Числото, което обикновено се дава, 104 деца, е сигурно преувеличено. На таблицата бе възможно да изброим само 56, и то по доста произволен начин.

[5] **Lamb**, 268, съвсем странно, говори за „пагубните бракове между близки родственици“, но за подобно твърдение няма каквито и да било доказателства. Единичните случаи на бракове между братовчеди въобще не засягат главната линия в династията.

[6] Може да се предположи, че нарастването на детската смъртност е илюзорно и че се дължи единствено на детайлните сведения за по-късния период. Пространното изучаване на генеалогичните таблици, а също и промените в условията на живот в дворцовия харем, в сравнение с порядката населеност с жени и деца през ранния период, показват, че това нарастване е реално. Във всеки случай гладкото протичане на унаследяването на престола е застрашено най-вече след като „кафезът“ заменя „братоубийството“. Цифрите сочат следното: от Ахмед I (1603) до Абдюлмеджид (II) (1924) 62-ма от 147-те синове и 46 от 174-те дъщери умират преди десетия си рожден ден, повечето в най-ранна детска възраст. Разликата в проценти между половете, 43.6 % към 26.4%, е нормална и подкрепя тези числа. Стойностите за ранния период не могат да бъдат дадени, тъй като известните дати на смърт и раждане са твърде малко.

[7] **Brockelmann**, 44. **Wittlin**, I ff., дава едно прекалено драматизирано обяснение за това как в продължение на цяла седмица Абдюлмеджид I отказва да признае Абдюлхамид II, тъй като има съмнения по отношение на обстоятелствата около неговото раждане.

[8] **Busbecq**, 29.

[9] Относно съществуващите церемонии вж. **Uzunçarşılı**, S.T., 106.

[10] За датата и мястото на раждане на султаните вж. Таблица XIII.

султан вече няма право да има синове (а какво остава за внуци!), докато не се възкачи на трона. По тази причина всички раждания стават в столицата. Подобни случаи лесно се превръщат в народни празненства (велядет-и хумаюн), особено ако в дадения момент държавните дела не вървят успешно. Ахмед III има толкова много потомци, че през цялото му управление цари празнична атмосфера от случаите на раждания на деца, обрязвания на синове и женитби на дъщери[11].

Много авторитени изследователи твърдят, че за да се ограничи броят на мъжете, които могат да предявят претенции за трона, на омъжените дъщери на султаните не се позволява да раждат синове и ако случайно се роди момче, то пъпната му връв се оставя незавързана[12]. Един поглед към генеалогичните таблици обаче показва ясно, че ако това е било закон, то той не се е съблюдавал строго. Ако погледнем династията като цяло, виждаме, че 149 дъщери сключват бракове и раждат около 60 момчета и 55 момичета. Дори и да вземем сведенията само за времето от управлението на Селим II до Абдюлазиз (1566-1876), период, през който ограниченията са най-строги, ще видим, че се омъжват общо 88 дъщери, които раждат 21 сина и 28 дъщери. Всички те могат да водят нормален начин на живот и ако някакви ограничения съществуват въобще, то тогава според бройката, раждането на дъщери би трябвало да е почти толкова възпрепятствано, колкото и на синове[13]. Няколко са обясненията за малочислеността на семействата на султанските дъщери. На първо място, стерилността вероятно засяга женската линия толкова, колкото и мъжката. Второ – много от дъщерите са омъжвани преди да достигнат полова зрелост или пък браковете им са с малка продължителност, поради смърт на съпрузите. Всичко това, заедно с правилото, че след шестмесечен брачен живот в Истанбул един везир или паша трябва да се върне на своя пост, където и да е той, оставяйки жена си в столицата[14], помага като цяло за намаляване на раждаемостта.

[11] **Karal**, *İ. A.* iii. 168, казва: „Цветовете и парфюмите подчертават атмосферата на празничност, в която преминава целият „период на лалетата." **Covel**, 153: „По време на байрам, при победи и при раждания на принцове турците правят големи веселия. Случи се така, че султанката роди за втори път син [Ахмед III] през миналия Рамазан – декември 1637. Празненството бе отменено до Байрама и тогава бе направено два пъти по-голямо..." Продължителността на церемониите зависи от това кой по ред е синът: вж. **Uzunçarşılı**, *S. T.* 167-71, и **Sirer**, in *R. T. M.* IV. 2433.

[12] **D'Ohsson**, vii. 93, казва: „Именно на тези строги и жестоки разпоредби Османовия дом дължи своята стабилност".

[13] Синовете, за които става въпрос, са 2163, 2164, 2165, 2176, 2213, 2234, 2281, 2340, 2341, 2342, 2343, 2371, 2408, 2409, 2419, 2430, 2443, 2444, заедно с трима внуци на Абдюлазиз. От тях най-малко двама, 2164 и 2281 имат на свой ред деца, като на последния принадлежат прочутите Ибрахим ханзаделер (потомци на Ибрахим хан), за които се предполага, че предявяват претенции за престола. Вж. статиите „*Damad*" и „*İbrahim Hân*" в *İ. A.*

[14] Единственото изключение са онези съпрузи, които работят в централната администрация, но дори и те остават в столицата само по време на изпълнението на службата си. Забележителен е случаят с 1202/Хатидже султан, която настояла да придружи съпруга си, екс-великия везир 2339/Моралъ Хасан паша, по време на изгнанието му през 1704 г.

В едно с раждането, е добре да разгледаме и празненствата по обрязването, които обикновено се правят, когато принцът е между осем и шестнадесет години. След извършването на церемонията принцовете получават отделни апартаменти в „селямлъка" (мъжкото отделение). Думата „сур" означава сватбено празненство, а когато става въпрос за женитби на момичета – „сур-и хатун"[15]. Според исляма, сватбеното тържество е в чест на младоженката, тъй като съпругът вече е отбелязал своя празник по време на обрязването си. И в двата случая веселията се считат като компенсация на мъките, които трябва да се понесат.

Още от най-ранни времена османските султани отбелязват обрязванията на своите синове и внуци с голям церемониал и щедри подаръци, които с времето стават все по-разточителни. През 1457 г. Мехмед II организира четиридневни празненства в Одрин за Баязид II и 571/Мустафа, след което принцовете се връщат обратно в своите провинции. Може би най-претенциозното от всички е организираното от Мурад III през 1582 г. тържество за обрязването на неговия син Мехмед III, което практически продължава цели два месеца[16]. Самата операция, обикновено, макар и не винаги, се извършва през първите няколко дни. Ахмед I, Мурад IV и Мехмед IV са обрязани след като се качват на престола, като операциите им са извършени непосредствено след възшествията им.

[15] Вж. **von Hammer**, I. 271. и различните „Sûrnameler".

[16] Подробно описание, ден по ден има във **Fugger**, 63 ff., и също в **Danişmend**, iii. 58. Описвайки едно друго обрязване, кореспондент на Фугер пише: „Остатъците от обрязването бяха показани в златен поднос на майката на престолонаследника, а окървавеният нож – на майката на управляващия султан." **Ibid.** 261, n. Детайлни сведения за подготовката и провеждането на едно много покъсно обрязване са дадени от **Z. Şakir** в R. T. M. I. 613 и 659. „Жертвата" е 846/Мехмед Абид – най-малкият и обичан син на Абдюлхамид II. Операцията е извършена с упойка след дълга религиозна дискусия.

ТАБЛИЦА XIII. *Дата и място на раждане на султаните*

Султан	*Дата*	*Място*
1/Осман I	1258	Сьогют
2/ Орхан	1288	?
3/ Мурад I	1326	Бурса (?)
4/Баязид I	1360	Одрин (?)
5/Мехмед I	1389	Одрин (?)
6/Мурад II	1404	Амасия
7/Мехмед II	30. 3. 1432	Одрин
8/Баязид II	1. 1448	Димотика
9/Селим I	1470	Амасия
10/Сюлейман I	6. 11. 1494	Трабзон
11/Селим II	28. 5. 1524	Истанбул
12/Мурад III	4. 7. 1546	Маниса
13/Мехмед III	26. 5. 1566	Маниса
14/Ахмед I	18. 4. 1590	Маниса
15/Мустафа I	1592	Маниса
16/Осман II	3. 11. 1604	Истанбул
17/Мурад IV	29. 8. 1609	Истанбул (на Босфора)
18/Ибрахим	4. 11. 1615	Истанбул
19/Мехмед IV	2. 1. 1642	Истанбул
20/Сюлейман II	15. 4. 1642	Истанбул
21/Ахмед II	25. 2. 1643	Истанбул
22/Мустафа II	5. 6. 1664	Одрин
23/Ахмед III	31. 12. 1673	Хаджиоглу Пазаръ (Добрич)
24/Махмуд I	2. 8. 1696	Истанбул
25/Осман III	2. 1. 1699	Истанбул
26/Мустафа III	28. 1. 1717	Истанбул
27/Абдюлхамид I	20. 3. 1725	Истанбул
28/Селим III	24. 12. 1761	Истанбул
29/Мустафа IV	8. 9. 1779	Истанбул
30/Махмуд II	20. 7. 1785	Истанбул
31/Абдюлмеджид I	23. 4. 1823	Истанбул

32/Абдюлазиз	9. 2. 1830	Истанбул
33/Мурад V	21. 9. 1840	Истанбул
34/Абдюлхамид II	21. 9. 1842	Истанбул
35/Мехмед V	3. 11. 1844	Истанбул
36/Мехмед VI	2. 2. 1861	Истанбул
37/Абдюлмеджид (II)	29. 5. 1868	Истанбул

ТАБЛИЦА XIV. *Близнаците в османската династия*

Родители	*Близнаци*	*Дата на смъртта*
А. 21/Ахмед II	710/Ибрахим	7. 10. 1692
250/Рабия	711/Селим	
Б. 22/Мустафа II	721/Ахмед (Б)	3. 3. 1703
264/Хафизе	726/Мурад (Б)	
В. 23/Ахмед III	1262/Юммюгюлсюм	11. 2. 1708
	1266/Зейнеб (А)	
Г. 23/Ахмед III	731/Абдюлмеджид	12. 12. 1709
	732/Абдюлмелек	
Д. 23/Ахмед III	747/Селим (Б)	21. 3. 1715
	1259/Салиха	
Е. 30/Махмуд II	810/Махмуд	18. 2. 1822
	812/Мехмед (Б)	
Ж. 31/Абдюлмеджид I	1358/Хатидже	8. 1. 1842
382/Гюлджемал	1366/Рефиа	
З. 31/Абдюлмеджид I	830/Мехмед Низамеддин	19. 4. 1850
	829/Мехмед Вамък	
И. 34/Абдюлхамид II	862/Ахмед Нуреддин	22. 6. 1901
421/Бехидже	865/Мехмед Бедреддин	
Й. 842/Мехмед Сейфеддин	2582/Ахмед Тевхид	2. 12. 1904
2581/Нервалитер	2584/Фатма Гевхери	

Любопитен е фактът, че от десетте случаи на близнаци, пет са с деца на двама султани. Както е известно, Ахмед III и Абдюлмеджид I имат две от най-големите семейства.

Много е вероятно и синовете на Мурад III 627/Джихангир (А) и 639/Сюлейман, и двамата родени през февруари 1585, да са били близнаци.

Някои твърдят, че Мустафа III е близнак на 742/Мехмед (D), но Хамер и Мехмед Сюрейя дават различни дати на рожданията им.

XIV
СМЪРТ И ПОГРЕБЕНИЯ

Причините за смъртта на различните султани, дотолкова доколкото са известни, са показани в *Таблица XV*. Там, където смъртта е причинена в резултат на заболяване, много често от съществуващите данни е трудно да се постави точна диагноза, особено ако сведенията са противоречиви. Някои султани обаче умират по драматичен начин: Мурад I е смъртоносно прободен от Милош Обилич на Косово поле, а други двама султани, в пълно противоречие с принципите на исляма, се самоубиват – Баязид I, в отчаянието си, че е победен и пленен от Тимур поглъща отрова, а Абдюлазиз, изпадайки в депресия след детронацията, прерязва вените си с ножица[1]. Не е ясно също дали Баязид II сам не посяга на живота си или просто умира от депресия, оттегляйки се от престола. Възможно е също смъртта му да е била подготвена от неговия син Селим I. Осман II, Ибрахим, Селим III и Мустафа IV са всички екзекутирани след детронирането им. Единствената друга особена смърт е тази на Махмуд I, който се сгромолясва от коня си, яздейки навръщане от петъчната молитва. Съществува едно съвсем неправдоподобно предание, че той всъщност не е умрял, а по случайност бил заровен жив.

Може би тъкмо в смъртта си султаните могат най-добре да демонстрират своето превъзходство над поданиците си, като с одобрението на ислямските богослови, винаги нарушават ислямския обичай. Според заповедите на Пророка, смъртта и погребението трябва да бъдат събития, демонстриращи скромност и покорство, и да бъдат извършени колкото е възможно по-бързо. Смъртта на султаните обаче често се съпровожда от продължително отлагане на погребението. Причината за това става ясна като се вземе пред вид начина на възцаряване. За да се предотвратят безредиците, често е от особена важност смъртта на султана да се скрие, докато неговият наследник пристигне в столицата.

Подобно укриване се постига с умишлена измама, която изисква султанският труп незабавно да се балсамира и да се демонстрира, че неговата нормална ежедневна дейност продължава. Това най-добре може да се види в сведенията за дългото време, през което великият везир 2162/Соколлу Мех-

[1] За смъртта на Баязид I вж. двете статии на **Köprülü** в *Belleten*, 2. 591 и 27. 591. Сведенията около смъртта на Абдюлазиз са много противоречиви. **Mordtmann** в *E. I.* I. 342 и iii. 332, казва, че се е самоубил, но **Süssheim**, *E. I.* I. 36, твърди, че това е убийство, също както и **Giese**, 256 – „Скоро след като е детрониран, той е убит." Всички турски автори в *I. A.* и **Şehsuvaroğlu**, *Bizi*, приемат теорията за самоубийството, като последният представя наличните съвременни документи и мнения. Забележително е, че синът на Абдюлазиз, Юсуф Изеддин, също се самоубива през 1916 г. Вж. **Baykal**, *T. D.* i. 487, &c.

мед паша укрива смъртта на Сюлейман I, за да не разбере войската[2]. Великият везир Мехмед Караманли паша от своя страна взима толкова много предпазни мерки около смъртта на Мехмед II, че предизвиква съмнението на еничерите и тайната му е разкрита, като това има фатални последствия[3]. Мурад III е последният султан, чиято смърт трябва да бъде укрита, тъй като неговият син и наследник Мехмед III е последният принц, който е изпратен като управител на провинция. След него наследникът на престола е винаги под ръка, затворен в „кафеза"[4].

Отлагането на погребението, балсамирането и транспортирането на трупа на дълго разстояние изцяло се забранява от мюсюлманските норми, като изключение се прави единствено за султаните[5]. Освен като политическа необходимост, балсамирането трябва да се е практикувало от османската династия, за да позволи транспортирането на телата до семейните мавзолеи. До завладяването на Константинопол султаните и техните семейства са погребвани в Бурса, а след 1453 г. гробовете на всички султани и повечето им роднини се намират в Истанбул[6]. Само Мехмед VI и Абдюлмеджид (II) умират в изгнание и са погребани извън страната.

Самото погребение на султан обикновено не е съпроводено с голяма показност, освен през ранния период. Съществува церемониал и траурна процесия, но всякаква атмосфера на народен траур, като носене на черни роби например, е обикновено засенчвана от общото веселие, или най-малкото от демонстрирането на такова, във връзка с възцаряването на новия султан[7].

[2] Вж. **Uzunçarşılı**, O. T. ii. 403. и **Danişmend**, ii, 352.

[3] Вж. **Ünver**, *Fatih Sultan Mehmed'in*, 14.

[4] Подобни случаи могат да бъдат наблюдавани и в други държави. През 1249 г. смъртта на еюбидския султан на Египет Мелек Салех е укривана три месеца, докато продължава войната с кръстоносците. Рекордът обаче сигурно държи Тибет. „Шестият Далай Лама не умрял през 1680 г.... Когато починал, министрите, които искали да запазят властта си и да използват авторитета на Далай Лама, за да завършат строежа на масивната сграда на Потала, укриват смъртта му в продължение на девет години, казвайки на народа, че той е в духовно уединение и че никой не бива да го прекъсва". **Bell**, 32 и 262.

[5] **Cantemir**, 43, n.26: „Мюсюлманският закон строго забранява всяко лице, с изключение на султана, да държи мъртво тяло у дома си след втория ден от смъртта или да го премества на разстояние, по-голямо от три италиански мили. Така че ако великият везир умрял на път, той трябвало да бъде погребан на същото място или пък в най-близкия град, ако е извън населено място. Тялото на императора обаче, дори и да е умрял в най-далечната провинция по границата с Индия, трябвало да бъде балсамирано и с най-голяма бързина да бъде пренесено до гробницата в джамията, построена от него, или пък поради липса на такава – до гробницата на неговите предци." Двете най-дълги транспортирания са от Акшехир до Бурса (Баязид I) и от Сегетвар до Истанбул – на Сюлейман I. Подобна привилегия се дава и на синовете на султана. През 1533 г. тялото на 602/Джихангир е донесено от Халеб.

[6] 570/Джем обаче е погребан в Бурса през 1499 г.

[7] По подробно вж. **Uzunçarşılı**, S. T. 53-56. За погребението на Мехмед II вж. **Ünver**, *Fatih Sultan Mehmed'in*, 14-17; за Мурад III вж. **Rosedale**, 26; и за Абдюлхамид II вж. **Refik**, в T. D. I. 94. и **Şakir**, in R. T. M. ii. 754 и 804.

ТАБЛИЦА XV. *Причини за смъртта на султаните*

Султан	*Дата и място на смъртта*	*Причина за смъртна*
1/Осман I	1324 – Сьогют	Апоплексия/ подагра
2/Орхан	4. 1360 – ?	депресия/ подагра
3/Мурад I	6. 1389 – Косово	убийство
4/Баязид I	10. 3. 1403 – Акшехир	самоубийство/ (отрова)
5/Мехмед I	26. 5. 1421 – Одрин	дизентерия/ отрова (?)
6/Мурад II	3. 2. 1451 – Одрин	апоплексия (пиянство)
7/Мехмед II	3. 5. 1481 – Малтепе	подагра/ отрова (?)
8/Баязид II	26. 5. 1512 – Димотика	депресия/ самоубийство/ убийство (?)
9/Селим I	22. 9. 1520 – Чорлу	рак
10/Сюлейман I	7. 9. 1566 – Сигетвар	апоплексия
11/Селим II	15. 12. 1574- Истанбул	контузия/ алкохол
12/Мурад III	16. 1. 1595 – Истанбул	апоплексия/
13/Мехмед III	22. 12. 1603 – Истанбул	депресия/ апоплексия
14/Ахмед I	22. 11. 1617 – Истанбул	тиф
15/Мустафа I	20. 1. 1639 – Истанбул	психическо разстройство/ физическо рухване
16/Осман II	20. 5. 1622 – Истанбул	екзекуция
17/Мурад IV	9. 2. 1640 – Истанбул	цироза
18/Ибрахим	18. 8. 1648 – Истанбул	екзекуция
19/Мехмед IV	6. 1. 1693 – Одрин	подагра/ депресия/ отрова (?)
20/Сюлейман II	22. 6. 1691 – Одрин	
21/Ахмед II	6. 2. 1695 – Одрин	депресия/ апоплексия
22/Мустафа II	29. 12. 1703 – Истанбул	
23/Ахмед III	1. 7. 1736 – Истанбул	естествена смърт/ отрова (?)
24/Махмуд I	14. 12. 1754- Истанбул	апоплексия
25/Осман III	30. 10. 1757 – Истанбул	апоплексия
26/Мустафа III	21. 1. 1774 – Истанбул	сърдечен удар

27/Абдюлхамид I	7. 4. 1789 – Истанбул	апоплексия
28/Селим III	28. 7. 1808 – Истанбул	екзекуция
29/Мустафа IV	16. 11. 1808 – Истанбул	екзекуция
30/Махмуд II	1. 7. 1839 – Истанбул	цироза/ силна тревога/ туберкулоза
31/Абдюлмеджид I	25. 6. 1861 – Истанбул	туберкулоза
32/Абдюлазиз	4. 6. 1876 – Истанбул	самоубийство (прерязва си вените)
33/Мурад V	29. 8. 1904 – Истанбул	диабет
34/Абдюлхамид II	10. 2. 1918 – Истанбул	сърдечен удар
35/Мехмед V	2. 7. 1918 – Истанбул	сърдечен удар
36/Мехмед VI	15. 5. 1926 – Сан Ремо	сърдечен удар
37/Абдюлмеджид (II)	8. 1944 – Париж	сърдечен удар

Забележка: Султаните от 1 до 6 са погребани в Бурса, от 7 до 35 в Истанбул, 36 в Дамаск, 37 в Медина.

XV
ТИТЛИ, УПОТРЕБЯВАНИ ОТ ЧЛЕНОВЕТЕ НА ОСМАНСКАТА ДИНАСТИЯ

Титлите, приети от или давани на членовете на Османовия дом, могат да бъдат класифицирани в четири категории, показващи респективно: личностни характеристики, лични постижения, ранг или обхвата на империята.

По своята същност първата категория са прозвищни имена (*лякаб*), характеризиращи интересите, обичаите и нрава на султана или на неговото семейство. Те варират, като се започне от „Вели“ и „Софу“[1] за Баязид II и се стигне до „Мест“ и „Сархош“[2] за Селим II; от „Дели“ за Мустафа I и султан Ибрахим до „Авджъ“ за Мехмед IV[3]; от „Адли“ за Махмуд II до „Канлъ“[4] за Абдюлхамид II. Тясно свързани с тези титли, но по-скоро отнасящи се до личните постижения, са други нарицателни като „Гази“, давана на султани, водещи победоносно войските си в т. нар „дар-юл харб“[5] или пък като „Шехид“ – на Мурад I в памет на мъченическата му смърт на Косово поле; „Фатих“ – на Мехмед II, заради превземането на Константинопол или „Кануни“ на Сюлейман I като признание за законодателната му дейност. Тези две категории титли са дадени в генеалогичните таблици, приложени към книгата.

Наименованията, които указват ранга на личността, са много по-широко разпространени и не притежават индивидуалността на предните две категории. Съществуват титли като „челеби“, „шехзаде“ и „ефенди“, които през различните периоди отличават султанските синове, както и пестеливо присъждани наименования, отразяващи издигането на любимата жена в харема от „икбал“ до „валиде султан“. Следва серията от административни титли: „санджакбей“, „бейлербей“, „паша“, „везир“ и „везир-и азам“. Само някои от тях подхождат на мъжете от османската фамилия, а сред всички титли най-високо се цени „дамад“ (зет) получавана от онези, които вземат за жена принцеса от династията[6].

Внимание заслужават и титлите, които отразяват издигането по значимост на главата на Османовото племе: от „хан“ и „емир“ през „султан“ до „падишах“[7] и до онези, указващи поемането на духовната власт като „халиф“, „хадим-юл харемейн“ и „емир-юл мюминин“[8]. Гореизброените титли вървят в комбинация с дълъг списък от територии, подвластни на султаните. Те могат да се видят като цяло най-добре в официалната кореспонденция, където всяко териториално владение е изложено като отличителна скъпоценност, за да заслепи окото на онзи, който го види[9]. Титлите могат също да се видят вписани в тугрите (личните монограми) на султаните, които украсяват огромното множество от официални документи[10], разнасящи славата на Османовци в четирите посоки на света[11].

[1] „вели“ – свят; „софу“ – набожен.

[2] „мест“ – персийски ез. – *пиян*: „сархош“ – *пиян, пияница*

[3] „дели“ – луд: „авджъ“ – ловец

[4] „адли“ – справедлив; „канлъ“ – кървав.

[5] „дар-на харб“ – *светът на войната*

[6] В таблиците са отразени само най-високите рангове на човека, макар че при болшинството от случаите може да се предположи, че той е преминал през всички останали по-низши степени на йерархията. Вж. **Miller**, *Palace School*, 160 ff. and **Gibb** and **Bowen**, i. 77-137 и 329-363

[7] Още с възцаряването си Орхан съзнава, че наследява управлението върху нарасна і брой поданици и значително по-обширни територии от своя баща. Той отсъжда, че трябва да изостави титлата „емир“ и да приеме по-амбициозното звание „султан на османците“. *Cam. Med. Hist.* iv. 633; вж. по-долу „султан“.

[8] „Добре известно е, че докато разпростират властта си, османските владетели приемат титлите „хан“, „емир“ и „султан“, а след завладяването на Константинопол – „господар на земите и моретата“; когато Сирия, Египет и Арабия са прибавени към владенията им, те приемат титлата „защитник на свещените градове“ и „халиф“. От тези титли „халиф“ се появява във ферманите и в петъчната молитва, докато останалите могат да се прочетат върху монетите.“ **Artuk**, 6.

[9] В преамбюла на писмо на Сюлейман Кануни до Франсоа I от 1525 г. четем: „Аз, който съм султан на султаните, монарх на монарсите, разпределител на коронните на владетелите по земното кълбо, сянка на Бога върху земята и падишах на Бяло (Средиземно) море, Черно море, Румелия, Анадола, Карамания, Рум, Дулкадир, Диярбекир, Кюрдистан, Азърбайджан, Персия, Дамаск, Халеб, Кайро, Мека и Медина, Йерусалим и цяла Арабия, Йемен и други страни, които моите предци – нека Бог да освети гробниците им – завладяха и които моето августейше величество също е завладяло с пламенния си меч, султан Сюлейман хан, син на султан Селим, син на султан Баязид, ти, който си Франсоа, крал на Франция, си изпратил писмо до моята Порта, която е подслон за монарси...“ Други подобни примери могат да бъдат видени в: **von Hammer**, ii. 524; **Danişmend**, I. 169. и **Vakıf Dergisi**, ii, 439.

[10] За интерпретациите на отделните тугри вж: **Orgun**, in *T. T. A. E.* v 263 ff. и **Wittek**, in *Byzantion* xviii. 311 ff.

[11] През 1489 г. Юсуф Адилшах основава династия в Бижапур, Индия и за да засили своето достойнство обявява, че е син на султан Мурад II, който трябвало да избяга със своята майка и в последствие бил продаден като роб и взет в армията на Бахманилите. *E.I.* I. 139. От значение е идеята, а не истинността на изявлението. По време на Сюлейман I капудан-пашата Сейди Али паша, който достига Индия, открива, че името на падишаха се ползва с голям авторитет в столицата на Великите Могули.

ТАБЛИЦА XVI. *Прозвищни имена и названия, използвани от османците*
(кратък речник)

Авджъ – „Ловеца“ – дадено на Мехмед IV, който през целия си живот се занимава с лов из околностите на Одрин и другаде.

Ага – „Командир“- давано на старши офицери от армията и на надзорници на домакинства, напр. „еничери агасъ“ – командир на еничерите или „казалар агасъ“ – началник на харема.

Адли – „Справедливия“ – дадено на Баязид II, Мехмед III и Махмуд II.

Ак-башлъ – „Беловласия“ – дадено на 46/Актимур

Алп – „Другар по оръжие“ – често използвано през ранния период, когато сплотената племенна организация все още съществува[12].

Амджа – „Чичо“ – бащин брат.

Амджазаде – „Сина на чичо“ или „Братовчеда“

Арслан – „Лъв“ в см. на „Лъвското сърце“. Вж. 2009/Мехмед

Ахретлик – „Осиновената“ – дадено на 1302/Дюррюшехвар

Бахир – „Морски“, „Флотски“ – вж. 2472/Мустафа

Бахти – „Щастливия“ – дадено на Ахмед I и използвано от него като псевдоним в поетичните му съчинения.

Баш – „Глава“, „Шеф“ – обикновено се използва с някое друго название като „Баш-чухадар” или „Капъджъ-баш“ – началник на дворцовата стража.

Бедрос – „Петър“ – това арменско име е дадено на Абдюлхамид II заради чертите му, напомнящи арменец. А. Уитлин[13] разказва една история, че негов баща не е Абдюлмеджид I, а някакъв арменец, който имал любовна връзка с майка му. По-простото обяснение е, че неговата майка 397/Тиримюжгян вероятно е арменка.

Бей – „Господар“, „Принц“ – с течение на времето изгубва първоначалното си значение и се превръща в учтиво обръщение – „господин“

Бейджеиз – „Малкия господар“ – дадено на 2288/Мустафа

Бейзаде – „Сина на господаря“ – дава се на синовете на султанските дъщери. Измества по-ранното название „Султанзаде“

Бейлербей – „Господар на господарите“ – дава се на управител на провинция[14].

Бошнак – „Босненец“ – вж. 2052/Мехмед

Бъйъклъ – „Мустакат“ – дадено на 2278/Мехмед

Бююк – „Големия“

Вали – „Валия“, „Управител“

Валиде – „Майка“

Валиде-султан – „Султанката-майка”, титла давана на майката на властващия султан. Въведена през XVI в.

Везир – „Министър“, „Везир“

Везир-и азам – „Министър-председател“ „Велик везир“, другата му форма е „Садразам“ (садр-ъ азам)

Вели – „Свети“, дадена на Баязид II

Велиахт – „Коронован принц“. Титла, давана през късния период на предполагаемия престолонаследник. Официално не е легализирана до въвеждането на Конституцията от 1876, която фиксира унаследяването на престола

[12] Вж. **Tankut**, *Belleten*. i. 26.

[13] **Wittlin**, A. *Abdul Hamid*. l.

[14] **Gibb and Bowen**. i. 139/

от най-възрастния мъж във фамилията и по-този начин определя във всеки един момент кой е престолонаследникът. Мехмед VI, подобно на принц Нуреддин сред Кримските ханове, дори получава титлата „Велиахт-и сани салтанат“ (Втори наследник на трона)[15].

Воевода – титла за управителите на княжествата Влахия и Молдавия.

Войнук – Османски вариант на българската дума войни, дадена на 2229/Ахмед

Гази – „Борец за правата вяра (исляма)“, дава се на хората на меча, които се бият срещу християните. Титлата е свързана с имената на Осман I, Орхан, Мурад I, Баязид I, Мехмед II и Мурад IV[16].

Генч – „Младия“, прозвище на Осман II и 2408/Мехмед

Гьозде – „Любимка“, название за любимите робини на султана.

Гювей – „Зетя“, прозвище на 1959/Синан.

Гюзелдже – „Хубавия“, прозвище на 2070/Махмуд паша и 2002/Рюстем паша.

Гюл – „Роза“, прозвище на 2389/Ахмед.

Гюледж – „Смеещия се“, „Веселия“, прозвище на 2421/Али

Гюрджю – „Грузинеца“, 2283/Мехмед, &c.

Гюрешчи – „Борец“ прозвище на Мехмед I, дадено заради силата му; има съмнение дали правилното прозвище, което се е употребявало за този султан, не е „Кюрюшчю“.

Дайе – „Дойка“.

Дайъ – „Вуйчо“.

Дамад-и шехрияри – „Зет на императора“ – дава се на тези, които се омъжват за дъщери на султаните. Технически титлата трябвало да се дава само на тези, които се женят за дъщери на управляващия в момента султан. Обикновено се употребява, когато трябва да се разграничи един везир – султански зет измежду други със същото лично име.

Дели – „Луд“. Прозвище на двама султани – Мустафа I и Ибрахим.

Дефтердар – „Финансов началник“, „Ковчежник“.

Джед-юл Осман – „Баща на османците“ – титла на 40/Сюлейман шах.

Джемджа – „Силен като Джемшид“ – една от почетните титли на султана[17].

Джеррах – „Хирург“ – вж. 2187/Мехмед и 2327/Касъм.

Дживан – „Младия“ – прякор на 2138/Мехмед.

Джихандар – „Господар на света“ – титла на Селим III.

[15] Вж. **Örik**, in *R.T.M. iv.2387.*

[16] **Wittek**, *Deux Chapitres, 305*, цитира един надпис в Бурса от 1337 г., в който Орхан е наречен „Султан, син на султана на газиите, син на Гази, господар на хоризонтите, герой на света“. **Sürreya**, ii, 57. го използва дори и за Абдюлмеджид I.

[17] Вж. **von Hammer**. iii. 451.

Дивитдар – (от дивит – бронзова кутия за писалки с мастилница за носене в пояса) вж. 1549/N.

Доганджъ – „Соколар".

Дюзме(дже) – „Лъжлив", „лъже-", прозвище на 538/Мустафа, с което се изразява съмнението за принадлежността му към Османовия род.

Ебу-л фетх – „Баща на завоеванията", прозвище на Мехмед II.

Егри– „Крив", „Изкривен" – Прозвище на 602/Джихангир, който бил сакат.

Егри-фатихи – „Завоевателя на Егер (Ерлау)", прозвище на Мехмед III.

Емир – „Владетел", „Принц"; така се наричат някои полузависими управители на провинции в Османската империя. Използва се и за Осман I, докато е под върховенството на селджукските султани. Влиза отново в употреба през периода на Междуцарствието, за да покаже, че нито един от синовете на Баязид I не може да претендира за върховната власт.

Емир-юл муминин – „Водач на правоверните", един от атрибутите на халифа, който преминава към османските султани, след като Селим I завладява Египет. Вж. ***„Халифе"***.

Енище – „Зет" (мъж на сестра), „Свако",, (мъж на леля).

Ермени – „Арменеца" ; прозвище на 2265/Сюлейман.

Ефенди – „Господин", от царуването на Абдюлмеджид I се дава на синовете на султаните; също и звание за висши служители на ислямския култ.

-заде – „Син на ..." употребява се в смисъл на „Наследник на..."

Икбал – „Кандидатка за жена на султана" първата степен в йерархията на харема.

Илхами – „Вдъхновен" – прозвище, дадено на Селим III.

Йемен-фатихи – „Завоевателят на Йемен", титла, дадена на 2072/Синан.

Йемишчи – продавач на плодове и зеленчуци, титла, дадена на 2190/Хасан.

Йеничери – в буквален превод „Нова войска", еничарската армия

Йокюз – „Вол", прякор на 2246/Мехмед

Йълдъръм – „Светкавица" – титла, дадена на Баязид I.

Кадън – „Госпожа"

Калайликоз – „Белен орех", прякор, даден на 2160/Али[18].

Канбур – „Гърбавия", прозвище, дадено на Махмуд I и 2239/Мустафа

Канлъ – „Кървавия", дадено на Абдюлхамид II, заради репресивната му политика.

Кануни – „Законодател", прозвище на Мехмед II[19] и най-вече на Сюлейман I.

[18] Друго обяснение вж. **Danişmend**. iii. 560.

[19] Вж. *Cam. Med. Hist*. iv. 705.

Капудан паша – „Адмирал на флота" – титла на главнокомандващия османския флот.

Капъджъ-башъ – „Главен пазител на портите"

Кара – „Черен", прозвище на Осман I и на много други.

Караджехеннем – „Черен ад", прозвище на 2620/Фаик.

Каракаш – „Черновежд", прозвище на 2230/Мехмед

Кел – „Плешив", прозвище на 2381/Ахмед

Кетхуда – „Представител", „Пълномощник", „Заместник".

Кехле-и икбал – „Въшката на щастието" – прякор на 2126/Рюстем[20]. (Рюстем паша, помюсюлманчен хърватин, от 1544 г. е съпруг на дъщерята на Сюлейман I от Хуррем султан – Михримах. Преди да се оженят той е управител на Диарбекир. Тръгват клюки обаче, че Рюстем ще става зет на султана и завистници пускат слуха, че пашата се разболял от проказа. Преди да реши дали да омъжи дъщеря си, Сюлейман праща специален пратеник със заповед да проучи как стои въпросът със здравето на бъдещия жених. По онова време най-сигурен белег, че човек не боледува от проказа, се считало наличието на въшки по окосмените части на тялото. Когато пристига в Диарбекир пратеникът на султана незабавно проверява косата на Рюстем, където открива въшки – доказателство за блестящото здраве на бъдещия зет. „Въшката на щастието" е отнесена на Сюлейман Великолепни и Рюстем паша получава султанската щерка. (Бел. ред.)

Коджа – „Голям"

Козбейджи – „Продавач на орехи", прякор на 2241/Юсуф

Крал – „Крал", титла на сръбските владетели

Кул – „Роб"[21]

Кулоглу – „Син на роб"

Кундакчъ – „Подпалвач", вж. 2239/Мустафа

Кундураджъ – „Обущар", вж. 2604/Ахмед

Курт – „Вълк", вж. 2604/Ахмед

Къз – „Дъщеря"

Къзъл – „Червен", вж. 693/Ахмед

Кьосе – „Кьосе", прякор на 2472/Мустафа

Кюмюрджю – „Кюмюрджия", „Въглищар", прозвище на 2241/Юсуф

Киришчи – „Майстор на тетиви за лъкове", прозвище на Мехмед I, тъй като това е занаятът, който обичал да упражнява

Кючюк – „Малък"

[20] Вж. **Danişmend**. ii. 248.

[21] Б. пр. – Роб в смисъл на „роб на султана". Да се обясни какво представлява системата „Кул" в Османската империя и „Гулям" в ислямския свят.

Лала – „Възпитател“ за възпитателите на османските принцове. Лала придружавали своите възпитаници, когато ги изпращали като управители на княжески провинции. Вж. 2200/Мустафа и др.

-ли/лъ/лу – „От …“ Наставка, която се поставя към име на селище и изразява града, от който произхожда дадена личност; напр. 2406/Невшехирли Ибрахим (т.е. Ибрахим от град Невшехир), и 2347/Мерзифонлу Мустафа (Мустафа от град Мерзифон).

Макбул – „Приятен“, прозвище, дадено на 2036/Ибрахим

Мактул – „Убит“, прозвище на 2036/Ибрахим и 2347/Мустафа

Мехд-и уляйа-и – салтанат – „Люлка на великия султан“, друго нарицателно на султанката-майка.

Мейвеи – „Продавач на плодове“, прозвище на 2190/Хасан

Мекри – „Ловък“, прозвище на 2126/Рюстем

Мелек – „Ангел“, прозвище на 2234/Ахмед и 2275/Ибрахим и др.

Мест – „Пияница“, прозвище на Селим II

Мирахор – „Началник на султанската конюшня“.

Мирза – „Принц“, персийска титла. Вж. 2377/Мехмед

Молла – „Молла“ – учен-духовник, ходжа, ученик в медресе. Вж. 2480/Ахмед

Муид – „Консултант в учебно заведение“, прозвище на 2292/Ахмед

Мусахип – „Компаньон“, по изключение и „Фаворит“

Мухасъл – „Събирач на данъци“, вж. 2365/Мехмед

Мухсин – „Благодетел“, вж. 2401/Мехмед

Мухтешем – „Великолепен“, прозвище на Сюлейман I, дадено от европейците, а не от турците.

Мюверрих – „Историк“ – дадено на 2058/Лютфи.

Мюфеттиш – „Инспектор“, нарицателно на 2296/Исмаил.

Набил/Набила – „Принц“/„Принцеса“, египетска титла. Вж. 2614/Керим е.

Наип – Наместник.

Наккаш – „Декоратор“, прякор на 2255/Мустафа.

Намзет – „Кандидат“, дава се на онези, които са сгодени за султански дъщери, преди да е сключен бракът.

Нишанджъ – „Пазител на държавния печат“[22].

-оглу – „Син на …“

Огуз – „Чист“ или „Млад вол“, прякор на 2246/Мехмед.

Османджък – „Османчо“, нарицателно на Осман I.

Падишах – „Суверен“, титла с персийски произход, указваща върховен

[22] Вж. **Gibb and Bowen**. i. 117.

ранг, ревностно пазена от султаните да се употребява единствено за тяхната особа. В по-късно време се употребява и за френските крале[23]

Палабъйък – „С дълги и завити мустаци“, прякор на 2321/Юсуф.

-паре – „Късче“ , персийска словообразувателна наставка, напр. *Хезарпаре* (хиляда късчета), *Шекерпаре* (ситна захар).

Паша – „Господар“.

Перишан – „Обезумял“, нарицателно за 2455/Мустафа.

Пехливан – „Борец“, „Храбрец“, прякор на Мехмед I.

Реис-юл кютаб – „Главен секретар“[24].

Рум – „Румелия“, отначало означава Рим и териториите на Римската империя. Със същото име анадолските селджуци (т.нар. Румски селджуци) се разлчават от селджуците в Персия. Отнася се също и до европейските провинции на Османската империя; напр. „Рум бейлербеи“ – бейлербей на Румелия[25].

Санджак – букв. „Знаме“. „Санджак“ – териториално подразделение на еялета (провинцията).

Санджакбей – „Управител на санджак“.

Сархош – „Пияница“, прякор на Селим II и 2421/Али.

Саръ – „Рус“, „Блед“, прякор на Селим II, 2280/Хюсейн и 2297/Кенан.

Саръкчъ – „Производител на тюрбани“ Вж. 2338/Мустафа.

Сахиб-и киран – „Господар на времето“, нарицателно за Сюлейман Кануни и Мурад IV.

Сахиб-ул ашрет-ел камилет – „Този, който закръгля числото десет“, нарицателно за Сюлейман Кануни като десетия османски владетел.

Седеф-и дюрр-и хилафет – „Мида на перлата на халифа“, друга титла за султанката-майка.

Сеид – „Наследник на Пророка“. Вж. 2461/Ахмед и 2473/Мустафа[26]

Семен/Семиз – „Дебелак“, прякор на 2129/Ахмед и 2138/Мехмед

Сераскер – „Главнокомавдващ“, титла за главнокомандващия армията.

Силяхдар – „Оръженосец“, един от личните слуги на султана; вж. 2317/Юсуф.

Синек – „Муха“, прякор на 2447/Мустафа.

Сипахи – „Кавалерист“, „Боец от платената гвардейска конница“, вж.2310/Мустафа.

Сирке – „Оцет“, прозвище на 2335/Осман

[23] Ибн Батута употребява същата титла и за управителя на Кастамону Сюлейман. Вж. **Ibn Batuta**, 140.

[24] **Gibb and Bowen**. i. 117.

[25] Всъщност „Рум“ е вилает, обхващащ територии в Централна Анадола с център гр. Сивас – бел. ред.

[26] Всъщност титлата се дава на хора, принадлежащи към потомството на Пророка Мохамед – бел. пр.

Софу – „Набожен“ , прозвище на Баязид II.

Султан – „Султан“, „Принц“, „Принцеса“ – на практика се употребява с тези три различни значения. В най-точния си смисъл, когато става въпрос за държавния глава, трябва да се употребява заедно със „хан“, напр. *Султан Мурад хан*. Ако няма „хан“ и се намира пред самото име, трябва да означава „принц“. Най-често по този начин се използва за синовете на султана, особено от царуването на Мехмед II. Ако се намира след името, означава „принцеса“, напр. *Фатма султан*. Комбинира се също и с названията „хасеки“ и „валиде“[27].

Султанзаде – „Син на принцеса“, титла на синовете на султанските дъщери или на внуците им.

Султан-юл гюзат – „Султан на газиите“, една от първите титли, присъдени на Мурад I, а по-късно и на други султани.

Съгър – „Угоено на ясла говедо“, прякор на Селим II.

Сют-кардеши – „Млечен брат“.

Таваши – „Евнух“, прякор на 2032/Ибрахим

Тавил – „Висок“, прякор на 2162/Мехмед Соколлу.

Текфур – „Крал“, от арменското „тавагор“.

Тиряки – „Наркоман“, „Пристрастен“, обикновено се употребява за зависими от наркотици и никотин; прякор на 2216/Хасан.

Топал – „Куц“, прякор на 2247/Реджеп и 2297/Кенан.

Туршу – „Туршия“ или „Опак човек“, прякор на 2425/Мехмед

Търнакчъ – „Мошеник“, прякор на 2243/Ахмед и на 2329/Ибрахим

Тюджар – „Търговец“, прякор на 2288/Мустафа.

Угурлу – „Късметлия“, прякор на 1796/Мехмед

Узун – „Дълъг“, прякор на 1795/Хасан

Фатих – „Завоевател“, прозвище на Мехмед II, което получава за завладяването на Константинопол.

Фатих-и Багдад – „Завоевателя на Багдад“, прозвище на Мурад IV.

Фахреддин – „Слава за вярата“, прозвище на Осман I

Френк – нарицателно за французи и за всички, които имат европейски произход, прякор на 2036/Ибрахим. (Отнася се и за хора с католическо вероизповедание – бел. пр.)

Хадже, Хаджи – „Поклоник“ , съответно в женски и мъжки род; титла, давана на онези, които са извършили поклонение в Мека.

Хадим-юл Харемейн-еш шерифейн – „Защитник на двата свещени града“ (Мека и Медина). Титла, дадена на Селим I през 1517 г. от шерифа на Мека, който му изпраща ключовете на двата свещени града. (Вж. *„Халифе“*)

[27] По-подробно вж. ***E.I.***, *'Sultan'* и **Uzunçarşılı**, *S.T.* 230-234. Първият, който използва тази титла, вероятно е Орхан; по въпроса вж. **Atiya**, *Nicopolis, 157-160.*

Хадъм – „Евнух“; прозвище, използвано за 2032/Ибрахим.

Хакани – „Императорски“, прозвище, дадено на 2132/Мехмед

Хакан-юл беррейн вел бахрейн – „Господар на сушата и на моретата“ – една от почетните титли на султаните, изразяваща техните грандиозни претенции за власт.

Халифе – „Халиф“ – Макар че според някои изследователи последният абасидски халиф запазва титлата до смъртта си през 1538 г., прехвърлянето ѝ през 1517 г. върху Селим I и неговите наследници винаги предизвиква жлъчни спорове в ислямския свят... В *Cam. Mod. Hist.* i., 91, се казва следното: „Един от фундаменталните принципи на исляма е, че всички мюсюлмани трябва да бъдат ръководени от един Имам и че този Имам трябва да бъде член на племето Корейш – онова, към което принадлежал Пророкът. По това време (завладяването на Мамелюшкия султанат – б. пр.), 1517 г., институцията на имама е в ръцете на една сянка, Мехмед Абу Джафер от племето Хашим, която поддържа представата за халифата от двореца в Кайро. Като последен представител на абасидските халифи, той отстъпва халифството на султан Селим. Това формално прехвърляне стои в основата на претенциите на османските султани да бъдат имами или върховни глави на ислямския свят, макар че в своите вени нямат и капка кръв от тази на Корейшите. Прехвърлянето на халифството е потвърдено и чрез признанието, което Селим в същото време получава от шерифа на Мека, който му изпраща ключовете на Каабата, с което го определя за „Защитник на мюсюлманските светини“. **S. Lane-Pool,** *Egypt,* 265, 355, казва: „Втората или египетската династия на Абасидските халифи била с толкова ограничени духовни функции, че те се изразявали в това да извършват свещенослужението в една джамия. Те обаче „технически“ представлявали центъра на ислямския свят и служели като връзка между стария халифат в Багдад и новия на османските султани, на които те делегирали толкова права, колкото можели да дадат... Легитимността на приемането на халифството от османските султани се оспорва не само от шиитите, но и от мнозинството учени-сунити, на които е известно, че халифът трябва да принадлежи към племето на Пророка Корейш. Но както и да стоят нещата де юре, де факто халифи на преобладаващата част от ортодоксалните мюсюлмани след смъртта на Мютевекил са османските султани“. Тук трябва да отбележим също, че позицията на Абдюлмеджид (II), на когото през 1922 г. е позволено да поеме поста халиф, без да бъде султан, е глава на всички мюсюлмани[28].

Хан – „Господар“, „Принц“. Използва се също за титла на господарите на Крим. Титла, дадена от Селим II на внука му 2165/Ибрахим.

Ханчерли – „С ханджер“, прозвище на 1945/Фатма

[28] Вж. **Gibb and Bowen**, i. 31-34; ***I.A.***, 'Halife'; **Hayder**, 17, 270; **Danişmend**, ii.29. 36.43.

Хантал – „Тромав“, прозвище на 2392/Хафаф

Ханъм – „Госпожа“

Ханъм-султан – „Госпожа-принцесата“ – титла за внучките на султаните по женска линия.

Хасеки-кадън – „Съпруга на султана“, нарицателно за жените на султана, които са родили дъщери.

Хасеки-султан – „Съпруга на султана“, нарицателно за онези жени на султана, които са му родили син; обикновено се употребява за първите четири или шест от родилите съпруги.

Хатун – „Господарка“ употребявано в ранния период за законните съпруги на султана или пък вместо по-късното „Валиде-султан“. (В градския живот названието означава „госпожа“ – бел. пр.)

Хафъз – „Пазител“ и „човек, който знае корана наизуст“. Употребява се за 2228/Ахмед , 2416/Ахмед и др.

Хезарпаре – „Хиляда парчета“ – прозвище, дадено посмъртно на 2311/Ахмед, който е екзекутиран и след това накъсан на парчета от тълпата.

Хелваджъ – „Халваджията“, прозвище на 2321/Юсуф.

Худавендигяр – „Владетел“, „Господар“, прозвище на Мурад I, а по-късно дадено и на санджака Бурса. Използва се също и като прозвище на Орхан и на Мурад II[29].

Хумайюн – „Султански“, от „Хума“ – кралски лешояд.

Хункяр – „Суверен“, прозвище дадено на Мурад I и Мехмед II[30].

Чавуш – „Младши офицер“ и „Пратеник“ – вж. 2320/Мехмед.

Чакърджъ – „Соколар“ – вж. 2185/Хасан

Челеби – „Благороден“, „Млад господар“; до времето на Мехмед II с тази титла се назовават синовете на султана. Прозвище на султан Мехмед I.

Челеби-султан – „Принц-благородник“. До 1594 г. тази титла се дава на онези султански синове, които са управители на княжески провинции.

Челик – „Стомана“, прозвище на 2455/Мустафа

Черкез – „Черкезин“, „Кавказец“. Вж. 2440/Осман

Чухадар – „Управляващ двореца“. Специален прислужник при кабинета на висшите чиновници за чистене на прахта от посетителите.

Шах – „Император“, персийска титла.

Шахзаде/Шехзаде – „Син на императора“, титлата е въведена от Мехмед I за неговите синове.

Шах-и алем пенах – „Убежище за света“, една от почетните титли на султаните, персийска по произход.

Шахин – „Сокол“, вж. 2162/Мехмед Соколлу.

[29] Ibid.

[30] Вж. *İ.A.* v. 587.

Шейтан – „Дявол“, прякор на 2275/Ибрахим.

Шейх – Глава на мюсюлманска общност, титла на 1500/Едебали

Шейх-юл ислям – „Старейшина на исляма“ „Мюфтия“, глава на ислямската общност след халифа.

Шехит – „Мъченик на вярата“, титла, която се дава на загиналите за вярата в Свещена война. Титла, присъдена на Мурад I и Осман II.

Шехри – „Гражданин“, прякор на 2311/Ахмед

Шюджаеддин – „Герой на вярата“, титла на Орхан

Явуз – „Жесток“, прякор на Селим I

Яглъкчъ – „Продавач на забрадки“, прякор на 2469/Юсуф.

XVI
ИМЕНАТА В ОСМАНСКАТА ДИНАСТИЯ

По всичко изглежда, че по отношение на избора на имена Османовци проявяват твърде ортодоксален вкус. Около двеста и петдесет синове са назовани само с 50 имена, от които най-често срещаното е Мехмед, следвано от Ахмед, Сюлейман и Мурад. За същото число дъщери има почти 80 различни имена, сред които най-често употребяваните са Фатма, Хатидже и Есма[1].

От седемнадесети век може да се забележи определена тенденция към навлизане на арабски имена, изместващи онези, които могат да бъдат считани за типично тюркски. Успоредно с този процес през късния период нараства популярността на двойните имена като Мехмед Вахдеддин или Рукие Сабиха.

Съществува и друг, често срещан обичай по отношение на имената: ако се случи така, че някое от султанските деца умре в ранна детска възраст, неговото или нейното име се дава на следващото дете от същия пол, което се ражда. Така се натъкваме на петима Ахмедовци, синове на Махмуд II и четирима Мехмедовци и три Хатиджета – деца на Ахмед III[2].

Най-забележителното, макар и по никакъв начин най-разпространено от имената, които се срещат в династията, е името Мустафа, което, както изглежда, носи проклятието на Османовци. Първият принц с това име е 538/Мустафа, син на Баязид I, който изчезва след битката при Анкара и се завръща, или пък е представен от друг за завърнал се, за да предизвика вълнения по време на управлението на брат му Мехмед I. Той е екзекутиран от Мурад II в началото на 1423 г. Скоро след това един друг 554/Мустафа, син на Мехмед I, също вдига въстание и е екзекутиран пак през 1423 г. Синът на Мехмед II 571/Мустафа загива при нещастен случай през 1474 г., докато е управител на княжеска провинция[3]. 606/Мустафа, син на Сюлейман I е преследван безмилостно от своята мащеха 151/Хуррем и полубрат Селим II до смъртта си през 1553 г. Собственият син на Селим II 613/Мустафа е екзекутиран през 1574 г. при възцаряването на брат му, а синът на Мурад III 635/Мустафа е сполетян от същата съдба в братоубийствената чистка, отбелязала идването на престола на Мехмед III през 1595 г. Първият султан, който носи това име – Мустафа I, управлява два пъти, като и при двата е свалян от престола

[1] Числата са следните: Мехмед – 37 души, Ахмед – 21, Сюлейман – 16, Мурад – 15, следвани от Махмуд и Селим, Мустафа и Баязид; Фатма – 22 жени, Хатидже – 15, Есма – 11, Айше – 10 и Рукие – 7.

[2] „Все още разпространена в Анадола, традицията да се дава името на починалия син на следващия, който се роди, датира от това време [на Баязид I]" **Kepçioğlu**, in *Vakıf Dergisi*, ii. 409.

[3] Вж. **Uzunçarşılı**. *O. T.* ii. 108.

заради неизлечимата си лудост. Говори се, че Осман II има син 671/Мустафа, но няма никакви данни за това какво се е случва с него. Султан Мустафа II е детрониран, докато Мустафа IV, последният султан с това име, е не само детрониран, но и екзекутиран през 1808 г. Изглежда единствено Мустафа III има щастието да избегне лошото влияние на собственото си име.

Заслужават да бъдат споменати и някои други имена. Проф. Узунчаршълъ посочва, че Осман I от учтивост кръщава двама от синовете си на двама по-видни свои съвременници в Анадола: 502/Чобан, на името на емир Чобан и 503/Хамид, на името на Хамидоглу Дюндар бей[4].

По-късно проф. Витек, коментирайки религиозната хетеродоксалност на шейх Бедреддин Симави, задава въпрос дали в избраните от Баязид I имена на трима от синовете му: 540/Сюлейман (Соломон) 537/Муса (Мойсей) и 532/Иса (Исус) е вложен някакъв смисъл. Това е твърде възможно, но могат да бъдат дадени и други обяснения. Да започнем с това, че името Сюлейман вече има значимост за семейството на Османовци, идваща от видните й представители 40/Сюлейман шах и 514/Сюлейман паша, а другите две имена със същата сила могат да бъдат израз на авторитета на неговата съпруга-християнка 81/Деспина, която има голямо влияние над Баязид[5].

И накрая, ще спомена интересния случай с тримата сина на Абдюлхамид I 770/Абдуллах, 771/Абдюлазиз и 772/Абдуррахман, които са мъртвородени и не би трябвало да получават каквото и да било име[6].

[4] **Uzunçarşılı**. *O. T.* I. 30. n. 2.

[5] **Wittek**, „Ankara", in *Belleten*, 27.587, n. 42.

[6] **Sürreya**, I. 53, „Bi-ruh olarak tevellüd ettiler" (Те били родени без душа)

XVII
ПРОФЕСИОНАЛНИ УМЕНИЯ НА СУЛТАНИТЕ

Независимо от своето могъщество, султаните биват възпитани „в духа на старата тюркска традиция, че всеки, дори и кралската особа, трябва да придобие някакво умение или занаят, който да им осигури прехраната, в случай че настъпят лоши времена“[1].

Твърде вероятно е този обичай да води началото си от връзките на ранните османски султани с ахиите, върху чиято дейност днес можем да хвърлим поглед в написаното от Ибн Батута. Те и наследилите ги занаятчийските гилдии, описани от Бусбек, както и от други автори, определено са оказвали винаги силно влияние върху церемониалния живот в двореца и в столицата[2].

Сведенията за професионалните умения на различните султани са непълни, но съществуват в изобилие данни, които сочат, че те са възприемани от тях с необходимата сериозност. Нещо повече, професионалните умения на султаните демонстрират широко разнообразие от интереси. Първият, за когото се знае нещо, е Мехмед I, чийто прякор „киришчи“ свидетелства за умението му да прави тетиви за лъкове. Мехмед II е градинар, който „достига огромно умение в това си занимание и изпитва такова удоволствие от него, че през по-голямата част от свободното си време в интервалите между военните походи работи в градините на Големия сарай и на другите дворци[3]. Селим I и Сюлейман I се увличат от златарството, докато Селим II прави полумесеци за знамената на поклонниците по пътя им за Свещените градове. Мурад III изработва стрели, докато Мехмед III се специализира в правенето на лъжици и на специални пръстени за палците, използвани от стрелците с лък, какъвто бил неговият син Ахмед I[4]. Мехмед IV се увличал по поезията дотолкова, че поетическото му слово може почти да се счита за негов занаят. В рима са писани дори и военните му телеграми. Един от последните султани, посветил се на някакво изкуство, е Абдюлхамид II, който се увлича по инкрустирането на дамаскини.

И макар че в тези неща не е влаган никакъв паричен интерес, те носят на султаните твърдесолидни приходи от заинтересуваните. Дребни ръчно произведени от ръката им изделия често са давани като подаръци на хора от двореца – акт, който изисква като обратен жест подарък с много по-голяма стойност.

[1] Вж. **Miller**. *Palace School*, 27, възоснова на Spandugino, **ibid**. 97, казва: „Няма ни един толкова велик принц или господар, пък било той и самият император, който да не кара децата си да изучават някъв занаят или наука, чрез които да могат да си осигурят препитание, в случай че в живота им настъпят лоши дни.“

[2] **Purchas**, 1829: „Великият султан Ахмед I е от сдружението на стрелците, докато повечето от султаните от османската династия не влизат в някакви организации. Неговият баща Мехмед пък членувал в еснафа на бижутерите на пръстени.“

[3] **B. Miller**, *Palace School*, 27. Същият, цитирайки *Angiolello*, с. 98, казва: „Същият този Мехмед имал навика да изработва пръстени за лъкове, токи за колани и ножници за мечове, които неща той правел, за да запълва времето си.“

[4] **Sandys**, 73: „Занимението на Ахмед, тъй като те всички имат по някакво, е да изработва пръстени от слонова кост, които се поставят върху палците при стрелба с лък. С това той се занимава всеки ден.“

XVIII
ОСМАНСКАТА ДИНАСТИЯ И ПОКЛОНЕНИЕТО

Макар че османската династия винаги е изповядвала мюсюлманската религия и още от времето на Селим I султаните са изпълнявали почетната длъжност на халифи, само половин дузина членове от дома на Османовци са се сдобили с титлата „хаджи“ или „хадже“ (поклонник – хаджия, хаджийка) чрез пътуване до Мека – нещо присъщо за всички добри мюсюлмани.

Първият член от фамилията, който стига до Свещения град, е жена, 1045/ Na, дъщеря на Мехмед I и вдовица на на 1701/Махмуд Чандърлъ паша. Тя е последвана от 1646/Хунди, когато се сгодява за Захир Чакмак през 850 г. [5. 1. 1447][1]. Други две жени, 270/Айше Бухари, жена на Ахмед III и 290/Айше, жена на Махмуд I, също отиват на поклонение през XVIII в.

Говори се, че когато получил вестта за смъртта на баща си, Баязид II се готвел да тръгне от Амасия за Мека. Той обаче бързо се отказал от намерението си, заради по-важната задача да защити правото си върху трона. Съвсем основателно е, имайки пред вид характера на Баязид, това предание да е вярно[2]. Последвалият период на гражданска война завършва с бягството на 570/ Джем в двора на мамелюшкия султан Каитбай. Докато е в Египет. Джем решава да изпълни своите религиозни задължения и в началото на 1482 г. се отправя към Мека, но не е сигурно, че действително стига до Свещения град[3]. Синът на Баязид II 583/Коркуд също тръгва на поклонение, но е върнат обратно, когато стига до границата с Египет.

Съвсем изненадващо, макар че докато е в Кайро Селим I получава от шерифа на Мека ключовете на града и е обявен за пазител на мюсюлманските светини, той така и никога не помисля сериозно да направи поклонение. Дали поради фундаментално безбожие или пък по чисто военна необходимост той не отива там, макар че времето на годината е точно за поклонение.

Нищо повече не се чува за Мека – освен ежегодния керван с подаръци, изпращан от султаните[4] – до 1622 г., когато Осман II обявява намерението си

[1] **von Hammer**, iii. 351, и **Uzunçarşılı**, in *Belleten*, 68. 524.

[2] **Cantemir**, 116: „По това време Баязид е в Амасия и мисли за „хаджилък“, сиреч за поклонение в Мека, когато неочаквано идва съобщение от везира, че неговият баща е умрял и го е посочил за свой наследник. Също така той получава и още едно писмо, подписано от везира и от останалите високопоставени мъже, които го увещават да дойде, да се възкачи на трона и да остави намерението си за поклонение на хората с по-долен произход и с повече свободно време“. След това Кантемир продължава, твърдейки, че благочестието на Баязид надделява и той изпраща Коркуд да управлява девет месеца като регент, докато той е на поклонение – една пълна пародия на фактите.

[3] Сравни **von Hammer**, iv. 14, *E. I.* I. 1034 и **Uzunçarşılı**. *O. T.* ii. 159. **Fisher**, 26, казва че Джем прави това с пропагандна цел.

[4] „Сюрре алайъ“ (процесията с подаръци), водена от „емир кол-хадж“ (предводител на поклонниците в Свещените места) и множеството актове на благотворителност от страна на султаните, могат да бъдат считани като „Искат-и хадж“ – акт на примирение.

да замине на поклонение. Както вече видяхме, неговите планове са твърде далеч от религиозните – той възнамерява да отиде не по-далеч от Сирия или може би Арабия и там да събере лоялна и дисциплинирана армия, с която да се върне в столицата и да разгроми еничерите. Шейх-юл ислямът 2260/ Есад ефенди – тъст на Осман – го предупреждава за опасността да напусне столицата и му изпраща фетва, обявявайки, че не е необходимо един султан да прави поклонение. Осман е напълно готов да пресече Босфора като първи етап от пътуването си, но еничерите въстават срещу него. Те се сдобиват с втора фетва, която да спре поклонниците и принуждават султана да остане в столицата, където бързо го детронират и екзекутират[5].

Последният султан от династията Мехмед VI посещава Мека скоро след като е свален от престола, но когато разбира, че шериф Хюсеин прави машинации да прехвърли върху себе си титлата „халиф“, при първа възможност напуска града, без да извърши поклонение[6]. С това приключва връзката на султаните със Свещените градове, на които те всъщност са специалните защитници[7].

[5] Вж. **von Hammer**, viii. 290.

[6] Вж. **Hayder**. 251-252.

[7] Възможно е една малка част от членовете на фамилията да са направили поклонение през последните години, но те не са отбелязани.

ТАБЛИЦА XVII. *Генеалогия на султаните*

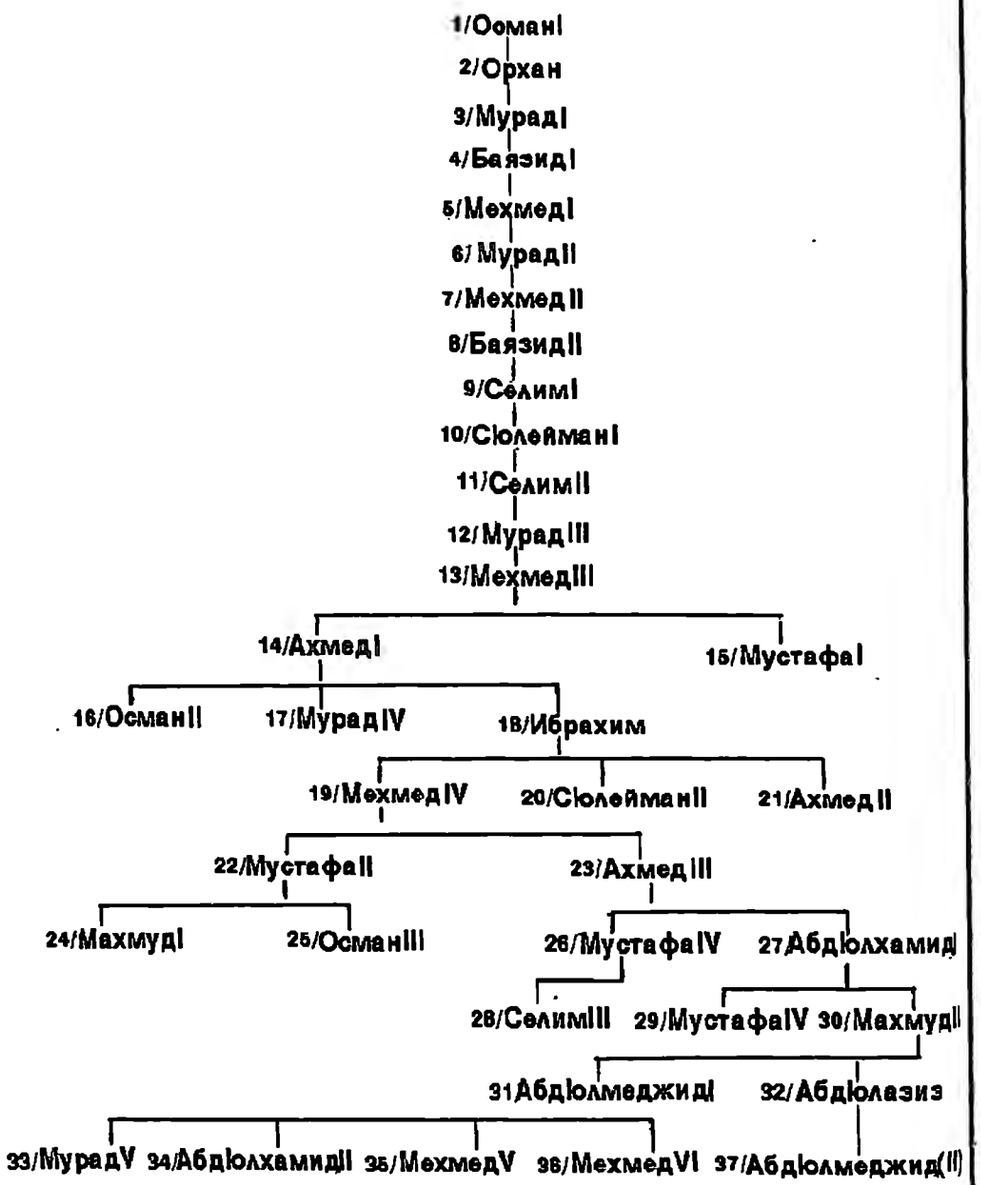

ТАБЛИЦА XVIII. *Султаните, с датите на възкачване на престола*

Султан	*Дата на възкачване на престола*
1/Осман	680 [1281] (племенна власт)
	699 [1300] обявяване на независимост
2/Орхан	724 [1324]
3/Мурад I	761 [1360]
4/Баязид I	791 [6. 1389]
(Фетрет Заманъ)	804 [28. 7. 1402]
5/Мехмед I	816 [5. 7. 1413]
6/Мурад II	824 [26. 5. 1421]
7/Мехмед II (А)	848 [1. 12. 1444]
Мурад II (Б)	850 [9. 1446]
Мехмед II (А)	855 [3. 2. 1451]
8/Баязид II	886 [3. 5. 1481]
9/Селим I	918 [24. 4. 1512]
10/Сюлейман I	926 [22. 9. 1520]
11/Селим II	974 [7. 9. 1566]
12/Мурад III	982 [15. 12. 1574]
13/Мехмед III	1003 [16.1. 1595]
14/Ахмед I	1012 [21. 12. 1603]
15/Мустафа I (А)	1026 [22. 11. 1617]
16/Осман II	1027 [26. 2. 1618]
Мустафа I (Б)	1031 [19. 5. 1622]
17/Мурад IV	1032 [10. 9. 1623]
18/Ибрахим	1049 [9. 2. 1640]
19/Мехмед IV	1058 [8. 8. 1648]
20/Сюлейман II	1099 [9. 11. 1687]
21/Ахмед II	1102 [23. 6. 1691]
22/ Мустафа II	1106 [6. 2. 1695]
23/Ахмед III	1115 [22. 8. 1703]
24/Махмуд I	1143 [1. 10. 1730]
25/Осман III	1168 [14. 12. 1754]

26/Мустафа III	1171 [30. 10. 1757]
27/Абдюлхамид I	1187 [21. 1. 1774]
28/Селим III	1203 [7. 4. 1789]
29/Мустафа IV	1222 [29. 5. 1807]
30/Махмуд II	1223 [28. 7. 1808]
31/Абдюлмеджид I	1255 [1. 7. 1839]
32/Абдюлазиз	1277 [25. 6. 1861]
33/Мурад IV	1293 [30. 5. 1876]
34/Абдюлхамид II	1293 [31. 8. 1876]
35/Мехмед V	1327 [27. 4. 1909]
36/Мехмед VI	1336 [3. 7. 1918]
	1341 [1. 11. 1922] (само халиф)
37/Абдюлмеджид (II)	1341 [19. 11. 1922] (само халиф)
	до 1342 [3. 3. 1924]

ТАБЛИЦА XIX. *Възраст и продължителност на управление на султаните*[8]

Султан	*Възраст при възцаряване*	*Продължителност на управлението*	*Възраст в края на управлението*	*Възраст при смърт*
1/Осман	23	43	66	66
2/Орхан	36	36	72	72
3/Мурад I	34	29.2	63	63
4/Баязид I	29	13.1	42	43
5/Мехмед I	24	7.11	32	32
6/Мурад II	17; 42	23.7; 4.4	40;47	47
7/Мехмед II	12.8; 18.11	1.10; 30.3	14.6; 49.1	49.1
8/Баязид II	33.3	31	64.3	64.4
9/Селим I	42	8.5	50	50
10/Сюлейман I	25.11	46	71.10	71.10
11/Селим II	42.3	8.3	50.7	50.7
12/Мурад III	28.5	20.1	48.6	48.6
13/Мехмед III	28.8	8.11	37.7	37.7
14/Ахмед I	13.8	13.11	27.7	27.7
15/Мустафа I	25; 30	-.3; 1.4	25.3; 31	46
16/Осман II	13.4	4.3	17.7	17.7
17/Мурад IV	14	16.5	30.5	30.5
18/Ибрахим	24.3	8.6	32.9	32.9
19/Мехмед IV	6.7	39.3	45.10	51
20/Сюлейман II	45.7	3.7	49.2	49.2
21/Ахмед II	48.4	3.7	51.11	51.11
22/Мустафа II	30.8	8.7	39.3	39.7

[8] Всички години са изчислени спрямо най-близкия месец

23/Ахмед III	29.8	27.1	56.9	62.5
24/Махмуд I	34.2	24.2	58.4	58.4
25/Осман III	55.11	2.11	58.10	58.10
26/Мустафа III	40.9	16.3	57	57
27/Абдюлхамид I	48.10	15.3	64.1	64.1
28/Селим III	27.4	18.2	45.5	46.7
29/Мустафа IV	27.9	1.2	28.11	29.2
30/Махмуд II	23	30.11	53.11	53.11
31/Абдюлмеджид I	16.2	22	38.2	38.2
32/Абдюлазиз	31.4	14.11	46.4	46.4
33/Мурад IV	35.8	-.3	35.11	63.11
34/Абдюлхамид II	33.11	32.8	66.7	75.5
35/Мехмед V	64.6	9.2	73.8	73.8
36/Мехмед VI	57.5	4.4	61.9	65.3
37/Абдюлмеджид (II)	54.5	1.3	55.8	76.2
средно[9]	31.9	17.3	50.5	51.4

[9] Средните стойности са изчислени, като периодите на царуванията на Мурад II, Мехмед II и Мустафа I са приети за едно цяло.

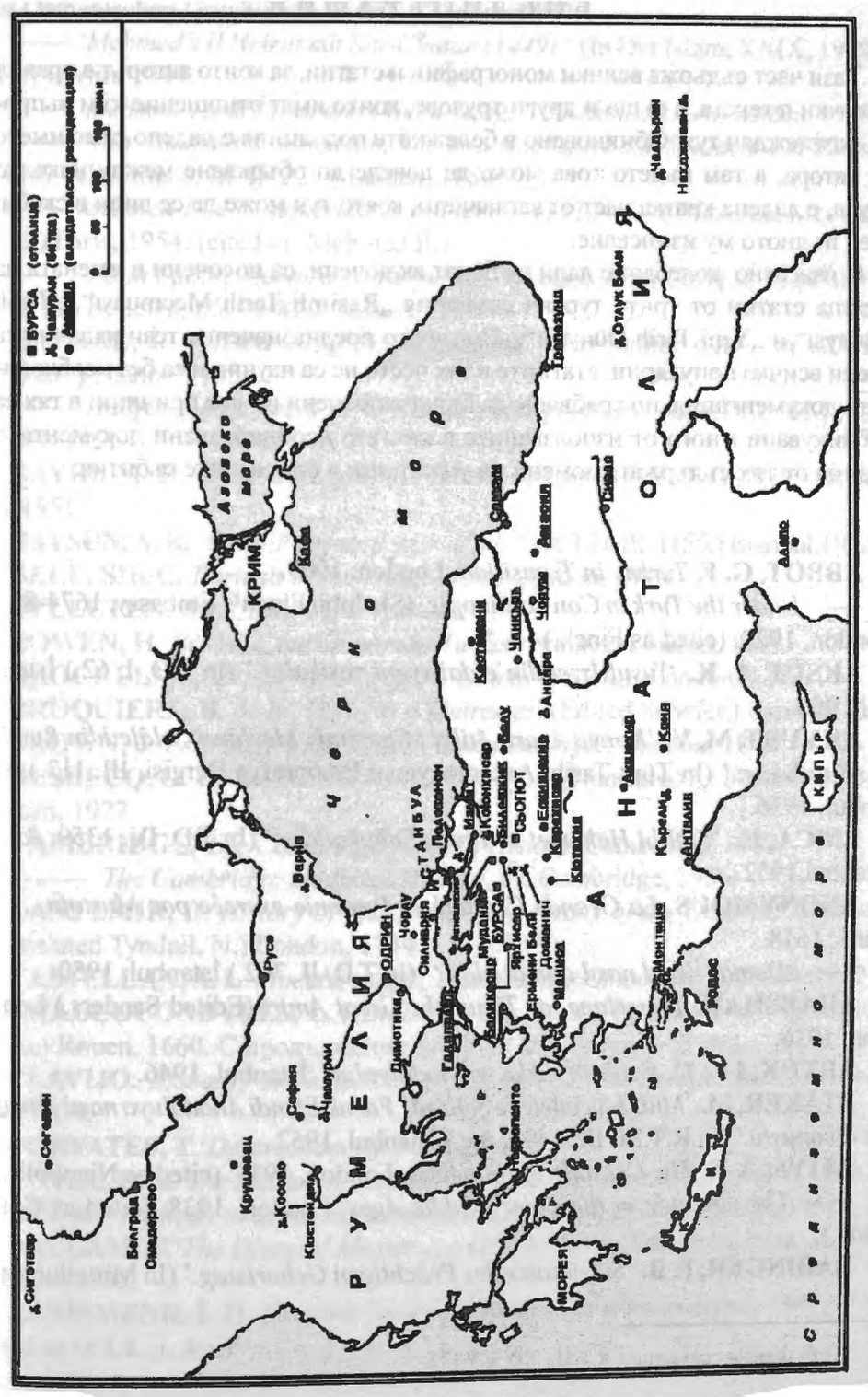
БУРСА (столица)
Чавдарли (битка)
Анкара (владетелска резиденция)
Азовско море
КРИМ
Черно море
АНАТОЛИЯ
РУМЕЛИЯ
Средиземно море
КИПЪР
МОРЕЯ
Родос
Адана
Кайсери
Коня
Анкара
Чорум
Самсун
Синоп
Трапезунд
Отлук Бели
Чавдарли
Кютахия
Бурса
Одрин
Цариград
Варна
Русе
Силистра
Шумен
Сливен
Сегедин
Белград
Смедерево
Крушевац
Косово
Скопие
Солун
Янина
Дуръс
Валона
Отранто
Ларисе
Атина
Монемвасия
Кандия
Ханея
Родос
Кипър
Триполи
Тунис
Алжир
Бизерта
Сфакс
Триполи
Александрия
Розета
Кайро
Суец
Акаба
Мека
Медина
Йемен
Аден
Ормуз
Персийски залив
Багдад
Басра
Мосул
Ерзурум
Ерзинджан
Сивас
Кайсери
Коня
Анкара
Кютахия
Бурса
Измит
Скутари
Цариград
Галиполи
Одрин
Димотика
Чорлу
Силиврия
Варна
Русе
Шумен
Сливен
Силистра

БИБЛИОГРАФИЯ

Тази част съдържа всички монографии и статии, за които авторът е правил посочки в текста, а също и други трудове, които имат отношение към въпроса, разглеждан тук. Обикновено в бележките под линия е дадено само името на автора, а там където това може да доведе до объркване между няколко труда, е дадена кратка част от заглавието, която тук може да се види в скоби, след пълното му изписване.

С известно колебание дали да бъдат включени, са посочени и имената на редица статии от трите турски списания „Resimli Tarih Mecmuası", „Tarih Dünaysı" и „Yeni Tarih Dünyası".[1] По своето предназначение тези издания са преди всичко популярни, статиите в тях често не са научни и са без необходимата документация, но трябваше да бъдат включени по две причини: в тях са публикувани много от използваните в книгата необнародвани документи и редица от тях съдържат спомени на участници в описваните събития.

ABBOT, G. F. *Turkey in Transition*. London, 1909.

—— *Under the Turk in Constantinople*. (Sir John Finch's Embassy, 1674-81.) London, 1920. (cited as Finch.)

AKSÜT, A. K. *'Yusuf İzzeddin'e dair yeni vesikalar.'* (In T.D. I. 62.) İstanbul,1950.

AKYURT, M. Y. *'Konya Asarı Atika Müzesinde Mevlâna Celâleddin Rumînin Sandukası.'* (In Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, III. 113.) İstanbul, 1936.

AMCA, H. *'Taklibi Hükûmet ve Prens Sabahaddin.'* (In T.D. IV. 1359, &c.) İstanbul,1952.

ANONYMOUS. *La Grande Cruauté et Tyrannie exercée par Mustafa. . . .* Paris, 1618.

—— *'Damat Ferid nasıl damat oldu?'* (In T.D. II. 762.) İstanbul, 1950.

ARABSHAH. *Tamerlane, or Timur the Great Amir*. (Edited Sanders.) London, 1936.

ARTUK, I ve C. *Fatih'in Sikke ve Madalyaları*. İstanbul, 1946.

ATAKER, M. *'Millî Mücadelede Şehzade Faruk Efendi Anadoluya nasıl gitmiş ve dönmüştü?* (In R.T.M. III. 1498, &c.) İstanbul, 1952.

ATIYA, A. S. *The Crusade of Nicopolis*. London, 1934. (cited as Nicopolis.)

—— *The Crusade in the Later Middle Ages*. London, 1938. (cited as Crusade.)

BABINGER, F. B. *'Sülejman's des Prächtigen Geburtstag.'* (In Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte, II. 165.) Hanover, 1926.

—— *'Mehmed's II Heirat mit Sitt-Chatun (1449).'* (In Der Islam, XXIX, 1949, 217.) Berlin, 1949.

—— *'Mehmed's II des Eroberers Geburtstag.'* (In Oriens, II. I. I.) Leiden, 1949.

—— *'Von Amurath zu Amurath. Vor und Nachspiel der Schlacht bei Varna (1444).'* (In Oriens, III. II. 229.) Leiden, 1950.

—— *Mehmed II le Conquérant et son temps. (1432-81.)* (Trans. del Medico, H. E.) Paris, 1954. (cited as Mehmed II.)

—— *'Fatih Sultan Mehmed ve İtalya.'* (Translated from German and Italian texts.) In Belleten, 65. 41-82.) Ankara, 1953.

BAYKAL, İ. *'Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi nasıl intihar etti?'* (In T.D. I. 487, &c.) İstanbul, 1950.

—— *'Halifesi Abdülmecid'in sarayında neler gördüm?'* (In T.D. II. 822.) İstanbul, 1951.

BAYRI, M. H. *'Halk Edebiyatında Edirne Vakası.'* (In T.D. III. 959.) İstanbul,1951.

BAYSUN, A. R. *'Enver Paşa nasıl şehit edildi?'* (In T.D. III. 1155.) İstanbul,1952.

BELL, SIR C. *Portrait of the Dalai Lama.* London, 1946.

BELLETEN. Вж. 'Türk Tarih Kurumu'.

BOWEN, H. *British Contribution to Turkish Studies*. London, 1945.

BROCKELMANN, C. *History of the Islamic Peoples*. London, 1949.

BROQUIERE, B. de la. *Voyages d'Outremer*. (Edited Schefer.) Paris, 1892.

BROWN, J. P. *Ancient and Modern Constantinople*. London, 1868.

BUSBECQ, O. G. de. *The Turkish Letters of....* (Translated by Forster, G. S.) Oxford, 1927.

CAMBRIDGE. *The Cambridge Modern History.* Cambridge, 1902.

——— *The Cambridge Medieval History*, IV. Cambridge, 1936.

CANTEMIR, D. *History of the Growth and Decay of the Ottoman Empire*. (Translated Tyndall, N.) London, 1734.

CASTELLAN, A. L. *Moeurs, usages, costumes des Othomans*, &c. Paris, 1812.

CHALCOCONDYLES, L. *Histoire . . . des Turcs*. (Translated by Vigenure, B. de.) Rouen, 1660. С продължения от Artus & Mezeray.

CLAVIJO. *Embassy to Tamerlane (1403-6).* (Edited, Le Strange, G.) London, 1934.

CORYATES, T. *Description*. (In Purchas, q.v.)

COVEL, Dr. J. *The Diaries of. . .(1670-9).* (Edited by Bent, J. T.) London, 1893.

ÇİĞ, K. *'Padişah'ın acıklı Feryatnamesi'* (In T.D. II. 522.) İstanbul, 1950.

DALLAM, T. *The Diary of Master . . . (1599-1600).* (Edited by Bent, J. T.) London, 1893.

DANİŞMEND, İ. H. *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. 4 vols. İstanbul, 1947-55. (cited as O.T.K. i, &c.)

[1] Отбелязвани съответно с R.T.M., T.D. и Y.T.D.

—— *Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi*. Part I. (İstanbul Fethi Derneği Yayınları, 6). İstanbul, 1953.

DENY, J. *'Valide Sultanlar.'* (In Encyclopedia of Islam.)

Don Juan. Memoirs of ..., of Persia. (Edited by Le Strange, G.) London, 1926.

DUCANGE, C. du F. *Historia Byzantina*. Paris, 1680.

EDİB, H. *Sinnekli Bakkal*. İstanbul, 1943. (Translated as *The Clown and His Daughter, London*, 1935.)

Encyclopaedia Britannica. XIth Edition.

Encyclopaedia of Islam. (Edited by Houtsma, Bassett, Arnold, and Hartmann, &c.) Leiden, 1913.

Encyclopaedia of Islam (new edition). (Edited by Kramers, Gibb and Lévi-Provençal, etc.) Leiden and London, 1954.

Encyclopaedia of World History. (Edited by Langer, W. L.) London, 1940.

ERDOĞAN, A. *'Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii.'* (In Vakıf Dergisi, 33.) Ankara, 1938.

EREMYA (Çelebi Kömürcüyan). *XVII Asırda İstanbul*. (Edited by Andreasyan, H. D.) İstanbul, 1952.

ERGİNS, Z. *'Osmanlı Haremi ne zaman kuruldu?'* (In T.D. I. 362.) İstanbul, 1950.

ERKSAN, A. C. *'Selim III ve Alemdar Mustafa Paşa.'* (T.D. özel III.) İstanbul, 1950.

ERTAYLAN, İ. H. *Sultan Cem*. İstanbul, 1951.

EVLİYA (Çelebi). *Narrative of Travels in Europe, Asia and Africa in the 17th Century*. (Translated by von Hammer.) London, 1834.

FISHER, S. N. *The Foreign Relations of Turkey, 1481-1512*. Urbana, Illinois, 1948.

FUGGER. *The Fugger News-Letters, 1568-1605*. (Edited by von Klanvill, V.) London, 1924.

GIBB, H. A. R., & BOWEN, H. *Islamic Society and the West*. I. I. London, 1950.

GIBBON, E. *Decline and Fall of the Roman Empire*. (Edited by Bury, J. B.) London, 1896, &c.

GIBBONS, H. A. *The Foundation of the Ottoman Empire*. Oxford, 1916.

GIESE, F. G. *'Das Seniorat im osmanischen Herscherhause.'* (In Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte, II.) Hanover, 1926.

Giz, A. *'Gülnûş Sultan.'* (In T.D. I. 16.) İstanbul, 1950.

—— *'Hafsa Hatun'un Mektupları.'* (In T.D. II. 768.) İstanbul, 1950.

—— *'Üç Yaşında evlenen Sultanlar.'* (In T.D. I. 105.) İstanbul, 1950.

—— *'Altı Vezirle evlenen bir Sultan, Ayşe Sultan.'* (In T.D. I. 283.) İstanbul 1950.

—— *'İkinci Mahmud'un Kızları.'* (In T.D. I. 317, &c.) İstanbul, 1950.

—— *'Üçüncü Ahmed'in Oğulları.'* (In T.D. I. 678.) İstanbul, 1950.

—— *'Makbul İbrahim Paşa'nın Damatlığı Meselesi.'* (In R.T.M. IV. 2793.) İstanbul, 1953.

GOTHA. *Almanach de Gotha. 1761-1943*. (Edited by Justus Perthes.) Gotha, 1761, &c.

GÖVSA, I. A. *Türk Meşhurları*. İstanbul, 1946.

HALECKI. *The Crusade of Varna – a Discussion in Controversial Problems*. New York, 1943.

von HAMMER, J. *Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung*. Wien, 1815.

—— *Histoire de l'Empire Ottomane*. (Translated by Hellert.) Paris, 1843.

HASLUCK, F. W. *Christianity and Islam under the Sultans*. Oxford, 1929.

HAYDER, ŞERİF A. *A Prince of Arabia*. (Edited by Stitt, G.) London, 1948.

HINZ, W. *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*. (Translated by Bıyıklıoğlu, T.) Ankara, 1948.

Historian's History of the World, XXIV. London, 1907.

HONY, H. C. *Turkish-English Dictionary*. Oxford, 1947.

İBN BATUTA. *Travels in Asia and Africa*, 1325- 54. (Edited by Gibb, H. A. R.) London, 1929.

İNAL, M. K. *Son Asır Türk Şairleri*. (12 fasc.) İstanbul, 1930-42. (cited as Sairleri.)

—— *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*. (14 fasc.) İstanbul, 1940-53. (cited as Sadrazamlar.)

İNCİ, T. *'Düzmece Mustafa hâdisesi....'* (In R.T.M. IV. 2645.) İstanbul, 1953.

İslam Ansiklopedisi. (A translation, with additions of the Encyclopedia of Islam) İstanbul, 1941, &c.

JONQUIÈRE, DE LA. *Histoire de l'Empire Ottomane*. Paris, 1914.

KAFLI, K. *'Turhan Sultan.'* (In Y.T.D. I. 123.) İstanbul, 1953.

KARAL, E. Z. *Osmanlı Tarihi*. V. Nizam-i Cedit ve Tanzimat Devirleri, 1789-1856. Ankara, 1947. (cited as O.T. V.)

KEPCİOĞLU, K. *'Tarihi Bilgiler ve Vesikalar.'* (In Vakıf Dergisi, II. 405.) Ankara, 1942.

KERİMOĞLU, S. *'Sultan İbrahim deli mi idi?'* (In T.D. III. 1057.) İstanbul, 1951

KERİMOĞLU, F. *'Son Halifenin Son Günleri.'* (In R.T.M. VI. 3603.) İstanbul, 1955.

KNOLLES, R. *Generall Historie of the Turkes*. London, 1603.

KOÇU, R. E. *'Aşık ve Şair Padişahlar.'* (T.D. özel IV). İstanbul, 1950.

——— *'Fatih bir suikaste mi kurban gitmişti?'* (In R.T.M. II. 713.) İstanbul, 1951

KÖPRÜLÜ, M. F. *Les Origines de l'Empire Ottomane*. Paris, 1935.

——— *'Yıldırım Bayezid'in esareti ve intiharı.'* (In Belleten, 2. 591.) Ankara. 1937.

——— *'Yıldırım Bayezid'in intiharı meselesi.'* (In Belleten, 27. 591.) Ankara, 1944.

—— *'Osmanlı imparatorluğunun Etnik menşei meseleleri.'* (In Belleten, 28. 219.) Ankara, 1944. (cited as 'Etnik Mensei'.)

KURAN, A. B. *'31 Mart Hâdisesi nasıl oldu?* (In T.D. I. 557.) İstanbul, 1950.

—— *Damad Mahmud Paşa.* (In R.T.M. III. 1613.) İstanbul, 1952.

LAMB, H. *Süleyman the Magnificent.* London, 1952.

LANE-POOLE, S. *Mohammedan Dynasties.* Paris, 1925.

—— *History of Egypt in the Middle Ages.* London.

LANGER, L., & BLAKE, R. P. *'Rise of the Ottoman Turks and its Historical Background.'* (In American Historical Review, XXXVII. 468.) 1931.

LAVISSE, E., et RAMBAUD, A. *Histoire Générale du IVe siècle à nos jours.* Paris, 1893, &c.

Le STRANGE, G. *The Lands of the Eastern Caliphate.* Cambridge, 1930.

LEWIS, B. *'The Privilege granted by Mehmed II to his Physician.'* (In Bulletin of School of Oriental and African Studies, XIV. III. 550.) London, 1952.

LOZAN, S. *'Abdülhamid'in Selânik'ten Getirilişi'.* (In R.T.M. I. I.) İstanbul, 1949.

LYBYER, A. H. *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent.* Cambridge (U.S.A.), 1913.

MAHLER,E.-WÜSTENFELD. *Vergleichungs Tabellen der mohammedanischen und christlichen Zeitrechnungs.* Leipzig, 1926.

MAMBOURY, E. *The Tourists' İstanbul.* (Trans. Burr, M.) İstanbul, 1953.

McCULLAGH. The Fall of Abdulhamid. London, 1910.

MELEK, Z. *'Çırağan Sarayı Vakası.'* (In R.T.M. II. 761.) İstanbul, 1951.

MIKES, K. *'Patrona Halil isyan nasıl başladı, nasıl bastırıldı.'* (Translated by Pirali, S.) (In Y.T.D. I. 175.) İstanbul, 1953.

MILLER, B. *Beyond the Sublime Porte.* Yale, 1931.

—— *The Palace School of Mehmed II.* Harvard, 1941.

MILLER, W. *The Latins in the Levant.* London, 1908.

MIRMIROĞLU, V. *Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları.* İstanbul, 1946.

MORAN, V. *Türkçe-İngilizce Sözlük.* İstanbul, 1945.

MORDTMANN. *'Damad.'* (In Encyclopedia of Islam.)

MORTON, B. A. *The Veiled Empress.* New York, 1923.

M., S. 'Ikinci Mahmud'un annesi, Nakşidil Valide Sultan, Fransız değildir' (In R.T.M. VI. 3816.) İstanbul, 1955.

MURAT, F. *'Bizans imparatorunun yanındaki Osmanlı şehzadesi Orhan Çelebi kimdi?'* (In R.T.M. IV. 3033.) İstanbul, 1954. (cited as 'Orhan'.)

MURAT, F. *'Frenklerin "Osmanlı Papazı" dedikleri sahte şehzade kimdir?'* (In R.T.M. V. 3101). İstanbul, 1954. (cited as 'Osmanlı Papazı'.)

M., Z. *'Cemal Paşa'nın Sultanlığı Meselesi.'* (In R.T.M. I. 12.) İstanbul, 1949.

NAIMA. *Annals of the Turkish Empire, 1000-1070; 1591-1659.* (Translated by Fraser, C.) London, 1832.

NURİ, O. *Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı.* (Quoted in T.D. I. 444.) İstanbul, 1950.

OHSSON, M. de. *Tableau général de l Empire Ottoman.* Paris, 1787.

ORGUN, Z. *'Tuğra-Tuğralarda El-Muzaffer Daima Duası ve Şah Unvanı, Şehzade Tuğraları, Mehmed II'nin Tuğra İmza ve Mühürleri.'* (In Türk Tarih, Ârkeologya ve Etnografya Dergisi, V. 263.) İstanbul, 1949.

Osmanlı Tarihi, I. (Gives the texts of Ahmedi, Şükrüllah, Aşıkpaşaoğlu Âşıkî, Karamanlı Nişancı Mehmed, Bayatlı Mahmudoğlu Hasan). İstanbul, 1949.

ÖRİK, N. S. *'Abdülhamid'in sevmediği ve en sevdiği oğulları.'* (In T.D. III. 970.) İstanbul, 1951.

—— *'Vci Murad Kolu hakkında son sözler.'* (In T.D. III. 1110.) İstanbul, 1951

—— *'Son Damatlar.'* (In R.T.M. III. 1212.) İstanbul, 1952.

—— *'Osmanlı Hanedanı kadın âzasından gidenler ve gelecek olanlar.'* (In R.T.M. III. 1782.) İstanbul, 1952.

—— *'İki Mustafa arasında IIci Sultan Murad.'* (In Y.T.D. I. 6.) İstanbul, 1953.

—— *'Bir Çehreden bir kaç çizgi (Mehmed VI).'* (In R.T.M. IV. 2387.) İstanbul, 1953

—— *'Sultan Mecid'in âşık kızı.'* (In Y.T.D. i. 223, &c.) İstanbul, 1953.

—— *150 Yılın Meşhurlar Ansiklopedisi.* İstanbul, 1954.

—— *'Osmanoğullarının ilk zamanları üzerinde faraziye ve tahminler.'* (In Y.T.D. II. 448.) İstanbul, 1954.

—— 'II Abdülhamid'in evlâdı.' (In Y.T.D. II. 491.) İstanbul, 1954.

—— *'Reşad Efendi Taht Beklerken.'* (In Y.T.D. II. 534, &c.) İstanbul, 1954.

—— 'Yıldız ve Kahire Sarayları arasında iki izdivaç tasavvurunu.' (In Y.T.D. II. 780.) İstanbul, 1954.

ÖZ, T. *'Murad I ile Emir Süleyman'a ait iki vakfiye.'* (In Tarih Vesikaları. I. 4.) İstanbul, 1941.

—— *'Ahmed Fethi Paşa ve Müzeleri.'* (In Türk Tarih, Ârkeologya ve Etnografya Dergisi, V. I.) İstanbul, 1949.

—— 'Kanuni Sultan Süleyman'ın Damadı İbrahim Paşa'nın mektupları.' (In Y.T.D. I. 128.) İstanbul, 1953.

PEARS, SIR E. *'The Ottoman Turks to the Fall of Constantinople.'* (In Cambridge Medieval History, IV. 653.) Cambridge, 1937.

PENZER.N.M. *The Harem.* London, 1936.

PURCHAS. *His Pilgrimes.* London, 1625. Съответно на:

c. 1372. The death of Osman and the setting up of Mustafa his uncle, according to the Relation presented to His Majestye.

c. 1580. Withers, R. A Description of the Grant Seigneur's Seraglio or Turkish Emperor's Court.

c. 1612. Letter of Osman II to James I.
c. 1822. Master Thomas Coryates. Description.
REFİK, A. *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı*. İstanbul, 1930.
—— *Kadınlar Saltanatı*. İstanbul (без година).
—— *'Son Devrin Osmanlı Şehzadeleri ne Hallere düştüler?'* (In R.T.M. I. 480.) İstanbul, 1950.
REFİK, A. *'Abdülhamid'in Na'şı önünde.'* (In T.D. I. 94.) İstanbul, 1950.
——— *'Ondört yaşında Gelin ve elli yaşındaki Damat Fatma Sultanla İbrahim Paşa'nın mesut İzdivaç hayatları ve akibetleri.'* (In R.T.M. IV. 2652.) İstanbul, 1953.
—— *'Kaya Sultan'* (In R.T.M. IV. 2513.) İstanbul, 1953.
Resimli Tarih Mecmuası. İstanbul, 1950, &c. (cited as R.T.M.)
REŞAT, A. *'Abdülhamid II ve Kadınlar.'* (In T.D. I. 443.) İstanbul, 1950.
RIFAAT, M. *The Awakening of Modern Egypt*. London, 1947.
ROE, Sir T. *Negotiations (1621-8)*. London, 1744.
ROSEDALE, H. G. *Queen Elizabeth and the Levant Company*. London, 1904.
ROSSİ, E. *'La Sultan Nûrbânû* (Cecilia Venier-Baffo), moglie di Selim II e madre di Murad III.' (In Oriente Moderno.) Rome, 1953.
RYCAUT, P. *Present State of the Ottoman Empire*. London, 1690.
R., S. *'Kaynar bir Adam; Ali Suavi Efendi.'* (In R.T.M. IV. 2374.) İstanbul, 1953.
SAGREDO, *Memorie Istoriche*. Venezia, 1677.
SAĞMAN, A. R. *'Fatih'in Anası.'* (In R.T.M. IV. 2312.) İstanbul, 1953.
SANDYS, G. *Relation of a Journey*. London, 1637.
SAZLIDERE, Ş. *'Talat Paşa Vahdeddin'i nasıl hal edecekti?'* (In R.T.M. III. 1361.) İstanbul, 1952.
SCHLUMBERGER, G. S. *Siège . . . de Constantinople . . . 1453*. Paris, 1926.
SEDES, H. (General). 'Çirağan Sarayı Vakasının içyüzü.' (In T.D. III 1143.) İstanbul, 1952.
SEMİH, M. S. 'İkinci Hamid'in damadı Kemaleddin Paşa ile Beşinci Murad'ın kızı arasında bir aşk macerası.' (In R.T.M. I. 343.) İstanbul, 1950.
SERTOĞLU, M. 'Son Osmanlı Padişahı Vahdettin'in saltanatı, şahsiyeti ve firarı.' (In T.D. IV. 1342.) İstanbul, 1952.
——— 'Alemdar Mustafa Paşa kimdi, ne yapmak istiyordu, ne yapabıldı ve ne oldu?' (In R.T.M. IV. 2565.) İstanbul, 1953.
SHAY, M. L. *The Ottoman Empire, 1720-1734, as revealed in despatches of the Venetian Baili*. Urbana, Illinois, 1944.
SHIRLEY, A. *Sir Anthony Shirley and his Persian Adventures*. (Edited by Ross, Sir D.) London, 1933.

SHIRLEY, T. *Discours of the Turkes*. (Edited by Ross, Sir D.) London, 1936.
SİMSAR, M. A. *Vakfiye Ahmed Paşa. Philadelphia*, 1940.
SİRER, M. 'Velâdeti Hümayun ve Beşik Alayları.' (In R.T.M. IV. 2433.) İstanbul, 1953.
SÜMER, F. 'Kanuni Süleyman'ın Talihsiz Oğlu Şehzade Bayezid ve acıklı sergüzeşti' (In R.T.M. III. 1321.) İstanbul, 1952.
—— *'Kanuni'nin Oğlu Şehzade Mustafa'yı Boğdurtuşu.'* (In R.T.M. III. 1519.) İstanbul, 1952.
—— *'Osmanlıların Kavmî Menşeleri'* (In R.T.M. V. 3077.) İstanbul, 1954.
SÜRREYA, M. *Sicill-i Osmanî*. 4. vols. İstanbul, 1308 [1892].
ŞAKIR, Z. *'Enver Paşa ile Naciye Sultan nasıl evlendiler?'* (In R.T.M. I. 376.) İstanbul, 1950.
—— *'İkinci Sultan Abdülhamid'in son günleri.'* (In R.T.M. I. 562, &c.) İstanbul, 1950.
ŞEHSUVAROĞLU, H. Y. *Sultan Âziz*. İstanbul, 1949. (cited as Âziz.)
—— *'Murad Efendi bir İngiliz Prensesi ile evlendirilecekti.'* (In R.T.M. I. 211.) İstanbul, 1950.
—— *'Osmanlı Padişahlarının Kılıç Kuşanma Merasimi.'* (In R.T.M. I. 270.) İstanbul, 1950.
ŞEHSUVAROĞLU, H. Y. *'Padişah Mehmed Vahdeddin'in Hayatý ve Firarý.'* (In R.T.M. I. 404.) İstanbul, 1950.
—— *Osmanlı Sarayının bir muhteşem düğünü.'* (In R.T.M. II. 673). İstanbul, 1951.
—— *'İkinci Abdülhamid'in Kadınları ve Çocukları.'* (In R.T.M. II. 720.) İstanbul, 1951.
—— *'Sultan Mecid'in Küçük Kızı Fatma Sultan.'* (In R.T.M. II. 1150.) İstanbul, 1951.
—— *'Atiye Sultan.'* (In R.T.M. III. 1200.) İstanbul, 1952.
—— *'Adile Sultan.'* (In R.T.M. III. 1260.) İstanbul, 1952.
—— *'Damad Ferid Paşa.'* (In R.T.M. III. 1392.) İstanbul, 1952.
—— *'Dördüncü Mustafa'nın İdamı.'* (In R.T.M. IV. 1964.) İstanbul, 1953.
—— *'Bezmiâlem Valide Sultan.'* (In R.T.M. IV. 2098.) İstanbul, 1953.
ŞEHSUVAROĞLU, H. Y. *'Sultan İkinci Abdülhamid.'* (In R.T.M. VI. 3628, &c.) İstanbul, 1955.
TAESCHNER, F. *'War Murad I Grossmeister oder Mitglied des Achibundes?'* (In Oriens, VI. I. 23.) Leiden, 1953.
TAFUR, P. *Travels and Adventures, 1435-39*. (Edited by Letts, M.) London, 1926.
TALU, E. E. *'İkinci Sultan Abdülhamid Gözdesi Fehim Paşa.'* (In R.T.M. IV. 2661.) İstanbul, 1953.
TANIŞIK, I. H. *İstanbul Çeşmeleri*. (2 vols.) İstanbul, 1943-5.

TANKÜT, H. R. *'Alp Kelimesi ve Alpın Irkın Yurdu.'* (In Belleten, I. 26.) Ankara, 1937.

Tarih Dünyası. İstanbul, 1950, &c. (cited as T.D.)

Tarih Dünyası özel: 1. Fatih. İstanbul, 1950.

2. Selim III ve Alemdar Mustafa Paşa. İstanbul, 1950.

3. Âşık ve Şair Padişahlar. İstanbul, 1950.

Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası. Number 14, Appendix 27. For the 'Kanunname-I Â-i Osman' of Mehmed II. İstanbul, 1912. (cited as T.O.E.M.)

Tarih Vesikaları. İstanbul, 1941.

Top- Kapı Sarayı Müzesi. Arşiv Kilavuzu. Fasc. I. İstanbul, 1938.

TOYNBEE, A. J. *A Study of History.* (Edited by Somervell, D. C.) London, 1946.

TÜLBENTÇİ, F. F. *Osmanoğulları.* İstanbul, 1950.

—— *'Sultan Abdüláziz ve Prenses Tevhide.'* (In R.T.M. II. 1133.) İstanbul, 1951

Türk Tarih, Ârkeologya ve Etnografya Dergisi. İstanbul, 1933, &c. (cited as T.T.A.E.)

TÜRK TARİHİ KURUMU. *Belleten.* (A quarterly journal). Ankara, 1937, &c.

—— *Histoire de la République Turque.* İstanbul, 1935. (cited as T.T.K.)

ULUÇAY, M. Ç. *'Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mıydı?'* (In T.D. I. 242, &c.) İstanbul, 1950, &c.

—— *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları.* İstanbul, 1950.

—— *'Haremden Mektuplar.'* (In Y.T.D. I. 27, &c.) İstanbul, 1953.

—— *'Beşinci Murad'ın Mektupları.'* (In T.D. III. 1039.) İstanbul, 1951.

—— *'Fatih, Mahmut Paşa'yı neden öldürttü?'* (In T.D. IV. 1373.) İstanbul, 1952.

—— *'Haremden Mektuplar.'* (In Y.T.D. I, &c.) İstanbul, 1953.

1. 'Çelebi Sultan Mehmed'in kızı Selçuk Sultanın Mektupları.' (Y.T.D. I. 130.)
2. 'Gülbahar Sultan'ın II Bayezid'e Mektupları.' (Y.T.D. I. 162.)
3. 'II Bayezid'in Karısına Yazıları Mektup.' (Y.T.D. I. 207, 250.)
4. 'II Bayezid'in Harem ve Sefahat Alemleri.' (Y.T.D. I. 284.)
5. 'II Bayezid'in kızı Ayşe Sultan'ın Mektubu.' (Y.T.D. I. 338.)
6. 'II Bayezid'in kızı Fatma Sultan'ın kocası çapkın mıydı?' (Y.T.D. II. 418.)
7. 'Sultanlardan rüşvet alınıyordu mu?' (Y.T.D. II. 456.)
8. 'II Bayezid'in kızı Hundi Sultan'ın konaklarına neden yakmak istiyor-lardı?' (Y.T.D. II. 501.)
9. 'Yavuz Sultan Selim'e Cülûs Tebriki.' (V.T.D. II. 580, 617, 663.)
10. 'Bâli Bey'in karısı fahişe miydi?' (Y.T.D. II. 698.)
11. 'Hafsa Sultan'ın Mektupları.' (V.T.D. II. 732.)

UNAT, F. R. *Hicri Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kilâvuzu.* İstanbul, 1943.

—— *Tarih Atlası.* İstanbul, 1952.

—— *'Fatih Kaç Defa Padişah oldu?'* (In R.T.M. IV. 2277.) İstanbul, 1953.

UZUNÇARŞILI, İ. H. *Anadolu Beylikleri.* Ankara, 1937.

—— *'Veliaht Selim'in Onaltıncı Loui ile Muhabereleri.'* (In Belleten, 5-6. 191.) Ankara, 1938.

—— *'Osmanlılarda ilk vezirlere dair mütalea.'* (In Belleten, 9. 99.) Ankara, 1939.

—— *'Gazi Orhan Bey'in Vakfiyesi.'* (In Belleten, 19. 277.) Ankara, 1941.

—— *'Ali Suavi ve Çirağan Sarayı vakası.'* (In Belleten, 29. 71.) Ankara, 1944.

—— *'Beşinci Muradı tekrar padişah yapmak istiyen . . . komitesi.'* (In Belleten, 30. 245.) Ankara, 1944.

—— *'Doktor Mehmed Emin Paca.'* (In Belleten, 30. 329.) Ankara, 1944.

—— *'Beşinci Murad ile oğlu Selâheddin Efendi'yi kaçırmak için kadın kiyafetinde Çirağan'a girmek istiyen şahıslar.'* (In Belleten, 32. 589.) Ankara, 1944.

—— *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı.* Ankara, 1945.

—— *'Gazi Orhan Bey'in hükümdar olduğu tarih ve ilk sikkesi.'* (In Belleten, 34. 207.) Ankara, 1945.

—— *'Sultan Murad V'nin tedâvisine ve ölümüne ait rapor ve mektuplar.'* (In Belleten, 38. 317.) Ankara, 1946.

—— *'İkinci Sultan Abdülhamid'in Hal'î ve ölümüne dair bazı vesikalar.'* (In Belleten, 40. 705.) Ankara, 1946.

—— *Osmanlı Tarihi.* I. Kuruluştan İstanbul Fethine kadar. Ankara, 1947. (cited as O.T.I.)

—— *Osmanlı Tarihi.* II. İstanbul Fethinden Kanun Sultanî Süleyman'ın ölümüne kadar. Ankara, 1949. (cited as O.T. II.)

—— *Osmanlı Tarihi.* III. I. İkinci Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına kadar. Ankara, 1951. (cited as O.T. III. I.)

—— *'Midhat Paşa—Sultan Âziz.'* (In T.D. III. 1035, &c.) İstanbul, 1951.

—— *'Fatih Sultan Mehmed ve Çandarlı Halil Paşa.'* (In R.T.M. IV. 2316.) İstanbul, 1953.

—— *'Onbeşinci yüzyılın ilk yarısiyle onaltıncı yüzyılın başlarında Memlûk Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensub Şehzadeler.'* (In Belleten, 68. 519.) Ankara, 1953.

—— *'Veliaht Yusuf İzzeddin Efendinin İntiharı.'* (In R.T.M. V. 3150.) İstanbul, 1954.

ÜLKÜTAŞIR, M. Ş. *"Sinop'ta Candaroğulları Zamanına ait tarihî eserler.'* (In *Türk Tarih*, Ârkeologya ve Etnografya Dergisi, V. 152.) İstanbul, 1949

ÜNVER, A. S. *Fatih Sultan Mehmed'in Olümü—Testament de Amyra Sultan Nichemedy.* İstanbul, 1952.

Vakıf Dergisi, I, II. Ankara, 1938 and 1942. (cited as V.D.)

WITHERS, R. *'A Description of the Grant Seigneur's Seraglio, or Turkish Emperor's Court'* (In Purchas.)

WITTEK, P. *The Rise of the Ottoman Empire.* London, 1938.

WITTEK, P. *'Deux Chapitres de l'histoire des Turcs de Roum.'* (In Byzantion, XI. 293.) Louvain, 1941.

—— *'Ankara Bozğunundan İstanbul'un Zaptına.'* (In Belleten, 27. 557.) Ankara, 1943.

—— *Menteşe Beyliği.* 13-15inci asırda Garbi Küçük Asya Tarihine ait tetkik. (Translated by Gökyay, O. Ş.) Ankara, 1944.

—— *'Notes sur la "Tughra" ottomane.'* (In Byzantion, XVIII. 311.) Louvain, 1948.

WITTLIN, A. *Abdul Hamid. The Shadow of God.* (Translated by Denny, N.) London,1940.

WRIGHT, W. L. *Ottoman Statecraft.* Princeton, 1935.

YELKİN, R. *'Son Halife Abdülmecid ve Hânedânı Âli Osman İstanbul'dan nasıl çıkarıldı.'* (In T.D. i. 22.) İstanbul, 1950.

Yeni Tarih Dünyası. İstanbul, 1953, &c. (cited as Y.T.D.)

YOUNG, G. *Constantinople.* London (без година).

ZAKYNTHOS, D. A. *Le Despotat Grec (de la Morée).* I. Paris, 1932.

ZAMBAUR, E. de. *Manuel de Généalogie et de Chronologie pour l'Histoire de l'Islam.* Hanover, 1927.

ПОКАЗАЛЕЦ НА ЛИЧНИТЕ ИМЕНА[1]

А

580/Абдуллах, 33, XXVII

770/Абдуллах, 137, XLIV

772/Абдуррахман, 137, XLIV

32/Абдюлазиз (султан) 22, 25, 31, 47, 48, 61, 62, 66, 82, 83, 86, 87, 88, 95, 103, 116, 120, 137, XLVI, XLVIII, LIII

861/Абдюлкадър, 25, L

31/Абдюлмеджид I (султан), 11, 22, 25, 31, 47, 82, 95, 114, 115, 119, 126, 127, 128, XLVI, XLVII, XLIX,

37/Абдюлмеджид (II) (султан), 14, 25, 49, 56, 73, 86, 88, 103, 115, 121, XLVII, LIII

27/Абдюлхамид I (султан), 22, 47, 56, 80, 101, 104, 109, 137, XLI, XLIV, XLV, XLVI

34/Абдюлхамид II (султан), 22, 41, 46, 48, 62, 66, 83, 84, 88, 94, 95, 96, 108, 109, 115, 117, 121, 124, 126, 128, 139, XLVII, L

48/Айдогду, 27, XX

270/Айше Бухари, 140, XLI

140/Айше Гирай, 107, XXVIII, XXIX, LVIII

130/Айше Дулкадър, 105, 107, XXVIII, XXIX, LVI

160/Айше, 102,

1152/Айше, 110

290/Айше, 140

46/Актимур, 125, XX

582/Алемшах, 30, XXVIII

2554/Али Галиб паша, 111, XLVII

1715/Али Караманоглу, 29, XXV, LVII

2618/Али Хайдар, Шериф, 56, 86, XLIX

2160/Али, 128, XXXI

2421/Али, 127, 131, XLI

562/Аляеддин Али, 17, XXVI

1580/Аляеддин Караманоглу, 100, XXIII, XXV, LVII

501/Аляеддин, 17, 27, XXI

112/Анна Еризо, 37, 101, XXVII

111/Анна Комнина, 101, XXVI, XXVII, LV

2477/Атиетуллах, 104, XLVI

14/Ахмед I, (султан), 11, 20, 31, 40, 46, 55, 77, 78, 115, 117, 126, 138, XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII

21/Ахмед II, (султан), 46, 47, 54, 57, 79, 114, XXXVII, XXXIX

23/Ахмед III (султан), 22, 46, 47, 54, 56, 80, 114, 116, 119, 136, 140, XXXVIII, XLI, XLIII, XLIV, XLV

2292/Ахмед ефенди, Муид, 104, 130, XXXVII

2480/Ахмед Мухтар, 104, 130, XLIV

1976/Ахмед Херсекоглу, 102, XXVIII

2389/Ахмед, 127

[1] С римски цифри са отбелязани номерата на генеалогичните таблици, в които присъства съответната личност от текста

693/Ахмед, 129
2381/Ахмед, 129, XL
2604/Ахмед, 129, XLVIII
2234/Ахмед, 130
2461/Ахмед, 131, XLIII
2129/Ахмед, 131, XXX
2228/Ахмед, 134, XXXIV
2311/Ахмед, 134, 135, XXXVII
560/Ахмед, 17, XXVI
581/Ахмед, 65, 76, XXVII
550/Ахмед, 39, 41, XXVII, XXVIII, LXII

Б

55/Баля, 100, 114, XXI
4/Баязид I, (султан), 15, 16, 17, 19, 26, 32, 40, 52, 54, 57, 63, 73, 74, 99, 100, 101, 104, 105, 107, 120, 121, 127, 128, 136, 137, XXI, XXIII, XXIV, XXV, LIV, LVI, LVII, LX, LXI, LXIII
8/Баязид II, (султан), 15, 16, 17, 18, 19, 25, 28, 29, 30, 31, 33, 37, 38, 53, 55, 56, 57, 60, 65, 75, 76, 101, 102, 105, 107, 109, 110, 117, 120, 124, 126, 132, 140, XXVII, XXVIII, XXIX, LIV, LVI, LVII, LXII
601/Баязид, 40, 65, XXX
660/Баязид, 46, XXXIV
2615/Бехие султан, 103, XLIX

Г

1154/Гевхерхан 110, XXXIV
1194/Гевхерхан султан, 112, XXXVII
115/Гюлбахар, 105, XXVII, XXVIII
70/Гюлчичек, 105, XXIII, XXIV
45/Гюндюз Алп, 27, XX
2283/Гюрджю Мехмед паша, 21, 77, 127

Д

2212/Давуд паша, 78, XXXIII
82/Девлетшах Гермияноглу, 104, 105, 107, 114, XXIV, XXV
81/Деспина, 99, 100, 105, 107, 114, 137, XXIV, XXV, LXIII
570/Джем, 16, 19, 30, 37, 52, 60, 76, 101, 102, 121, 140, XXVII, LX
627/Джихангир (А), 119, XXXII
602/Джихангир, 121, 128, XXX
691/Джихангир, 46, XXXVII
42/Дюндар, 15, 20, 39, XX
1440/Дюррюшехвар султан, 102, LIII
1302/Дюррюшехвар, 46, 126, XLIV

Е

1500/Едебали, 135, XXI, XXV
1772/Елен дьо Сасенаж, 101

117/Елена Палеолог, 101, XXVII, LXI
90/Емине Дулкадър, 105, XXV, XXVI, LV
2532/Емине султан, 103, XLVII, L
2535/Енвер паша, 103, 110, XLVII
44/Ертугрул, 12, 13, 14, 15, 57, XX, XXI
2260/Есад ефенди, 21, 141
1110/Есмахан Гевхер, 24, 110, XXXI

И

2406/Ибрахим Невшехирли, 80, 102, 130, XLI
2036/Ибрахим, 102, 110, 130, 132, XXIX
2266/Ибрахим, 112
2275/Ибрахим, 130, 135, XXXVI
2329/Ибрахим, 132, XXXVIII
2032/Ибрахим, 132, 133, XXIX
2165/Ибрахим, 24, 133, XXXI
710/Ибрахим, 46, 114, XXXIX
18/Ибрахим, (султан), 17, 19, 21, 23, 40, 46, 47, 54, 55, 61, 67, 78, 79, 80, 88, 94, 95, 100, 109, 110, 111, 116, 120, 124, 127, XXXIV, XXXVII, XXXVIII, XXXIX
118/Ирина, 37, XXVII
532/ Иса, 16, 26, 52, 137, XXIV
1716/Иса, 29, XXV, LVII
1915/Исмаил I, шах, 25, 39, 65, 101, 114, XXVIII, LXII
2296/Исмаил, 130, XXXVII

Й

1531/Йоан Кантакузин, 91, XXII, LXI

К

1685/Караджа челеби паша, 100, XXV
2327/Касъм, 127, XXXVII
663/Касъм, 46, XXXIV
1912/Касъм, 65, XXVIII
1176/Кая султан, 111
2297/Кенан, 131, 132, XXXVII
2614/Кериме, 130, XLIX
583/Коркуд, 30, 53, 60, 65, 76, 140, XXVIII
2360/Кьопрюлю-заде Мустафа, 73
191/Кьосем Махпейкер, 21, 23, 37, 40, 61, 78, 95, XXXIV, XXXVI

Л

1590/Лазар Хребелянович, XXIV, LXIII
368/Лебриз Фелек, XLVI
2592/Леман, XLVIII
300/Лейла, XLII
2058/Лютфи, 113, 130, XXIX

М

56/Мал Хатун, 100, XXI, XXII
103/Мара Бранкович, 100, 107, XXVI, LV, LXIII
85/Мария (В), 37, XXIV, LXI
119/Мария Гатилузо, 101, XXVII, LV
152/Махидевран, 17, 65, XXX
24/Махмуд I, (султан), 22, 80, 120, 140, XL, XLII
30/Махмуд II, (султан), 23, 25, 40, 41, 46, 47, 54, 55, 81, 93, 101, 111, 112, 124, 136, XLIV, XLVI, XLVII, XLVIII
2479/Махмуд Молла, 104, XLIV
2070/Махмуд паша, 127, XXIX
1701/Махмуд Чандърлъ паша, 110, 140, XXV
651/Махмуд, 20, XXXIII
584/Махмуд, 28, 65, XXVIII
552/Махмуд, 39, XXV
522/Махмуд, 41
738/Махмуд, 46, XLI
2243/Мелек Ахмед паша, 111, 132, XXXIV, XXXVI
1950/Менкили Гирай, 102, XXVIII, XXIX
2347/Мерзифонлу Кара Мустафа, 79, 102, 130, XXXVIII, XL, LIX
742/Мехмед (D), 46, 119, XLI
5/Мехмед I, (султан), 16, 17, 19, 26, 40, 52, 63, 64, 74, 100, 105, 107, 109, 136, 138, 140, XXIV, XXV, XXVI, LIV, LV, LVI, LVII, LX, LXI, LXIII
7/Мехмед II, (султан), 15, 16, 19, 20, 29, 30, 31, 37, 38, 52, 55, 56, 60, 65, 75, 76, 88, 91, 100, 101, 104, 107, 109, 114, 117, 121, 124, 127, 128, 132, 134, 136, 138, 146, XXVI, XXVII, XXVIII, LIV, LV, LVI, LVII, LX, LXI
13/Мехмед III, (султан), 11, 20, 31, 34, 40, 43, 56, 117, 121, 128, 136, 138, XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXV
19/Мехмед IV, (султан), 22, 23, 31, 40, 46, 47, 55, 61, 67, 78, 79, 95, 110, 111, 114, 117, 124, 138, XXXVII, XXXVIII, XL, XLI, LIX
35/Мехмед V, (султан), VI, VIII, XII, XIII, XV, XVIII, XIX, XLVII, LI
36/Мехмед VI, (султан), 18, 25, 49, 85, 86, 88, 94, 121, 127, 141, XLVII, LII
2260/Мехмед Есасуллах. Ибрахим, 104, XXXVI
2162/Мехмед Соколлу, 24, 53, 102, 110, 121, 132, 134, XXXI
1731/Мехмед паша Заганос, 100, 101, XXVI, XXVII
604/Мехмед, 108, XXX
2052/Мехмед, 126
2009/Мехмед, 126, XXVIII
2278/Мехмед, 126, XXXVI
2408/Мехмед, 127, XLI
2138/Мехмед, 127, 131, XXX
2246/Мехмед, 128, 130, XXXIV
2230/Мехмед, 129, XXXIV
2365/Мехмед, 130
2377/Мехмед, 130, XL
2401/Мехмед, 130, XLI
2425/Мехмед, 132, XLI

1796/Мехмед, 132, XXVII, XVIII
2132/Мехмед, 133, XXX
2320/Мехмед, 134, XXXIV
644/Мехмед, 40
664/Мехмед, 46, 54, XXXIV
585/Мехмед, 65, 102, 107, XXVIII
2187/Мехмед, 127, XXXI
1630/Мирчо Стари, 100, XXIV
726/Мурад (В), 46, XL
3/Мурад I, (султан), 18, 19, 27, 29, 32, 34, 39, 63, 91, 99, 100, 106, 109, 120, 124, XXII, XXIII, XXIV, XLI, XLIII, LIV, LVII
6/Мурад II, (султан), 17, 18, 19, 29, 39, 41, 55, 60, 63, 64, 75, 91, 100, 104, 105, 107, 125, 136, 146, XXV, XXVI, XXVII, LIV, LV, LVI, LVII, LX, LXI, LXIII
12/Мурад III, (султан), 31, 53, 56, 94, 111, 114, 115, 117, 121, 136, 138, XXXI, XXXII, XXXIII
17/Мурад IV, (султан), 21, 23, 40, 45, 57, 61, 77, 78, 117, 127, 131, 132, XXXIV, XXXVI
33/Мурад V, (султан), 22, 41, 48, 55, 62, 66, 82, 87, 88, 95, 108, XLVII, XLIX
1913/Мурад, 25, 65, XXVIII, LXI
537/Муса (челеби), 16, 39, 40, 52, 100, 137, XXIV
538/Мустафа (челеби), 19, 57, 64, 128, 136, XXIV
15/Мустафа I, (султан), 20, 46, 77, 78, 88, 114, 124, 136, 146, XXXIII, XXXV
22/Мустафа II, (султан), VI, VIII, XII, XIII, XVIII, XIX, XXXVIII, XL, XLII, LIX
26/Мустафа III, (султан), 22, 80, 109, 119, 137, XLI, XLIII, XLV
29/Мустафа IV, (султан), 23, 25, 40, 41, 81, 82, 88, 120, 137, XLIV, XLV
Мустафа Кемал 85, 86
2338/Мустафа паша, Саръкчъ, 110, 131, XXXVII, XXXVIII
2472/Мустафа, 126, 129, XLIII
2288/Мустафа, 126, 132, XXXVI
2239/Мустафа, 128, 129, XXXIV
2255/Мустафа, 130, XXXIV
2447/Мустафа, 131, XLI
2473/Мустафа, 131, XLIII
2455/Мустафа, 131, 134, XLIII
613/Мустафа, 136, XXXI
635/Мустафа, 136, XXXII
554/Мустафа, 17, 19, 64, 136, XXV
606/Мустафа, 17, 28, 40, 65, 77, 136, XXX
571/Мустафа, 30, 33, 117, 136, XXVII, XXVIII
2200/Мустафа, 130, XXXII
671/Мустафа, 137, XXXV

Н

1020/Нефисе, 100, 109, XXIII, LVII
62/Нилюфер, 99, 114, XXII, XXIII
745/Нуман, 46, XLI
1045/Na, 140, XXV
1779/Na, 101, XXVII, LX

1097/Na, 102, XXIX
1096/Na, 24, XXIX
182/Na, 37, XXXIII

О

1778/Огузхан, 30, 53, 60, XXVII
693/Орхан, 46, XXXVII
1644/Орхан, 63, XXIV, LX
1/Осман I, (султан), 12, 13, 14, 15, 18, 27, 39, 54, 55, 57, 63, 77, 78, 91, 99, 100, 102, 104, 108, 114, 127, 128, 129, 130, 132, 137, XXI, XXII, LXI, LXIII
2/Орхан, (султан), 13, 68, II, III, VII, VIII, X, XII, XIII, XV, XVII, XVIII, XIX, XXI, XXII, XXIII, LIV, LXI, LXIII
16/Осман II, (султан), 20, 21, 39, 40, 78, 100, 109, 120, 127, 135, 137, 140, XVII, XVIII, XIX, XXX, XXXIV, XXXV
25/Осман III, (султан), 114, V, VI, VIII, XII, XV, XVII, XVIII, XIX, XL, XLII
2335/Осман, 131, XXXVIII, XL
2440/Осман, 134, XLI
1925/Османшах, 30, XXVIII

П

505/Пазаралу, XXI
1745/Паоло Еризо, XXVII
1032/Паша Мелек, XXIV
1517/Паша Хатун, XXI
351/Пейкидил, 37, XLV
372/Перестев, XLVI
222/Полие, XXXVII

Р

245/Рабия Гюлнюш, 95, 114, XXXVIII, XL, XLI
2247/Реджеп, 132, XXXIV
2002/Рюстем паша, 127, XXVIII
2126/Рюстем, 102, 110, 129, 130, XXX

С

2065/Саадет Гирай, 102, XXIX, LVIII
521/Савджъ, 39, 63, XXIII
49/Сарубатъ Савджъ, 27, XX
173/Сафие валиде султан, 34, XXXII, XXXIII
430/Сафиназ, 95, L
748/Сейфеддин, 46,
9/Селим I, (султан), 17, 20, 24, 28, 29, 31, 40, 54, 55, 60; 61, 65, 73, 75, 76, 80, 81, 88, 94, 95, 101, 102, 105, 107, 108, 112, 114, 120, 125, 128, 132, 133, 135, 136, 138, 140, XXVIII, XXIX, XXX, LVI, LVIII, LXII
11/Селим II, (султан), 22, 23, 40, 46, 53, 54, 65, 115, 116, 124, 130, 131, 132, 133, 136, 138, XXX, XXXI, XXXII

28/Селим III, (султан), 22, 23, 41, 47, 81, 114, 127, 120, XIII, XLV
711/Селим, 114, XXXIX
695/Селим, 46, XXXIV
727/Селим, 46, XXXIV
1042/Селчук (А), 109, XXV
1043/Селчук (Б), 109, XXV, XXVI, LVI
1959/Синан, 127, XXVIII
2072/Синан, 128, XXIX
120/Ситт, 91, 107, 109, XXVII, LVI
2175/Сиявуш паша, 111, XXXI
540/Сюлейман (челеби), 16, 39, 52, 63, 64, 74, 91, 137, XXIV, LX, LXI
10/Сюлейман I, (султан), 16, 17, 19, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 31, 37, 40, 48, 52, 53, 55, 56, 61, 65, 66, 77, 93, 100, 105, 106, 108, 110, 114, 115, 121, 124, 125, 128, 129, 130, 136, 138, XXIX, XXX, XXXI
20/Сюлейман II, (султан), 47, 54, 57, 79, 114, XXXVII, XXXIX
514/Сюлейман паша, 17, 19, 27, 29, 137, XXII, LIV
40/Сюлейман шах, 15, 127, 137, XX, XXX
XXXII 639/Сюлейман, 119,
2265/Сюлейман, 128, XXXVI
749/Сюлейман, 46, XLI
666/Сюлейман, 46, XXXIV
1645/Сюлейман, 64, XXIV

Т

142/Таджлу, 101, XXIX, LXII
121/Тамара Сфранцес, 101, XXIII
228/Телли, 109
63/Теодора Кантакузин (А), 100, 107, XXII, LXI
64/Теодора (Б), XXII, LXIII
Тимур, 13, 14, 16, 18, 26, 52, 64, 74, 107, 120, XXIV
397/Тиримюжгян, 126, XLVII, L

Ф

2620/Фаик, 129, XLIX
1153/Фатма, 110, XXXIV
1355/Фатма, 111, XLVII
1071/Фатма, 111, XXVIII
1111/Фатма, 111, XXXI
1090/Фатма, 112, XXIX
1945/Фатма, 133, XXVIII
1246/Фатма, 80, XLI
2559/Ферид паша, 103, 110, XLVII
1392/Фехиме, 95, XLIX

Х

503/Хамид, 137, XXI
180/Хандан, 20, 37, XXXIII, XXXIV, XXXV
2339/Хасан паша, Моралъ, 111, 117, XXXVIII

2190/Хасан, 128, 130, XXXII
2216/Хасан, 132, XXXIII
2185/Хасан, 134, XXXI
1795/Хасан, Узун, 64, 132, XXVII
1393/Хатидже 95, XLIX
100/Хатидже Джандароглу, 107, XXV, XXVI, LIV
229/Хатидже Турхан, 61, XXXVII, XXXVIII
229/Хатидже Турхан, 67, 95, XXXVII, XXXVIII
1091/Хатидже, 110, 111, XXIX
1202/Хатидже, 110, 111, 117, XXXVIII
244/Хатидже, 37, XXXVIII
2392/Хафаф, 134, XLI
141/Хафизе, 17, 105, XXIX, XXX
1646/Хунди, 64, 101, 140, XXIV, LX
151/Хуррем, 17, 28, 65, 93, 106, 108, 114, 136, XXX, XXXI
662/Хюсеин, 46, XXXIV
2280/Хюсейн, 131, XXXVI

Ч

502/Чобан, 137, XXI
Чобаноглу Демирташ, 13
2366/Чорлулу Али, 102, XL

Ш

586/Шахиншах, 18, 33, 65, XXVIII, LVII
1094/Шахубан, 113, XXIX
2498/Шемсинур ханъм, 111, XLVI

Ю

593/Ювеис паша, 95, XXIX
844/Юсуф Изеддин, 22, 48, XLVIII
2241/Юсуф, 129, XXXIV
2317/Юсуф, 131, XXXVII
2321/Юсуф, 131, 134, XXXVII
2469/Юсуф, 135, XLIII
555/Юсуф, 39, 41, XXV

Я

522/Якуб, 19, 40, XXIII
2402/Якуб, XLI
2434/Якуб, XLI
640/Якуб, XXXII
1736/Яхая, XXVI, LIV
2004/Яхая, XXVIII

ПРИЛОЖЕНИЕ

Инструкция за използване на генеалогичните таблици

В приложените генеалогични таблици са използвани следните съкращения:

1. Номерация
а/ от **1** до **37** са отбелязани султаните
б/ от **40** до **50** са отбелязани предците на Осман
в/ от **55** до **465** са отбелязани съпругите на султаните
г/ от **500** до **900** са отбелязани синовете на султаните
д/ от **1000** до **1450** са отбелязани дъщерите на султаните
е/ от **1500** до **2725** са отбелязани всички останали личности

2. Дати
а/ **748 [1347]**, където 748 е годината по Хиджра, а 1347 съответно годината от християнското летоброене (сл. Хр.)
б/ **род.** 748 [1347] обозначава датата на раждане
в/ **поч.** 748 [1347] обозначава датата на смъртта
г/ ***с.*** 748 [1347] – от лат. език *circa* – около 1347 г.
д/ → 748 [1347] – преди 1347 г.
е/ 748 [1347] → – след 1347 г.

3. Имена
а/ 1510/**N** обозначава неизвестен мъж (съответно син)
б/ 1519/**Na** обозначава неизвестна жена (съответно дъщеря)
в/ 1519/**Na; Na** обозначава неизвестни две дъщери
д/ Мехмед **(А)**, **(Б)** и т.н., са използвани, за разграничение на две или повече деца с едно и също име

4. Бракове
а/ с ═══ са означени браковете
б/ с **(1)** ═══ е означен първи брак
в/ с **(1)** ═══ **(2)** са означени съответно първи брак за единия и втори за другия партньор
г/ с ═══╤ са отбелязани деца, които не са включени в таблицата

5. Допълнителни съкращения
o.s.p. – *obiit sine prolie* (бездетен)
q.v. – *quod vide* (които виж)
v. – *vide* (виж)
аб. – абдикирал
Б. – поставено след дадено име е използвано за *бей*
В. В. – велик везир
В. С. – валиде султан
виз. имп. – византийски император
детр. – детрониран
екз. – екзекутиран
К. П. – капудан-паша
П. – паша
поч. – починал
разв. – разведен
сгод. – сгоден
упр. – управлявал от…

Бележки към Таблица XX. ПРЕДЦИТЕ НА ОСМАН I

1. Общо по въпроса за произхода на османската династия вж. в: **Köprülü** in *Belleten*, 28. 219. Родословието, дадено тук, е онова, което обикновено срещаме в турската историография, но то до голяма степен е съмнително и не може да стигне по-назад във времето. Вж. **Wittek,** *R.O.E.* Както казва **Gibbons**, 267: „Не можем да установим кои са предците на Осман. Като цяло е възможно той да не е притежавал нищо забележително, но е бил от онзи тип хора, за които американците казват „self-made man" (човек който се е издигнал сам).

2. Информацията е въз основа на предания. **Wittek,** 'Tughra', 323, казва, че името му може би е объркано с това на селджукския султан Сюлейман ибн Кутлумуш.

3. **Uzunçarşılı** *O.T.* i. 22-23, n. I, предполага, че вероятно бащата на Ертугрул е някой си Гюндюз Алп; в ***İ.A.*** iv. 433, се споменава документ, в който той е наречен Тебризли Ахмед. Това, което определено може да се твърди е, че Ертугрул бил предводител на газии, което се доказва от разказа за неговите скитания до отсядането му в Сьогют. И отново съществуват множество различни дати, нито една от които не може да бъде потвърдена с доказателства. Представените тук са по правило възприетите.

4. **Cantemir**, 8 и **Knolles,** 139, намекват, че с името Дюндар не носи един човек, а баща и син. Това не прави невалиден, а подсилва аргумента, изложен в гл. II и IV. Осман би имал много по-сериозни основания да се страхува от съперничеството на един възрастен, но все още активен братовчед, отколкото от един деветдесетгодишен чичо.

Бележки към Таблица XXI. ОСМАН I и неговото семейство

1. В ***E. I.*** iii. 1075, се изтъква, че е възможно той да не е син на Ертугрул; срв. с **Langer** and **Blake**, 496, n. 65.

2. Ибн Батута го назовава „Малкия", а Евлия Челеби странно го нарича „Мъченика".

3. Срещат се различни датировки – от 1252 до 1260 г., но тази изглежда най-правдоподобната. Вж: **Danişmend**, *O.T.K.* i. I.

4. Първата дата отбелязва поемането на властта като предводител на племето при смъртта на Ертугрул, макар че както изглежда последният абдикира преди това; вж. гл. IX. Според *Münşeat* от Феридун, Осман е назначен от Аляеддин III Кейкубад с ферман от 683/1284 г., но твърдението почти със сигурност е невярно; преди всичко през посочената година султан е Гиясюддин II Месуд. Втората дата отбелязва пълната независимост на османс-

кия бейлик, когато Селджукският султанат престава да съществува; вж. обаче глава II.

5. Осман абдикира около 1320 г., вж. гл. IX. Той вероятно умира между септември 1323 и март 1324 г.; тази дата е фиксирана по приписка към вакфието на Аспорча хатун и вакфието на Орхан бей. – Вж. **Uzunçarşılı,** *Belleten* 19. 277 и 34. 207.

6. Относно идентифицирането на Баля хатун, Мал хатун и техните деца вж. **Uzunçarşılı,** *O.T.* i. 26, n. I.

7. **Uzunçarşılı,** *Belleten* 19. 277 разглежда децата на Осман възоснова на данни от вакфието на Аспорча хатун.

8. **Danişmend,** *O.T.K.* i. 19 и **Uzunçarşılı,** *O.T.* i. 32 поясняват, че този човек не бива да бъде бъркан с везира Аляеддин паша. За неговото семейство вж. ***İ.A.*** i. 284.

9. За имената на Чобан и Хамид вж. гл. XVI.

10. **Uzunçarşılı,** *O.T.* i. 22, n. 2, и *İ. A.* ii. 379, цитират от „*Селчукнаме*" на Язъджъзаде един епизод за среща Ертугрул с Гияседдин Кейхюсрев, на когото му предлага по-малкия син на Осман I за негов заложник. На последния е даден тимар в Йъгънък, близо до Кахта. Когато Баязид I се отправя на военен поход към Малатия, наследниците на този син на Осман – Ахмед, Баят и Халил – му заявяват за своето роднинство.

Бележки към Таблица XXII. ОРХАН и семейството му

1. Начинът, по който рожденните дати на ранните султани съвпадат с датите на възцаряване на техните бащи сочи, че вероятно те почиват на предания. Съществуват и други рождени дати на Орхан, най-ранната от които е 1274 г.

2. Вж. Таблица XXI, бел. 5.

3. Съществуват и други различни дати, които варират от 1395 до 1362 г. Затова, че по-ранните от тях са по-вероятни, вж. **Uzunçarşılı,** *O.T.* i. 62, n. 2, въпреки че **Wittek,** *R.O.E.* n. 57. дава 1362 г.

4. Доколкото е известно Нилюфер е първата чужденка, която влиза в османската династия. Сгодена за господаря на Биледжик, през пролетта на 1299 г. тя е заловена и дадена на Орхан. **Von Hammer**, i. 186, разказва една странна история, че по-късно Осман I я взема в своя харем. **Babinger**, *E.I.*, казва: „Не непременно следва да бъде идентифицирана с византийската принцеса Бейалун хатун, спомената от Ибн Батута".

5. За децата на Орхан вж. **Uzunçarşılı,** *O.T.* i. 61, и *Belleten*, 9. 99 и 19. 277.

6. Възможно е той да управлява известно време вместо баща си; вж. гл. IX. Посвещавайки му обширен текст като на султан 1349-1360, **Chalcocondyles.**

15, прави грешка. Тя е в следното изречение: „Сюлейман пожела да бъде погребан в тесния Херсонски проход, до своя син..." В превода си Виженер предполага, че това би трябвало да е „погребан до своя баща", но всъщност Орхан е този, който иска да бъде погребан до сина си Сюлейман и датата трябва да е 1358, а не 1360 г. „погребан до своя баща".

Бележки към Таблица XXIII. МУРАД I и семейството му

1. Вж. Таблица XXII, бел. 1.

2. Вж. Таблица XXII, бел. 3.

3. За битката на Косово поле съществуват различни дати от 15 юни до 27 август 1389 г. При **Gibbons,** 174, n. 2. и ***E.W.H.***, 324, датата е 20 юни 1389 г., докато **Atiya,** *Nikopolis,* 5, предпочита 15 юни 1389 г. Забележете, че **Zambaur** посочва 792 [1389], докато в ***E. I.*** i. 684, е посочена годината 791 [1387 г.], и двете погрешно съгласувани.

4. Съществува и ранната датировка 771 [1370 г.]; при много женитби подобните несъответствия се дължат вероятно на това, че съществува период между сключването на брачен договор и извършването на брачната церемония. Този съюз е символ на подчиняването на Българското царство през 1370 г.

5. Вж. **Gibbons,** 160 и173. Тя е от фамилията Балша.

6. Вж. **Uzunçarşılı,** *O.T.* i. 70, n. 1.

7. Вж. **Taeschner,** in *Oriens*, vi. 1, 25, **Öz**, in *T.V.* i. 4. 243.

8. При идентифицирането на Нефисе и нейния съпруг съществува голямо объркване. **Kramers**, in *E.I.* ii. 750, Table O, n. 30, говори за Нефисе, дъщеря на Мурад II, която се омъжва за Аляеддин Али Караманоглу през 788/1386 г. (или 783/1381 г.), т.е. когато Мурад II все още не е роден. В ***E.I.*** iii. 728, Крамерс отбелязва, че тя е дъщеря на Мурад I, а **Zambaur**, 160 n. 4, я нарича Нефисе султан, съпруга на Аляеддин, баща на Аляеддин Али. На същата страница Е. дьо Замбо говори за Султан Хатун, дъщеря на Мурад I, която се омъжва за дядото на Аляеддин Али – Аляеддин Халил. Изглежда съвсем ясно, че Нефисе е дъщеря на Мурад I, докато като дъщеря на Мурад II (роден 1404 г.) тя трудно би могла да се омъжи за Аляеддин Али (умрял през 1424 г.). От надписа на медресето в Караман става ясно, че женитбата е станала не по-късно от 1381 г., ако не и по-рано. Няма директно доказателство, но вероятно Нефисе султан и Султан Хатун са една и съща личност. и тя се омъжва за Аляеддин, син на тогавашния емир Аляеддин Халил. Вж. също **Danişmend**, *O.T.K.* i. 65.

Бележки към Таблица XXIV. БАЯЗИД I и семейството му

1. Титлата „Йълдъръм“ е дадена на Баязид в битката при Коня през 1386 г.
2. Вж. Таблица XXII бел. 1.
3. Вж. Таблица XX бел. 1.
4. Това е датата на битката при Анкара, дадена от **Arabshah**, 184, и приета от Йорга и Узунчаршълъ. Вж. **Uzunçarşılı,** *O.T.* i. 166, n. 1.
5. **Uzunçarşılı,** *O.T.* i. 170 и **Köprülü**, *Belleten,* 2. 591, и 27. 591, и двамата приемат теорията, че Баязид се самоубива в резултат на депресия.
6. **Argote de Molina** (първият издател на Clavijo) заявява, че като пратеници до Анри III Кастилски, Тимур изпраща две жени християнки, които открива в харема на Баязид I. Едната от тях е 80/Ангелина, гъркиня, в последствие омъжила се за дон Диего Гонсалес де Контрерас; втората е 84/Мария, дъщеря на някой си граф Янош от Унгария, която става съпруга на дон Пайо Гомес де Сото Майор – Вж. **Clavijo**, 340.
7. 81/Деспина е единствената поименно спомената съпруга, която е пленена след Анкарската битка. За нейните страдания по време на пленничеството й при Тимур вж. гл. XII. По-късната й съдба е неизвестна.
8. 1596/Мутаххаре султан, дъщеря на Султан Велед, е внучка на Джеляледдин Руми Мевляна. **Akyurt**, T.T.A.E. iii. 1279.
9. Позната също като Султан Хатун, въпреки че в ***İ.A.*** ii. 369, пише, че не е сигурно дали става въпрос за същата личност; при всички случаи майката на Мехмед I е Девлет хатун, погребана в гробницата на 1031/Хунди хатун в Бурса.
10. Преди да бъде заловена от Баязид I 85/Мария е сгодена и за по-младия Рокаберти, и за Стефан Дука ок. 1385 г.; „Султанът убива няколко млади принцеси, включително и една сравнително млада графиня, която счита за наследница на Арагон и Византия, но недостойна за неговите прегръдки.“ **Miller, W.**, 347.
11. Шюкрюллах назва, че майките на всички синове на Баязид са робини, (kirnak), но това със сигурност не важи за майката на Мехмед I. Вж. **Uzunçarşılı,** *O.T.* i. 58.
12. Даден по този начин от **Ducange**, който цитира **Leunclavius,** n. 5
13. **Leunclavius,** 14, казва, че по време на битката при Анкара той бил много малък.
14. Според **Chalcocondyles**, i. 85 по време на битката при Анкара той бил много малък.
15. Изпратен от 540/Сюлейман като заложник в Константинопол, заедно със сестра си 1030/Фатма. Според **von Hammer**, ii. 195, той е ослепен.
16. Що се отнася до идентичността на този принц, съществува голямо объркване. **Danişmend**, *O.T.K.* i. 229, казва, че е син на 534/Касъм, докато

Mirmiroğlu, 12, n. I, че е внук на 540/Сюлейман, т. е. това трябва да е 1651/Орхан. Вж. **Murat**, 'Orhan', R.T.M. v. 3033.
17. Вж. **Kepçioğlu,** *V.D.* ii. 409 и **Uzunçarşılı,** *O.T.* i. 182, n. 1. Този Муса е погребан при своя дядо.
18. **Uzunçarşılı,** *O.T.* i. 182, n. 1, казва, че той умира през 816 [10. 8. 1413] и е заровен при своя баща.
19. Той умира или в битката при Анкара през 1402 г. или е екзекутиран през 1422 г., в зависимост от това дали последният Мустафа се приема за действителен или пък за претендент. Вж. глава VIII „Бунтове и претенденти за престола“.
20. Нейният баща избягва от Тимур и намира убежище в Бурса.
21. Вж. **Wittek**, Belleten, 27. 577, n. 28. Много трудно е да се установи кое е това негово дете. Вж. също и **Uzunçarşılı**, *Belleten*, 68. 521.
22. Заедно със сестра си 1650/Na., той е заложник в Константинопол. Покъсно е заловен и ослепен от Мехмед I, заточен в Гейве хисар и умира от чума в Бурса. Вж. **Uzunçarşılı,** *O.T.* i. 54 и *Belleten,* 68. 524.
23. Вж. **Uzunçarşılı,** ibid. Истинското й име вероятно е Фатма; 'Hund' означава, че тя е една 'hundat' – официална съпруга. От Чакмак тя има четирима сина – най-големият е Ахмед – които умират от чума 853 [25. 12. 1450].
24. Спомената е във вакфието на емир Шемседдин с дата 15 реджеп 874 г. Вж. 'Maliyeden mьdevver vesikalar', No 162 в Başbakanlık Arşivi – İstanbul.
25. **Von Hammer**, i. 339, говори за някакъв план за омъжване на дъщерята на Баязид I за Ладислас от Неапол, от което не излиза нищо. Случаят е интересен поради това, че е единственият, при който султанска дъщеря е предложена на християнин.

Бележки към Таблица XXV. МЕХМЕД I и семейството му

1. **Danişmend,** *O.T.K.* i. 84 изброява дати от 1375 до 1390 г. – по-късните са по-вероятни, тъй като Баязид е най-малкият син на Мехмед, а последият се жени за Девлетшах през 1381 г.
2. Мехмед става султан едва когато слага край на Междуцарствието при победата над брат му 537/Муса.
3. Той е първият от султаните, чиято смърт е пазена в тайна, докато наследникът му се възцари на трона. Изключителните предпазни мерки взети от великия везир Баязид паша се дължат на действията на двамата претенденти за трона 538/Мустафа и 554/Мустафа.
4. Някои автори поставят сватбата точно след битката при Анкара, но е твърде неправдоподобно тя да е станала в часа на поражението. Вероятно годежът е извършен, когато Баязид завладява Дулкадър през 1399 г., а сама-

та сватба – когато Мехмед възстановява наново своето наследство. Данишменд, Е. дьо Замбо и Бабингер (*Der Islam,* xxix. 222, n. 3) са на мнение, че Емине е дъщеря на 1680/Сули бей, докато **Yınanç, M. L.**, *İ.A.* iii.659-660, твърди, че баща й е Насреддин Мехмед.

5. Вж. **Babinger,** *Mehmed II*, 10.

6. Списъкът със синовете на Мехмед II, дадени от **Solakzade,** включващ „Аляеддин, Хасан и Орхан", вероятно е объркан с този на синовете на Мурад II. 550/Ахмед, 552/Махмуд и 555/Юсуф са ослепени от Мурад II (ок. 1420 г.) и умират от чума в Бурса; Вж. **Uzunçarşılı,** *O.T.* i. 288.

7. Вж. Ilyazcı Defteri, 18. Башбаканлък аршиви – Истанбул.

8. Вж. **Danişmend,** *O.T.K.* i. 361

9. Вж. **Zambaur,** 149.

10. Вж. **Danişmend,** *O.T.K.* i. 232.

11. **Knolles,** 285, казва, че тя отива в Мека и умира там. Дядото на Махмуд, Кара Халил Хайреддин паша бил роднина на шейх Едебали.

Бележки към Таблица XXVI. Мурад II и семейството му.

1. Авторитети като Хамер, Данишменд и Замбо дават различни дати за абдикацията и второто възшествие на Мурад. Последното изследване е това на Бабингер в *Oriens,* iii. ii. 229, и в *Mehmed II*, 45-64. Последователността на събитията е описана на в гл. IX. Бел. ред. Всъщност най-достоверно ходът на събитията е описан от турския историк Х. Иналджък. Вж. **İnalcık, H.** *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikaler.* Ankara, 1954

2. Тази ранна дата дава **Babinger,** *Oriens,* ii. i. 2. Данишменд предпочита 827/1424 г., а други дават и по-късни дати. За несъответствията вж. Мурад I, бел. 4. Докато повечето авторитети твърдят, че Хатидже е дъщеря на Ибрахим, Замбо посочва като неин баща Мубаризеддин. След като Мехмед II се качва на трона, той принуждава Хатидже да се омъжи за Исхак паша, бейлербей на Анадола.

3. В действителност тя била на Мехмед II само дойка. Вж. **Babinger,** *Mehmed II,* 22.

4. Основавайки се единствено на надписа върху гробницата й в Бурса („Хатуние тюрбеси") повечето учени са съгласни, че 101/Хюма е майката на Мехмед II, но относно нейната идентификация съществуват множество несъответствия. Повечето турски автори твърдят, че тя е с тюркска кръв, като например **Danişmend,** *O.T.K.* i. 202, докато **Babinger,** *Der Islam,* xxix.218, твърди, че тя е робиня от чужд произход. Всички теории са разгледани от **Babinger,** *Mehmed II,* 21-22, където той казва: „Коя е била майката, така и си остава обвито в неяснота". Това прави твърде несигурно предположението, че по рождение тя е туркиня от висок ранг, тъй като в противен случай родителите й щяха да бъдат записани. Във всеки случай обаче, когато погледнем ранните години на Мехмед II, трябва да не забравяме, че единствено нещастието от смъртта на двамата му по-големи братя – 560/Ахмед и 562/Аляеддин Али – го довежда до трона. Още повече, както става съвсем ясно от завещанието му, самият Мурад II много повече предпочитал тези двама свои сина пред Мехмед. Вж. **Babinger,** *Mehmed II,* 63.

5. Това, че Мехмед II я изпраща обратно в Сърбия след възкачването си,се използва като доказателство, че тя не е негова майка. Поради тежкото положение, в което се намира страната й, тя се връща в Истанбул през 1458 г. **Babinger,** *Oriens,* ii. i., твърди, че тя е бездетна.

6. **Von Hammer**, iii. 224, казва, че тя била роднина на Георги Балша, син на Страцимир и по-късно е изпратена обратно в Епир.

7. **Babinger,** *Mehmed II,* 36, говори за убийство на Аляеддин Али и двамата му синове от Кара Хъзър паша по заповед на Мурад II, но причината за това не е известна.

8. Вж. **Babinger,** *Oriens,* iii. ii. 234, n.19. обаче в *Mehmed II*, 25 той говори за Йени, която се жени за Мурад II.

9. **Giese**, 252, споменава за някой си Орхан, по-голям брат на Мехмед II и заложник във Византия, но по-вероятно е да става въпрос за 1625/Орхан.

10. **Chalcocondyles**, 163, казва: „Друг син, който той (Мурад) имаше от дъщерята на Спендер – Калапен (Челеби), беше станал християнин". Това също твърде много напомня за 1625/Орхан или за някой от синовете на 1774/Мурад.

11. Вж. **Von Hammer**, ii. 360.

12. Според Анджиолело тя била луда и садистка; **Babinger,** *Mehmed II,* 342, казва, че би било интересно да се знае дали е била кръвна сестра на Мехмед.

Бележки на таблица XXVII Мехмед II и семейството му

1. Вж. **Babinger,** в *Oriens,* ii. i. 1, и **Danişmend,** *O.T.K.* i. 199.

2. Вж. Мурад II, бел. 1.

3. Мехмед определено страдал от силна подагра, но съществуват и някои съмнения, че е отровен от Ал-Лари Хамидеддин. Вж. **Babinger,** *Mehmed II,* 493 и **Lewis,** 563.

4. Направен е опит да се изброят не само действителните съпруги на Мехмед II, но така също и всички онези жени от неговия харем, независимо от това дали само са пребивавали там или в действителност са се ползвали с неговата благосклонност. Предполага се, че Акиде е с френски произход и е заловена в Константинопол. Вж. **Von Hammer**, ii. 435, 527, и **Evliya,** i. 48.

5. Пленена в Трабзон и отхвърлена от Мехмед, по-късно тя последователно е омъжвана за 1791/Заганос Мехмед и за Елванбейзаде Синан бей. Преди последната си женитба приема исляма.

6. Пленена при завладяването на Негропонте, тя отхвърля ухажванията на султана и е убита.

7. Вероятно с тюркски произход, има брат на име Дайъ Али бей.

8. Вж. **von Hammer**, iii. 194.

9. Съществува единодушно мнение, че тя е майката на Баязид II, но въпросът за нейния произход е несигурен. **Babinger,** *Der Islam,* xxix. 219, казва че тя е с обикновен славянски произход.

10. Тя е предложена на Мехмед II, но в крайна сметка той я отхвърля, тъй като, както казва **Miller, W.**, 452, цитирайки гръцки извор, „султанът се страхувал, че тя може да го отрови".

11. **Knolles**, 350, казва, че тя е пленена в Константинопол и по-късно екзекутирана. Вж. също **Babinger,** *Mehmed II,* 514.

12. Пленена при Трабзон, съпруга на Александър Комнин.

13. Нейната история е проучена детайлно от **Babinger,** *Der Islam,* xxix. 217. Тук авторът ясно показва, че тя нямала синове, а вероятно и изобщо деца, като дава за дата на смъртта ѝ април 1467 г. В *Mehmed II,* 77, обаче той посочва датата септември 1486 г.

14. Вж. **von Hammer**, ii. 436.

15. Изворите са противоречиви за това дали е имало две съпруги или една, и ако е последното, чия дъщеря е била. **Danişmend,** *O.T.K.* i. 229, казва че е дъщеря на Ибрахим, а **von Hammer**, iii.142 – на Мехмед.

16. Вж. **Schlumberger**, 4.

17. Вж. **Chalcocondyles**, 176; преди това тя е сгодена за Мехмед Михалоглу.

18. За опитите на Джем да стане султан вж. гл. II. Относно причината за смъртта му вж. **Fisher**, 47-49 и бел. 135, където казва, че умира от пневмония. **Babinger,** *Mehmed II,* 210, говори за „бавна отрова".

19. Ясно е, че тя умира от естествена смърт; вж. **Babinger,** *Mehmed II,* 400. **Knolles**, 411, обаче разказва една история, че тя е екзекутирана заради похищаването на дъщерята на Исхак паша, съпруга на Гедик Ахмед паша. **Babinger,** ibid. 294.

20. Мурад и неговите синове 1775/Джем и 1776/N. са заловени и екзекутирани от Сюлейман I при обсадата на о. Родос.

21.Омъжена за мамелюшки султан, при смъртта му х е обещано да остане като член на фамилията Котада. Баязид II обаче настоява да се върне в османската държава и е омъжена за сина на Синан паша; вж. **Sürreya**, iii. 103.

Бележки към таблица XXVIII. Баязид II и неговото семейство

1. Баязид II е познат и с това име, преди всичко сред персийците, като един вид наследство от Баязид I. Вж. **Ünver,** 3, n. 2.

2. **Babinger,** *Der Islam,* xxix. 217 обяснява причините за тази датировка.

3. Вж. **Fisher,** III. През 1493 г. в Албания някакъв дервиш прави опит да го убие. **Ibid**. 46, n. 119. Ако Селим I бе постигнал смъртта на баща си, то това би било напълно според правилото, че не трябва да има двама султани в една империя.

4. За майката на Баязид II вж. Таблица XXVII, бел. 9 и бел. 13.

5. Повече светлина върху харема на Баязид II хвърля в серия от статии на **Uluçay**, Haremden Mektuplar, Y.T.D.

6. Вж. **Uzunçarşılı,** *O.T.* ii. 233 и *Belleten,* 16. 502.

7. Името ѝ е неизвестно, но тя е майка на 584/Махмуд и една дъщеря на име Гевхер, вероятно 1072/Гевхери Мюлюк; вж. **Uluçay**, Y.T.D. i. 251.

8. Брачната политика на Баязид II е изключително важна, както що се отнася до децата му, така и до внуците му.

9. Що се отнася до децата на синовете на Баязид II в литературата има много противоречия; имената „Емир, Орхан и Муса" се появяват като синове на 581/Ахмед, 584/Махмуд и 585/Мехмед, но всъщност те принадлежат на 584/Махмуд.

10. Според **Fisher,** 104, той умира през 1503 г., но е управител на Маниса от 1507 г.; вж. **Uzunçarşılı,** *S. T.* 119. **Uluçay**. Y.T.D. i. 284, цитира писмо от неговата майка до Баязид II, разказвайки му как Алемшах се самоубива с пиене. За дъщерите му вж. **ibid.** ii. 734. За живота му вж. **Gökbilgin** *İ. A.* vi. 855.

11. Според **Fisher**, 106, той е същински брат на Селим I, и преди всичко син на 130/Айше.

12. Не става ясно за коя от дъщерите се жени Мехмед; вж. **Uluçay**. Y.T.D. i. 207.

13. **Fisher**, *passim*, бърка Махмуд с Мехмед. Мехмед е този, който е управител на Кафа и първи съпруг на 140/Айше.

14. Вж. **Uluçay**, Y.T.D. i. 338. Тя е сестра или на 581/Ахмед или на 583/Коркут; **ibid**. ii. 664.

15. Името му подсказва, че е наследник на някакъв френски граф Джовани, установил се в Албания.

16. Детайлно проучване за Ахмед вж. **Simsar. Von Hammer**, iv. 19 и 43, предполага, че за първи път той се жени за дъщеря на Мехмед II, но това е много съмнително.

17. Вж. **Uluçay**, *Y.T.D.* ii. 617.

18. Тази женитба, както и идентичността на нейния син са съмнителни; вж. **Chalcocondyles**, 297.

19. Това е началото на „Кьозъл Ахмедлилер“

20. За властта на Da Lezze (Анджиолело); вж. **Fisher,** 17, n. 33.

21. Идентичността на 2011/Якуб не е ясна, но най-вероятно той е „лала“ на 570/Джем, награден за това, че е предал господаря си през 1481 г.

22. Вж. **Fisher,** 93.

23. Неговата съпруга, вероятно член на династията, е обвинена в прелюбодеяние. Вж. **Uluçay**. *Y.T.D.* ii. 698.

Бележки към таблица XXIX. Селим I и семейството му

1. Преди това тя е съпруга на 585/Мехмед; този втори брак става против желанието на Баязид II, вж. **Fisher,** 107.

2. Жена на 1915/Шах Исмаил, тя е пленена в битката при Чалдъран и взета за известно време в харема на Селим, а по-късно е дадена на Таджъзаде Джафер Челеби.

3. **Uzunçarşılı,** *O.T.* ii. 383, n. 2, разказва за 593/Ювеис, който е един от синовете на Селим I, роден от негова робиня, преотстъпена след това на един от султановите подчинени. Така този Ювеис не получава признание за царската си кръв.

4. **Danişmend,** *O.T.K.* ii. 5, цитира Ахмед Тевхид (*T.O.E.M.*), когато говори за преданието, че Селим екзекутира тримата си сина, само за да разчисти пътя на Сюлейман I. Ако е така, то това било смъртна опасност за унаследяването.

5. Както казва **Erdoğan** *V.D.* i. 33, изглежда странно, че Фатма трябвало да вземе за съпруг този „осиновен приятел“ (Ahretlik arkadaş), тъй като според титлата си той е евнух.

6. Неговата първа жена е Мухсине (D. 942 [1536]), която, както изглежда, той не изоставя при влизането си в султанското семейство. Неотдавна някои турски автори изразиха съмнение относно брака на Ибрахим с 1091/Хатидже, но писмата, публикувани от **Uluçay**, *Aşk Mektupları,* 48-76, категорично показват, че жената на Ибрахим е член на османската династия, при това – тъй като той никога не я назовава по име – е възможно тя да не се нарича Хатидже.

7. Вж. **Babinger,** *Belleten,* 65, p. 73-74.

8. Те са разведени поради жестокостта на Лютфи; вж. гл. XII

9. Вж. **Chalcocondyles**, 380.

10. Възможно е тази дъщеря да е 1091/Хатидже и да е вдовица, когато се жени за 2036/Ибрахим.

11. За тази женитба вж. **Süreyya**, iv. 372.

12. Не е ясно за чия дъщеря се оженва Синан, един от братята на Аяс паша. **Süreyya**, iv. 316, предполага, че тя е внучка на 581/Ахмед.

Бележки към таблица XXX. Сюлейман I и неговото семейство

1. Никога Сюлейман не е наричан от османците с титлите, с които е известен в Европа „Велики“ или „Великолепни“. **Wittek**, *Byzantion*, xviii. 323, казва, че той често е назоваван „Сюлейман-шах“, което идва от преданието за 40/Сюлейман-шах, предполагаемия баща та 44/Ертогрул

2. Вж. **Danişmend,** *O.T.K.* i. 400.

3. **Uluçay**, *Aşk Mektupları,* 36, 39, 42, 45.

4. За тази женитба вж. гл. XII. Хуррем е почти сигурно славянка по произход, но нищо определено не може да се каже за нейните родители, въпреки множеството легенди. Самото име „Рокселина“ иде от руския изговор на „La Rossa“.

5. Вж. **Kepcioğlu,** in *V.D.* ii.405.

6. След смъртта на 604/Мехмед тя се омъжва за Пертев паша, а една внучка на този брак, 202/Na., става съпруга на Осман II; **Roe**, 20.

7. След неговата смърт се появява Дюзме Мустафа; вж. **Danişmend,** *O.T.K.* ii. 296.

8. Съществува също и предание, че той се жени за 1110/Есмахан, но това не е много правдоподобно.

9. **Shirley, A.,** 21, n. казва, че той се самоубива, изпивайки стрити на прах диаманти.

Бележки към таблица XXXI. Селим II и неговото семейство.

1. Доказателствата за това, че тя е от венецианската фамилия Вениер-Бафо Вж. **Rossi**, passim,

2. Майка на 615/Сюлейман, тя се самоубива при екзекуцията на нейния син.

3. Вж. **Danişmend,** *O.T.K.* ii. 420. **Uzunçarşılı,** *O.T.* III. i. 40, е предпочел датата 2. 12. 1574 г.

4. Появява се един Дюзме Сюлейман, който е екзекутиран през 1598 г.

5. Накаран е да изостави предишната си съпруга.

6. Преди да се осъществи женитбата му, той трябва да изостави две свои съпруги. Печеви посочва като дата на смъртта му 30 септември 1579 г., но вж. също и **Danişmend,** *O.T.K.* iii. 49.

7. Ибрахимхан-заделер, споменати във връзка с възцаряването, са наследници на 2165/Ибрахим.

8. Говори се, че този брак е награда за ролята, която изиграл в премахването на братята на Селим II.

9. Вж. **Fugger,** 70.

10. Кьосе Хюсрев е даден от **Süreyya** „Дамад“, но не е ясно коя е жена му.

Бележки към таблица XXXII. Мурад III и неговото семейство

1. Вероятно е малко по-голям; вж. **von Hammer**, vii. 380. **Salamone in Rosedale**, 20, казва, че Мурад умира на петдесет години и няколко месеца.

2. „На 27 януари новият султан Мехмед пристигна в Константинопол ... единадесет дни след смъртта на своя баща“, **Rosedale**, 25.

3. „Сафие беше с него тридесет и две години, през двадесетте от които той нямаше друга жена освен нея. Подстрекаван обаче от молбите на своята майка и на своята сестра (съпруга на бележития сеньор Мехмед паша), и най-сетне от народа, който говори, че не е добре кралството да крепи надеждите си само върху един син, той си взе толкова мтого жени, че техният точен брой не може да се разбере... Много хора казват, че са над петдесет“ **Rosedale**, 28. Това се дължи отчасти на съперничеството между 161/Нурубану валиде султан и Сафие; друг фактор е ранната смърт на някои от децата на Сафие.

4. 175/Na е робиня, дадена на Мурад от неговия син Мехмед III.

5. Броят на неговите деца не се знае със точност, но числото от 102 деца е силно преувеличено. Различните хронисти отбелязват само 46.

6. **Fugger,** 63 разказва за един от неговите синове, който е роден и умира по време на празненствата по обрязването на Мехмед III.

7. Халил е член на фамилията Paggi от Анкона. Те имат толкова щастлив брак, че „тя не му позволявала да я остави“. **Rosedale**, 38. Ако неговата смърт е толкова късно, то тогава женитбата на 2195/Джафер трябва да е станала по-нататък, а и двете дати са дадени от **M. Süreyya**.

8. Преди това той е женен за дъщеря на мамелюшкия султан Кансу Геври.

9. Това била масова женитба на седем дъщери.

10. Запазени са сведения, че тези седемнадесет дъщери умират от чума.

Бележки към таблица XXXIII. Мехмед III и неговото семейство

1. Всички автори дават различни дати на раждането му. **Salamone in Rosedale**, 29, посочва август 1564; **Danişmend,** *O.T.K.* iii. 343, – 26 май 1566; **Uzunçarşılı,** *O.T.* ii. 400, n.1, дава датата около 8/1566; ***E. I.*** сочи 1567 г. Получава това свое име от Сюлейман I. Вж. **Danişmend**, ibid.

2. **Shirley, T**, 5., казва, че Ахмед I не харесва съвета на майка си: „той не изгуби своята собствена майка, а я отрови през август 1605 г.“ По вероятно това да е резултат от интриги в харема.

3. Дадена в ***E. I.*** iii. 1076, но може да бъде объркана със съпругата на Ахмед I 191/Кьосем.

4. Екзекутирана със сина си 651/Мехмед; **Evliya**, i. 2, греши като казва, че Махмуд е същински брат на Ахмед I.

5. **Evliya,** ii. 24.

6. Този брак е отбелязан от **Artus-Chalcocondyles,** 851, но **von Hammer**, viii. 106, 226, твърди, че тя е дъщеря на Ахмед I.

7. Според **Roe**, 51, съществува заговор, за да бъде дадена султанската власт нему, вместо на Мустафа I.

Бележки към Таблица XXXIV. Ахмед I и неговото семейство

1. Мустафа Сафи ефенди, цитиран от; **Uzunçarşılı,** *O.T.* iii. i. 400, n. 120, n. I, казва, че Ахмед е роден през 996/1588 г.

2. **Cruauté**, 4, по анонимен източник посочва 1026 [15. II. 1617 г.].

3. **Castellan**, iii. 107, разказва една невероятна история за тази жена.

4. Тази колекция от съпрузи е типична за обичаите през XVII в., когато дъщерите са омъжвани много рано и веднага повторно при смърт на съпруга им. За 1152/Айше вж. **Giz**, *T. D.* i. 283. Практически е невъзможно да се определят в задоволителна степен многобройните бракове на трите сестри 1152/Айше, 1153/Фатма и 1154/Гевхерхан. Всички налични доказателства бяха събрани и след това подредени по дати в най-вероятната им последователност.

5. Сгоден и за двете – 1156/Кьосем и 1152/Айше, Насух не се жени за нито една от тях. Различните му деца трябва да са от някакъв по-ранен брак. Той е бил зет на Мир Шериф.

Бележки към Таблица XXXV. Мустафа I, Осман II и техните семейства

1. В ориенталското съзнание лудостта и светостта са тясно свързани и това му осигурява закрила, така че през 1617 и 1618 г. той избягва екзекуцията.

2. Той е единственият султан, който се качва на трона два пъти и също два пъти е свалян от власт. За обстоятелствата, поради които той надживява брат си, вж. глава II.

3. „Никой не успя да го отклони от слабостта му към жените, нито да го убеди да има само една, колкото и горещи молитви да отправяше за това султанката, неговата майка и началникът на харема“, Mézeray in **Chalcocondyles**, 44. Но когато войниците отиват да го вземат за неговото второ възшествие, той е открит в кафеза с две робини. **Uzunçarşılı,** *O.T.* iii. i. 143.

4. **Süreyya** посочва годината 1012 [15. II.1603] преди възцаряването на Ахмед I, но въпросът дали на младите принцове е позволявано да имат свои отделни хареми приживе на техните бащи, след като практиката на назначаването им за управители в княжески санджаци престава да съществува, е спорен.

5. За обстоятелствата около смъртта му вж. глава X.

6. Вж. гл. XII. Баща й принадлежи към фамилия от видни религиозни представители. Вж. **Danişmend,** *O.T.K.* iii. 526.

7. Вж. Таблица XXX. бел. 6.

Бележки към Таблица XXXVI. Мурад IV и семейството му

1. **Süreyya**, iv. 892, коригира датата, дадена от него в **ibid.** i. 77. Самата поправка е сгрешена и вместо 1081 трябва да се чете 1018, както става ясно от следващата корекция.

2. **Uzunçarşılı,** *O.T.* iii. i. 212, посочва датата 7.II. 1640 като друга възможна. Датата в ***İ.A.*** (статията за Ибрахим) – 16 шеввал 1049 [8. II. 1640 г.] е грешно изчислена.

3. Любопитно е, че името на нито една от неговите жени не е било записано.

4. Датата на смъртта й не е сигурна, но се говори, че е умряла, раждайки дъщеря – 2271/Na. Кьосем валиде султан иска да я омъжи за Силяхдар Мустафа паша, но великият везир Кеманкеш Кара Мустафа паша се противопоставя. **Uzunçarşılı,** *O.T.* iii. i. 215.

5. За семейството му вж. **Uzunçarşılı,** *Belleten*, 5/6. 199. Той е по-малкият брат от 2250/Сиявуш.

Бележки към Таблица XXXVII. Ибрахим и семейството му

1. Било невъзможно да го убедят, че брат му е умрял. Като Тома Неверни той трябвало да види трупа му. Вж. Мурад IV, бел. 1.

2. След смъртта на Ибрахим тя се омъжва за някой си Ибрахим паша, син на Мустафа Чауш.

3. Сюрейя твърди, че тя умира на 90 години, но е малко вероятно да е станала любимка на харема на четиридесет годишна възраст.

4. Евлия казва, че е заточена в Египет и след смъртта на Ибрахим омъжена за Кара Муса паша (поч. 1059 [1649], екз.). Тя е арменка, която тежала 150 кг.

5. Това е официална женитба, отбелязана и с промяна на името.

6. Тя има брат, Юсуф Ага, който умира през 1100 [I. 1689].

7. Вж. гл. VIII.

8. Първоначално съпруга на 2311/Ахмед Хезарпаре, тя спечелва благоразположението на Ибрахим, а взамяна на пашата е дадена за съпруга султанската дъщеря 1192/Биби.

9. **Castellan**, ii. 65, казва, че Ибрахим поисква това момиче, но баща й не и позволява, поради което той я отвлича от баните, но по-късно я връща в къщи.

10. Тук отново е почти невъзможно да се установят всички бракове на 1190/Атике и нейната сестра 1192/Бейхан. В случая с Атике те вероятно не представляват нещо повече от серия формални годежи, които по-късно са развалени по различни причини, тъй като **von Hammer**, xii. 50, казва, че накрая, когато умира много млада, тя е все още девствена. Името й понякога е дадено като Атийе

11. Първоначално тя е предложена на 2338/Кулоглу Мустафа, но той отхвърля оказаната му чест и по-късно е убеден за вземе за жена 1202/Хадидже.

Бележки към Таблица XXXVIII. Мехмед IV и семейството му

1. Счита се, че е била убита от съперницата си 243/Гюнеш.

2. Позната също като Ретимо, тя е член на фамилията Verzizzi от Крит.

3. **von Hammer**, xiii. 202, разказва историята за някой си „Дюзме Сюлейман".

4. Вж. Таблица XXXVII, бел. 10. Чудесно описание на тази женитба дава **Covel,** 234. **Uzunçarşılı**, *O.T.* III. i. 438, n. 1, го бърка с 2347/Мустафа.

5. Също така той е женен и за дъщеря на великия везир Мехмед Кьопрюлю. Според **Süreyya**, iv. 402, неговият баща е Хасан ага.

6. **Süreyya**, i. 20, посочва 1204/Юмюгюлсюм (поч. 1132/1720 г.) като съпруга на 2350/Осман, но пак там като негова жена е посочена Юметуллах (поч. 1112/4.1700 г.) за която не споменава нищо.

Бележки към Таблица XXXIX. Сюлейман II, Ахмед II и техните семейства

1. Това е датата, която е предпочетена в ***İ.A.*** и от **Danişmend**, но в ***E. I.*** е посочена годината 1052 [1. 8. 1642].

2. **Uzunçarşılı,** *O.T.* III. i. 546, посочва, че той е същински брат на Сюлейман II, но това не е истина.

3. През 1703 г. е направено предложение на престола да бъде поставен той, а не брат му Ахмед III; вж. ***T. K. S. M.*** Arşiv Kılavuzu, I. vesika 10., защото се коментира и в *Belleten*, 9. 137.

Бележки към Таблица XL. Мустафа II и семейството му.

1. За историята как Мустафа се сдобива с тази титла вж. **Uzunçarşılı**, *O.T.* III. i. 573. Тя му е дадена за неговите победите на Балканите през 1696 г.

2. Анна София фон Випах, съпруга на Ернст Вилхелм фон Ханщайн, е пленена заедно със сина им Хайнрих по време на кампанията през 1695 г. и взета в харема поради изключителната си красота.

3. По-късно омъжена за рейс юл-кюттаб Ебубекир ефенди (поч. 1135 [12.6.1723г.]).

4. **Gibb and Bowen**, 110, n. 3, погрешно заявяват, че той е велик везир през периода 1702 –1710 г., докато всъщност той изпълнява тази длъжност от 16. 6. 1710 до 17. 8. 1710 г. Второ, те заявяват, че неговата съпруга 1220/Айше е сестра на Мустафа II, а тя всъщност е негова дъщеря.

5. 1220/Айше е известна като Голямата Айше, за да се различава от дъщерята на Ахмед III, 1241/Малката Айше. Идентичността на нейния втори съпруг не е точно определена.

6. **Süreyya** дава сведения за два брака на Емине за 2368/Ибрахим и 2369/Реджеп, но те двамата не са могли да са женени за нея в един и същ период. Най-вероятното обяснение е, че 2369/Реджеп е само сгоден и по-късно тази постановка е променена. Нейната четвърта женитба за 2365/Абдуллах е описана от **Tanışık**, i. 112, но това може би е объркано с женитбата на дъщерята на 2366/Чорлулу Али с 2400/Мухсинзаде Абдуллах. **Tanışık,** ibid., посочва годината на раждане на 1221/Емине като 1670, което е твърде рано. Друга дъщеря на 2366/Чорлулу Али е майка на 2382/Али.

Бележки към Таблица XLI. Ахмед III и семейството му

1. Датите са дадени по този начин от **von Hammer**, xiii., генеалогична таблица, но изглежда неправдоподобно Ахмед III да е имал син преди да се качи на престола. Забележете поредицата от синове, на които е дадено едно и също име, като всеки от тях е впоследствие е умрял.

2. **von Hammer**, ibid., погрешно дава неговата дата на раждане като 1740 г. Никъде другаде освен това няма доказателства, че има двама Сюлеймановци.

3. Вж. Таблица XL, бел. 5. Нейният втори съпруг е прадядо на поета Намък Кемал.

4. Вж. Таблица XL, бел. 6.

5. Вж. статията на **Refik, A.,** *R.T.M.* iv. 2652.

6. Както и 2366/Чорлулу Али, 2408/Невшехирли Ибрахим е глава на фамилия, близка до власта, която разпростира влиянието си по цялата управленска йерархия.

7. Не е ясно по какви причини тази женитба не се осъществява.

8. **Süreyya** посочва 1137 [12. 1724 г.] като дата на смъртта й.

9. Това е още един случай, където изглежда женитбите са твърде много за една принцеса. Almanah de Gotha дава дори още три други женитби, но вероятно те са объркани с дадените тук.

10. **Süreyya**, iv. 510, казва, че 2446/Мехмед се жени за вдовицата на 2447/Мустафа през 1758 г., но **ibid.,** iv.439, твърди, че Мустафа е умрял през 1764 г. **Ibid.** i. 37, обяснява, че тя е родена след 1728 г., която е годината на нейната женитба.

Бележки към Таблица XLII. Махмуд I, Осман III и техните семейства

1. Друга възможна дата е 1107 [10. 4. 1696 г.]. ***E. I.*** дава и двете.

2. **Zambaur** посочва 1168 [9.12.1754 г.].

3. Дъщерите, които му се приписват, в действителност принадлежат на неговите предшественици.

4. През 1168/1755 г. тя се омъжва за някой си Ибрахим бей, син на Мустафа паша.

5. Посочени са различни години от 1696 до 1703 г.. Тази е единствената дадена от **M. Süreyya.**

6. Що се отнася до идентифицирането на неговата майка, съществува неяснота; **von Hammer**, xv.306, цитира **Şehsuvar,** докато **ibid.** xviii. 57, казва, че е 262/Хадидже. ***E. I.*** също изглежда не може да конкретизира коя от двете е.

7. След смъртта на Осман III тя се омъжва за Хаджи Мехмед Емин бей (поч. 1199/1785 г.) и има син Фейзуллах бей (поч. 1206 [12.8.1792 г.])

Бележки към Таблица XLIV. Абдюлхамид I и неговото семейство

1. **Baysun,** *I.A.* i. 75, грешно посочва 11 реджеп като 28 март. Това е съответствието за 1204 [1790], а не за 1203 [1789] г. Тази погрешна датировка може да се види в **Karal**, *O.T.* v, 15, и в други турски автори.

2. **Süreyya** казва, че тя управлява в продължение на година като „валиде-султан", след което се оттегля като отшелничка. **Tanışık**, i. 250, грешно посочва годината на нейната смърт като 1782.

3. Теорията, създадена от **Morton**, *The Veiled Empress*, и в последствие навсякъде другаде за това, че 327/Накшидил валиде-султан трябва да се идентифицира с Мари Март Еме Дюбю де Ривери от о-в Мартиника, не издържа на проверка. Д-р Дж. К. Бърг, самият той убеден в теорията, е имал възможността да види копия на документите, върху които Мортън базира аргументите си. Внимателното им съпоставяне с написаното в книгата обаче показва, че Мортън изцяло злоупотребява и дори фалшифицира фактите. Преди всичко няма никакво сведение, че Еме дори е стигнала до Истанбул, а да оставим това, че става майка на принц. Авторът се надява по-нататък да публикува подробна студия по този въпрос.

4. За кореспонденцията на Абдюлхамид I с тази негова съпруга вж. **Uluçay**, *Aşk Mektupları*, 77-93.

5. 770/Абдуллах, 771/Абдюррахим и 771/Абдюлазиз не би трябвало да получат имена, тъй като били мъртвородени. Вж. **Süreyya.**

6. Родена малко преди баща й да стане султан, нейното съществуване е пазено в тайна. Името „Ахретлик" (осиновена), показва, че била изнесена тайно от двореца. **Sürreya,** i. 33. Съпругът и е екзекутиран от Селим III. **Süreyya**, iii. 37 споменава за Ахретмелек ханъм (поч.1200/1786 г.) като „Ахрет керимеси" (осиновена дъщеря) на султана, която се омъжва за Иззет паша-заде Саид Мехмед бей (поч. ок. 1226/1811 г.).

7. ***İ.A.*** v. 654; той е млечен брат на Селим III.

Бележки към Таблица XLV. Селим III, Мустафа IV и техните семейства.

1. Датата посочена тук, е по **Süreyya**, но **Karal**, *O.T.* v. opp. 17, посочва 24.12.1761 г.

2. Вж. Табл. XLIV, бел. 1.

3. Тя е свидетел на екзекуцията на Селим III, а самата тя е екзекутирана от Махмуд II, заради интриги в полза на мъжа си.

4. Ако такъв син съществува, то той е роден след смъртта на баща си. както и 1320/Емине.

Бележки към Таблица XLVI. Махмуд II и неговото семейство

1. Това е датата, която дава **Süreyya. Karal**, *O.T.* v, opp. 97, грешно посочва 1784 г.

2. За самоличността на 327/Накшидил вж. Таблица XLIV, бел. 3.

3. Този списък от съпруги е взет от **Tanışık**, i. 260 и ii. 308.

4. Не е ясно дали 368/Лебриз Фелек и 374/Первиз Фелек са отделни личности или пък една и съща.

5. Когато майка й умера, тя е осиновена от 370/Невифидан. За повече информация относно дъщерите на Махмуд II вж. **Giz,** *T.D.* i. 317.

6. Според **İnal.** *Şairleri*, viii. 1475, първата й женитба никога не се осъществява.

7. За неговата фамилия и за работата му вж. **Öz**, *T.T.A.E.* v.1. Роден е след смъртта на баща си и според Сюрейя умира през 1274 [I.1858 г.].

8. Умира при пожар в двореца.

9. Родена извън двореца след смъртта на баща си Мустафа IV, Фатма е първото дете, което от двадесет години се ражда в династията и естествено събитието е отбелязано с големи тържества.

Бележки към Таблица XLVII. Абдюлмеджид I и неговото семейство

1. Датите, дадени за женитбите на последните султани с някои от съпругите им, са взети от *Almanach de Gotha.* Това обаче не означава, че на въпросната дата определена съпруга е придобила някакво официално признание. В някои случаи датата е малко преди, в други случаи, малко след раждането на първото й дете.

2. **Süreyya** казва, че той умира през 1282 [1865 г.], но това е годината, дадена в *Almanach de Gotha*

3. **Süreyya,** i. 85, грешно я определя като съпруга на Абдюлхамид I, но се коригира в **ibid,** iv. 892.

4. При смъртта на 397/Тиримюжгян тя осиновява Абдюлхамид II и покъсно става валиде-султан.

5. Според **Süreyya** неговата майка е 388/Невесер, докато *Almanach de Gotha* твърди, че това е 389/Нюкхетсеза.

6. Оттук нататък подробностите за втората генерация са пропуснати, освен в случаите, когато хората са от специално значение.

7. За първи път сгодена за 860/Абдюррахим, тя става политически „инструмент" и е омъжена за 2535/Енвер паша; вж. гл. XII. Тя има деца и от него, и от брат му 2536/Кямил.

8. За Енвер паша вж.статиите, изброени в гл. II и **Baysun,** *T.D.* iii, 1155 ff.

9. Заточен в Таиф с Митхад паша, там той полудява и умира.

10. За женитбата на Ферид паша вж.: **Anonymous**, *T.D.* ii. 762, и **Örik**, *Y.T.D.* i. 223, **İnal**, *Sadrazamlar*, xiii. 2030 ff.

Бележки към Таблица XLVIII. Абдюлазиз и неговото семейство

1. Цялата история за неговото детрониране, включително и фетвата, са дадени в: **Şehsuvaroğlu,** *Aziz,* 82 ff. Относно противоречивите сведения за смъртта му вж. гл. XII.

2. Отначало, за да прави икономии, той обещава, че ще се задоволи с една съпруга, но старите дворцови обичаи скоро надделяват, вж. гл. XI и ***İ.A.*** i. 57.

3. Сестра на Черкез Хасан бей, вж. гл. X.

4. Тя е сестра на 429/Сафиназ.

5. Това са данните, дадени в *Almanach de Gotha*; **Şehsuvaroğlu,** *Aziz,* 128, n. 1, посочва датата на раждане през 1862 г., а смъртта – през 1863 г. Също така за година на раждане на 843/Мехмед Шевкет той посочва 1869 г.

6. Роден, когато баща му е все още „велихад" – престолонаследник, съществуването му се пази в дълбоко мълчание. За него е обявено официално на 11.7. 1861 г., след възцаряването на Абдюлазиз. Също като баща си той се самоубива. За продължителното му нервно заболяване, което довежда до смъртта му, вж. **Aksüt,** *T.D.* i. 62, и **Baykal,** *T.D.* i. 487. Типичната реакция към това може да се види в **Hayder,** 149.

7. Вж.: *Y.T.D.* i. 48.

8. **Şehsuvaroğlu,** *Aziz,* 128, n. 2, казва, че тя е родена през 1873 г., но това я прави близначка на 1381/Емине, за което няма доказателства.

9. Ако датата й на раждане е вярна, то тогава тя е родена след смъртта на баща си.

10. В изданията до 1897 г. *Almanach de Gotha* обърква тези две женитби една с друга.

Бележки към Таблица XLIX. Мурад V и неговото семейство

1. За неговото детрониране, истината за лудостта му и опитите да бъде изместен на трона вж. гл. III и гл. X, както и серията от статии на **Uzunçarşılı**, дадени там.

2. От свалянето от престола до смъртта си, Мурад V живее в непрекъснат страх да не бъде отровен, вж. **Uzunçarşılı**, *Belleten*, 30. 335. В подробна статия за заболяването и смъртта на Мурад, *Belleten*, 38. 317 ff., Узунчаршълъ

два пъти, на с. 347 и 353, грешно посочва за дата на смъртта му 17 джемази юл- ахър 1322 [28.8.1905 г.]

3. По-късно тя се омъжва за някой си Хюсню бей Бербер-башъ.

4. Любимка на Мурад V след неговото детрониране, вж. **Uzunçarşılı**, *Belleten*, 29. 81. Такава е и 413/Гевхери.

5. В *Belleten*, 30. 340, тя е посочена като част от харема на Абдюлазиз, докато при **ibid.** 252, n. 3, тя е включена в този на Мурад V. По-късно тя напуска харема и се омъжва за някой си Нури бей.

6. Нейният първи брак е разтрогнат на 4. 11. 1908 г.

7. Хадидже се развежда с първия си съпруг в резултат от скандала с 2690/Мехмед Кемаледдин, ок.1900 г., вж. **Uzunçarşılı**, *Belleten*, 38. 344. Няма нищо отбелязано за брак между Хадидже и Али Галиб в *Almanach de Gotha*, но нейните следващи женитби и неговата за 1392/Фехиме са дадени в подробности.

Бележки към Таблица L. Абдюлхамид II и неговото семейство

1. Неговото детрониране и смъртта му се дискутират в една подробна статия на **Uzunçarşılı**, *Belleten*, 40. 705. Съответствията в датите обаче не са винаги точни. Вж. **Şehsuvaroğlu,** *R.T.M.,* vi. 3628, &c.

2. Неговата майка умира през 1853 г. и той е осиновен от 390/Перестю, а така също се сприятелява с 373/Пертевниял валиде-султан.

3. При необикновени обстоятелства тя идва от харема на Мурад V, вж. **Şehsuvaroğlu,** *Aziz,* 52, n. 1.

4. Сафиназ, сестра на 406/Йълдъз, е първо в харема на Абдюлазиз.

5. Неговият годеж с Емине Наджие е прекратен, когато тя се омъжва за 2535/Енвер паша; женитбата му с Набила Емине завършва с развод на 26. 9. 1923 г.

6. На 7. 10. 1940 г. Михримах Селчук се омъжва за емир Наиф от Трансйордания.

7. Той е най-малкият син на Абдюлхамид II и негов любимец след свалянето му от престола, вж. **Şakir,** *R.T.M.* i. 562. На 12.1.1936 г. той се жени за Сенийе, сестра на албанския крал Зогу .

8. Тя се развежда на 10.11.1919 г. През 1334 [2.4.1920 г.] се жени за Мехмед Джавид бей, един от водачите на партията „Единение и прогрес" и на шурската република в началото на нейното съществуване. През 1345 [12. 9. 1926 г.] той е екзекутиран заради това, че се замесва в заговор против Мустафа Кемал Ататюрк.

9. Той въобще не прилича на баща си, вж. **Örik**, *T.D.* iii. 970.

10. Развежда се с Ахмед Нами на 10. 2. 1921 г.

11. Той трябва да се разведе с Наиме, заради скандала с 1393/Хадидже, вж. Таблица XLIX, бел. 7.

12. Нейният годеж с Фуад бей е развален, поради детронирането на Абдюлхамид II.

13. Тя е смъртно обгорена, докато си играела с някакъв кибрит.

Бележки към Таблица LII. Мехмед VI и неговото семейство

1. Детрониран е като султан на тази дата, но му е позволено да остане халиф. Въпреки това на 17. 11. 1922 г. той решава да напусне тайно страната, вж. гл. X.

2. Неговата майка умира, когато е още на три месеца и той е отгледан първо от мащехата си 394/Шайесте, а после от своите братя, вж. **Şehsuvaroğlu,** *R.T.M.,* i. 404.

3. Считана е за член на княжеската кавказка фамилия Мерчем-Абаза.

4. Развежда се на 17. 11. 1909 г.

5. **Ali Hayder**, 242, коментира тази късна женитба и прекалената обвързаност на султана си: „Той беше взел нова жена и тя така бе обсебила вниманието му, че той отказваше да приема каквито и да било посетители."

6. Първият й брак е прекъснат с развод на 21.6.1922 г.

Бележки към Таблица LIII. Абдюлмеджид (II) и неговото семейство

1. Тъй като е само халиф, а не султан, когато през ноември 1922 г. се качва на трона, не се изисквало стриктно да бъде наричан Абдюлхамид „Втори", но това все пак е удобно, заради по-лесното му разпознаване. Избран е за халиф на 18.11.1922 г. и встъпва в длъжност на 24.11.1922 г.

2. При свалянето му той и всички членове на османската династия са екстрадирани от Турция и незабавно напускат страната. Последните му дни в Истанбул са описани в серия статии от **Yelkin,** *T.D.* I. 22. Вж. също гл. X. За живота му в изгнание вж. **Kerimoğlu**, *R.T.M.*, vi. 3603.

3. На 20.12.1931 г. принцеса Дюррюшвар се омъжва за Химайат Али хан Азам Джах, принц на Берар и наследник на Низам от Хайдарабад. От този брак се раждат двама сина – Берекет и Керамет. В същото време Нилюфер, внучка на 850/Мехмед Селяхеддин, се омъжва за втория син на Низам, но бракът им скоро завършва с развод.

4. По-късно тя се омъжва за сина на хедивът Абас Хилми, Абдюлмюним бей.

Антъни Долфин Алдерсън

ОСМАНСКАТА ДИНАСТИЯ

Английска. Първо издание.

Превод Зара Костова; Мария Баръмова
Научна редакция Евгений Радушев
Художник на корицата Мартин Николов
Предпечатна подготовка Мария Баръмова

Формат: 70x100/16
Обем: 12 печ. коли

Печатница „Илинда – Евтимов“, София